

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

İÇİNDEKİLER

(1)

Berivan TOKUR

Yrd. Doç. Dr. İlhan KAÇİRE

**YABANCI DİL BRANŞ ÖĞRETMENLERİNİN YABANCI DİL KAYGISINA İLİŞKİN
GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ**

**ANALYSIS OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS' REVIEWS RELATED TO FOREIGN
LANGUAGE ANXIETY**

SAYFA 4

(2)

Gadir HÜSEYNOV

**ULUSLARARASI PAZARLARA GİRİŞ YÖNTEMLERİ VE PAZAR ARAŞTIRMALARI
ENTRY METHODS TO INTERNATIONAL MARKETS AND MARKET RESEARCHES**

SAYFA 19

(3)

Hüseyin KARAHAN

**TÜRKİYE VE AZERBAIJAN AYDINLANMA EDEBİ HAREKATINA KARŞILIKLI BİR BAKIŞ
OVERVIEW TOWARDS MUTUAL LITERARY ENLIGHTENMENT BETWEEN AZERBAIJAN
AND TURKEY**

SAYFA 29

(4)

Doç. Dr. Gülnara GOCAEVA MEMMEDOVA

**GÜRCİSTAN'DA DEMOKRATİK CUMHURİYET DÖNEMİ OKULLARINDA TÜRKÇE
TURKISH on the DEMOCRATIC REPUBLIC OF GEORGIA's SCHOOL YEARS**

SAYFA 36

(5)

Prof. Dr. Şureddin MEMMEDLİ

Doç. Dr. Gülnara GOCAEVA MEMMEDOVA

**GÜRCİSTAN'DA TÜRK VARLIĞININ SESİ "QARAPAPAQLAR" DERGİSİNİN 10. YILI
VOICE OF THE TURKISH ASSETS IN GEORGIA "QARAPAPAQLAR" Journal's 10.th YEAR**

SAYFA 42

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

(6)

Kitap Tanıtımı ve İncelemesi
Introduction and Review of Books
Prof. Dr. Şureddin MEMMEDLİ
TURAN SEVDALI ŞAİR RÖVŞEN HASAYOĞLU
TURAN LOVER POET Rovshan HASAYOĞLU
SAYFA 49

(7)

Yrd. Doç. Dr. Namık HÜSEYİNLİ
AZERBAYCAN İŞ HUKUKUNDA İŞ SÖZLEŞMELERİNDEKİ İŞ ŞARTLARI DEĞİŞİKLİĞİNİN
HUKUKİ SONUÇLARI
THE LEGAL IMPLICATIONS OF CHANGES IN LABOR CONDITIONS IN AZERBAIJANIAN
LABOR LAW
SAYFA 54

(8)

Doç. Dr. Ramiz TEYUBOĞLU (TEYUBOV)
Dr. Tahire HÜSEYİNLİ
ENERJİ KAYNAKLARI İHRACATÇI ÜLKELERİ OLARAK RUSYA VE AZERBAYCAN'IN
GÜNÜMÜZ KOŞULLARINDA İŞBİRLİĞİ OLANAKLARI
COLLABORATION OPPORTUNITIES BETWEEN RUSSIA AND AZERBAIJAN AS
EXPORTERS OF ENERGY RESOURCES IN PRESENT DAY CONDITIONS
SAYFA 63

(9)

Öğr. Gör. Besti ALİYEVA
Ayten HÜSEYNOVA
WEB SAYTLARA MÜRACİƏTLƏRİN İDARƏ EDİLMƏSİ ALQORİTMLƏRİ
WEB SITES, APPLICATIONS MANAGEMENT ALGORITHMS
SAYFA 72

(10)

Doç. Dr. Fariz AHMADOV
Uzman Meleyke DADAŞOVA
Dr. Nurhodja AKBULAEV
DÖVİZ PİYASALARINDAKİ STRATEJİK UYGULAMALAR: AZERBAYCAN ÖRNEĞİ

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

**STRATEGIC APPLICATIONS IN FOREIGN EXCHANGE MARKETS: THE CASE OF
AZERBAIJAN
SAYFA 78**

(11)

Dr. Sdabe SALİHOVA

Dr. Nurhodja AKBULAEV

**TURİZM SEKTÖRÜNÜN KAZAKİSTAN'IN EKONOMİK BÜYÜMESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ:
VAR ANALİZİ YAKLAŞIMI
THE EFFECT OF TOURISM SECTOR ON THE ECONOMIC GROWTH OF KAZAKHSTAN:
VAR ANALYSIS APPROACH
SAYFA 84**

(12)

Uzman Evren KEMER

**HAZAR HAVZASI'NİN ÇÖZLEMEYEN HUKUKİ STAT SORUNU
UNRESOLVED ISSUES LEGAL STATUS OF THE CASPIAN BASIN
SAYFA 96**

**KİTAP TANITIMLARI ve REKLAMLAR
SAYFA 107-109**

**GENEL BİLGİLER
ve
DERGİYE MAKALE GÖNDERME ŞARTLARI
SAYFA 110-111**

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

(1)

Berivan TOKUR*

Yrd. Doç. Dr. İlhan KAÇİRE*

**YABANCI DİL BRANŞ ÖĞRETMENLERİNİN YABANCI DİL KAYGISINA İLİŞKİN
GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ
ANALYSIS OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS' REVIEWS RELATED TO FOREIGN
LANGUAGE ANXIETY**

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, yabancı dil branş öğretmenlerinin yabancı dil kaygısına ilişkin görüşlerini incelemektir. Nitel araştırma modeli çerçevesinde yürütülen araştırma, 2014-2015 eğitim ve öğretim yılında, Diyarbakır ili genelinde 10 okulda görev yapan; 45 yabancı dil branş öğretmeni ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verileri, yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Veriler ise, “betimsel analiz tekniği” ile çözümlenmiştir. Araştırmanın verileri incelendiğinde; yabancı dil öğretim programı içeriği, yabancı dil beceri alanları, okul dışı dil öğrenme ortamları, öğretmenin mesleki uzmanlığı ve kişiliği, öğretim teknolojileri ve dil öğrenme ortamlarındaki sosyal ilişkiler, yabancı dil öğreniminde kaygı nedenleri arasında görülmüştür.

Bu çalışmada öğretmenin mesleki uzmanlığından çok, öğrenciye karşı sergiledikleri tutum ve davranışların öğrenci üzerinde daha fazla kaygıya neden olduğu görüşü ağırlık kazanmıştır. Bununla birlikte öğretim kademelerine göre, lise düzeyindeki öğrencilerin, dil beceri alanları içerisinde, en çok konuşma alanında tedirginlik yaşadıkları kaydedilmiştir. Ayrıca, ortaokul düzeyindeki öğrencilere yönelik, dil öğrenme ortamlarının öğrencilerin psiko-sosyal düzeyine göre düzenlenmesi, onları yabancı dil öğrenmeye karşı aktif ve istekli kılmasının yanında, tedirginliği ortadan kaldırdığı görüşü ön plana çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Branş Öğretmeni, Yabancı Dil, Kaygı

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate foreign language teachers' reviews related to foreign language anxiety. The participants were forty-five foreign language teachers from ten schools in Diyarbakır province in 2014-2015 academic year. The data of this study were collected with structured interview questionnaire and analyzed through “descriptive analysis technique”. The findings revealed that the reasons of foreign language anxiety resulted from the content of foreign language curriculum, foreign language skills, out- of-school language learning environment, teachers' proficiency and attitudes, teaching technologies and social relations in language learning classrooms.

It was concluded that teachers' attitudes were more threatening for students than teachers' proficiency levels. Moreover, it was reported that high school students felt anxious mostly in the field of speaking among the other foreign language skills. Finally, It was thought to be crucial to regulate language learning environments according to the psycho-social levels of secondary school students as it enables them to be active and willing while learning and decreases their anxiety.

Keywords: foreign language teacher, foreign language, anxiety

* Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğ.Fak.Eğitim Bilimleri Yüksek Lisans öğrencisi, Diyarbakır/TÜRKİYE; berivan.tokur@hotmail.com

* Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğ.Fak.Eğitim Bilimleri Öğretim Üyesi, Diyarbakır/TÜRKİYE; ilhankacire@gmail.com

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

GİRİŞ

Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında, var olan sorunlardan birisi de yabancı dil eğitimi ve öğretimi olduğu gerçeğidir. Bilim ve teknoloji çağı olan ve farklı dillerin etkileşiminin üst düzeyde olduğu 21. yüzyılda, ortaöğretim hatta üniversiteden mezun olan öğrencilerin, kendi temel ihtiyaçlarını ifade edecek kadar yabancı dil konuşamadıkları acı bir gerçektir. İlköğretim kademesinden başlayarak üniversiteye kadar devam eden süreçte, yabancı dil öğreniminde hedeflenen kazanımların gerçekleştirilememesinin altında birçok faktör olduğu yapılan bilimsel araştırmalar (Brown, 1994; Chastain; 1975; Krashen, 1982) ile saptanmıştır.

Yabancı dil öğrenme sürecinde, bireylerin sahip olduğu bilişsel yeteneklerinin yanında, duyuşsal faktörlerin de etkili olduğu, uzun zamandan beri ifade edilen bir durumdur. Yabancı dil öğrenimi ile bu faktörler arasındaki ilişkiyi belirlemek, birçok araştırmanın da konusunu oluşturmuştur. Gross (1992), duygularımızı, hislerimizi, hayal gücümüzü işin içine katarak öğrenmeyi genişletebileceğimizi ve hızlandırabileceğimizi belirtmiş ve öğrenmenin tam olarak gerçekleşebilmesinde duyuşsal faktörlerin önemli bir katkısı olduğunu vurgulamıştır (Arnold ve Brown, 1999). Dil öğreniminde bu faktörlerin neler olduğu ve bu süreçteki rollerini belirlemek amacıyla yapılan çalışmalarda, bunların; tutum, motivasyon, kaygı, öz saygı, öz-yeterlik gibi özellikler (Brown, 1994; MacIntyre, 2002; Scovel, 1978; Aydın ve Zengin, 2008) olduğu vurgulanmıştır. Nitekim Larsen ve Freeman (2001), yabancı dil öğrenimindeki başarıyla bağlantılı olan birçok bireysel farklılık arasından kaygının önemli bir kişisel özellik olarak görüldüğünü belirtmiştir.

Genel anlamda, bireyin çevresinde yaşanan ve psikolojik olaylara karşı göstermiş olduğu bir duygu olarak tanımlanan kaygı (Duman, 2008: 11), bireyin bir uyarana karşı karşıya kaldığında yaşadığı fiziksel, duygusal ve zihinsel gelişimlerle kendini gösteren bir uyarılmışlık halidir (Taş, 2006). Bu durum bireyde, “üzüntü, sıkıntı, korku, başarısızlık duygusu, çaresizlik, sonucu bilememe ve yargılanma duygularından birini veya çoğunu içerebilir (Cüceloğlu, 2000: 276). Kaygı kavramı, kendi içerisinde bilinmezliği saklamaktadır (Tunçel, 2014). Gelecekte karşılaşılabilecek durum tam olarak bilinmediği için, söz konusu durum kontrol altına alınamamakta, dolayısıyla bireyin kontrol edemediği, bilgisi olmadığı bu durum onu endişeye sevk etmektedir. Araştırmacılar, “kaygının hoş olmayan duygusal bir deneyim olduğu konusunda uzlaşır” (Burger, 2006: 201).

Literatürde kaygının kişilik, durumluk ve süreklilik olmak üzere üç farklı çeşidi bulunmaktadır. Bazı bireylerde sürekli bir durum olarak karşılaşılan kişilik kaynaklı kaygı, insan kişiliğinin bir parçasıdır. Durum kaynaklı kaygı, belirgin bir duruma karşı belirli bir zaman içinde karşılaşılan tepki olarak tanımlanmaktadır. Son olarak süreklilik kaygı ise, herhangi bir durumdan kaynaklanmadan, bireyin sürekli kaygı halinde olmasını ifade eder. Diğer iki kaygı türünden farklı olarak duygusal bir gerilim halidir, hatta tedavi gerektiren bir süreçtir (Ellis, 1994; Genç, 2009).

Kaygı, yabancı dil öğreniminde, önemli bir duyuşsal faktör olarak kabul edilmiş ve 1970’lerden beri birçok araştırmanın konusu olmuştur. Yabancı dil kaygısını ilk olarak kavramsallaştıran Horwitz, Horwitz ve Cope (1986), yabancı dil kaygısının diğer derslerde yaşanan kaygılardan ayrı düşünülmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Onlara göre, yabancı dil kaygısı bireyin yabancı dil eğitimine dönük öz algılarının, inançlarının, duygularının ve davranışlarının bütününe içeren karmaşık deneyimlerden oluşmaktadır. Gardner & MacIntyre (1989, 1994) ise, yabancı dil kaygısını konuşma, dinleme ve öğrenmeyi içeren ikinci dil bağlamıyla ilişkili endişe ve gerilim duyguları olarak tanımlamışlardır. İkinci dil yeterliliği ve genel kaygı arasındaki zayıf ilişkinin nedeni olan, bu genel kaygı kavramının yabancı dil kaygısından ayrılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Yabancı dil kaygısının dinleme (Vogely, 1998; Young 1991; Bekleyen, 2009), okuma (Lee, 1999; Sellers, 2000), konuşma (Young, 1990; Phillip, 1992), yazma (Leki, 1999; Cheng vd.,1999), kelime öğrenme (MacIntyre & Gardner, 1989) ve gramer (VanPatten & Glass, 1999) gibi dil beceri alanlarında

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

öğrenenlerin performansları üzerinde engelleyici etkisi olduğu düşünülmektedir.

Young (1991), yabancı dil öğrenme kaygısını, öğrenenin kendisinden, dil öğrenmeye dair algılarından, öğretmenden, öğrenci-öğretmen ilişkisinden, sınıf ortamından ve değerlendirme süreçlerinden kaynaklanan nedenler olmak üzere, çeşitli başlıklar altında ele almıştır. Özgüveni ve benlik algısı düşük, yeteneklerine güvenmeyen, korku, utanma ya da sosyal sebeplerden dolayı iletişim kuramayan bireylerin daha çok kaygı yaşadıklarını belirtmiştir. Yine, öğrencilerin sürekli hatalarını düzelten, kontrollü sınıf ortamı oluşturmak adına öğrenci etkileşimini kısıtlayan, öğrenme sürecinde sert, yargılayıcı, kayıtsız tutum ve davranışlar sergileyen öğretmenlerin, yabancı dil kaygısının oluşmasına neden olabileceği ifade edilmiştir. Ayrıca, öğrencilerin arkadaşlarının önünde konuşması ya da bir metni sınıf içinde sunmaları istendiğinde ve özellikle sözlü sınavlarda yaşadıkları kaygı düzeyinin arttığına da dikkat çekmiştir.

Dörnyei (2005), dil kaygısının kişisel bir karakteristik özellik olduğunu ve bunun dil öğrenimini etkileyen değişkenler üzerinde etkisinin sürekli olarak arttığını vurgulamıştır. MacIntyre, Noels & Clement'e (1997) göre kaygılı öğrenciler verilen görevin kendisine odaklanmaktansa dikkatlerini yetersizliklerine, başarısızlıklarına ve bu hayali başarısızlığın sonuçlarına yoğunlaştırmaktadırlar. Yabancı dil kaygısı yaşayan öğrencilerin konsantre olma güçlüğü yaşadıkları, unutkan oldukları, terledikleri ve derslere gelmeme, ödevlerini zamanında getirmeme gibi kaçınma davranışları gösterdikleri gözlemlenmiştir.

Yapılan bilimsel araştırmaların sentezine dayalı olarak, yabancı dil kaygısı, Gardner & MacIntyre (1994) tarafından, yabancı dilde yeterli olmayan birey tarafından dilin kullanımını gerektiren durumlarda ortaya çıkan bir korku olarak tanımlanmaktadır. Yabancı dil kaygısı, iletişim kaygısı, sınav kaygısı ve olumsuz değerlendirilme korkusu olarak üç gruba ayrılmaktadır. İletişim kaygısı, olgunlaşmış olan görüş ve düşüncelere sahip, ancak hedef dilde henüz olgunlaşmamış olan iletişim becerilerine sahip bireyler tarafından yaşanır. Akademik değerlendirilme sürecinde ortaya çıkan sınav kaygısı, sınavlarda başarısız olma korkusu olarak tanımlanmaktadır. Son olarak, olumsuz değerlendirilme korkusu, düzgün bir sosyal izlenim bırakmada, başarılı olamayan yabancı dil öğrencilerinin başkaları tarafından yapılan değerlendirmeden kaynaklanan bir korkudur (Horwitz & Young, 1991). Yukarıda ifade edilen, yabancı dil kaygı türlerinin belirlenmesi ve sınıflandırılması ile ilgili araştırma etkinlikleri, yabancı dilde etkin olan temel beceri ve bilgi alanları ile kaygı arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılmasına katkı sağlamıştır.

Yabancı dil öğrenme süreci içinde, kaygının öğrenci başarısı üzerindeki etkisinin birçok çalışma ile kanıtlanmış olması da kaygının önemini arttırmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde, genel olarak yabancı dil kaygısı öğrenenlerin perspektifinden değerlendirilmeye çalışılmış, onların görüşleri ön plana alınmış ve öğretmenler sadece kaygı oluşumuna neden olan etkin bir faktör olarak görülmüştür. Bu yüzden yapılan çalışmalar yabancı dil kaygısına ilişkin genel bir veri sunsa da yabancı dil kaygısının oluşumuna etki eden unsurların derin bir şekilde araştırılması için konuya ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi önemli görülmektedir. Bu araştırma kaygıdan uzak eğitim ortamlarının düzenlenmesi ve diğer çalışmalara da dayanak olması adına yabancı dil öğrenme kaygısına sebep olan faktörlere ilişkin öğretmen görüşlerinin tespitini amaçlamaktadır.

YÖNTEM:

Araştırmanın modeli

Bu araştırma, sosyal olguları bağlı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde tasarlanmış, betimsel araştırma "tarama survey" yöntemidir. Bu yöntem, hali hazırda var olanların, yaşananların ne olduğunu betimleyip açıklanarak ortaya konulmasıdır (Kaptan, 1991; Fowler, 1993) Betimsel araştırmalarda, üzerinde çalışılan doğal ve toplumsal olguları kontrol

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

etme etkinliği yoktur. Araştırmacı bu olgulara müdahale etmez, ortama yeni bir değişken sokmaz. Olgu neyse, nasıl işliyorsa öyle alıp inceler (Sönmez & Alacapınar 2011). Bu çerçevede, yabancı dil branş öğretmenlerinin yabancı dil kaygısına ilişkin görüşleri, betimlenerek yorumlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmada çalışma grubunu, Diyarbakır ili genelinde 10 okulda görev yapan 45 yabancı dil branş öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışma evreninden alınan, basit tesadüfi örnekleme “simple random sampling” yöntemi ile evreni temsil yeteneğine sahip, alanında uzman olan, yabancı dil branş öğretmenlerinden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin cinsiyet, mesleki kıdem, yabancı dil alanı ve eğitim kademesine ilişkin bilgileri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo1. Çalışma Grubu ve Özellikleri

		Öğretmenler	
		n	%
Cinsiyet	Kadın	24	53.3
	Erkek	21	46.7
Mesleki Kıdeminiz	1-5 Yıl	15	33.3
	6-10 Yıl	12	26.7
	11-15 Yıl	8	17.8
	16-20 Yıl	5	11.1
	20+ Yıl	5	11.1
Yabancı dil alanınız	İngilizce	42	93.3
	Almanca	3	6.7
	Diğer branşlar	---	0.0
Eğitim kademesi	Orta okul	30	66.7
	Lise	15	33.3

Araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik nitelikleri incelendiğinde, bu öğretmenlerin; %53.3’nün (n=24) kadın, %46.7’sinin (n=21) ise erkek, eğitim kademesine göre, %66.7’sinin (n=30) ortaokul, %33.3’nün (15) lise, yabancı dil branş alanına göre, %93.3 (n=42) İngilizce, % 6.7(n=3) Almancadır. Diğer branşlarda ise katılım olmamıştır. Mesleki kıdemine göre ise, %33,3’ü (n=15) 1-5 yıl, %26,7 (12) 6-10 yıl, %17,8 (n=8) 11-15 yıl, %11,1 (n=5) 16-20 yıl, %11,1 (n=5) 20+ yıl şeklinde dağılım göstermiştir.

Bu çalışmada, yapılandırılmış görüşme formu hazırlanırken, yabancı dil öğrenme kaygısına ilişkin araştırmalarda kullanılan bazı sorular ve ölçekler incelenmiştir (Aida, 1994; Arnold & Brown, 1999; Cheng, Horwitz & Shallert, 1999; Dörnyei 2005; Ekmekyermezoglu, 2010; Gilmore, 2007; Horwitz, Horwitz & Cope, 1986; MacIntyre & Gardner, 1989,1994; Saito, Horwitz & Garza, 1999; Vogely, 1998; Von Wörde, 1998; Young, 1990,1991,1992). İlgili alanyazın taraması sonucunda, araştırmada kullanılan yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Ayrıca görüşme formu, yabancı dil ve eğitim bilimleri alanında uzman öğretim üyelerine incelettirilerek, onların görüş ve önerileri doğrultusunda son haline getirilmiştir.

Görüşme formundaki sorular ise; 1) Öğrencilerin, daha çok hangi beceri alanında tedirginlik yaşadığını düşünüyorsunuz? Sizce bunun nedenleri neler olabilir, belirtiniz. 2)Yabancı dil öğretim programı içeriğini, öğrenciler için kaygı verici bir faktör olarak görüyor musunuz? Örneklerle belirtiniz. 3) Sizce, her hangi bir yabancı dil kursuna giden öğrenciler ile gitmeyen öğrencilerin kaygı düzeyleri arasında bir fark var mıdır, bu

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

konuda gözlemlerinizi paylaşır mısınız? 4) “Öğretmenin mesleki uzmanlığı ve kişiliği, öğrenciler üzerinde kaygı oluşturan bir faktör olduğu bilinmektedir”. Sizce, öğretmenin hangi tutum ve davranışları bu duruma örnek olarak verilebilir? 5) Öğrenmeyi kolaylaştıran ve hızlandıran çeşitli materyallerin, sınıf ortamındaki eksik veya yetersiz olması öğrenci üzerinde bir tedirginliğe neden olmakta mıdır? Örneklerle düşüncelerinizi belirtiniz? 6) Yabancı dil öğreniminde, öğrencilerin kendi içindeki sosyal ilişkileri, kaygıyı ne şekilde etkilemektedir, örneklerle açıklayınız? Araştırma kapsamında her katılımcıya, açık uçlu toplam altı adet soru yöneltilmiş olup, katılımcılardan gelen dönütler kayıt altına alınmıştır.

Bu araştırmada görüşme formundan elde edilen yanıtlar, betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir. Bu yaklaşıma göre, elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir. Veriler araştırma sorularının ortaya koyduğu temaya göre düzenlenebileceği gibi görüşme ve gözlem sürecinde kullanılan sorular ya da boyutlar dikkate alınarak da sunulabilir. Betimsel analizde, görüşülen ya da gözlenen bireylerin görüşleri çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan altınlara sık sık yer verilir (Yıldırım & Şimşek 2013). Araştırmacı, elde edilen verilerin tümünü sunmaz. Bunun yerine verilerin arasından seçtiklerini, yani indirgediklerini belli sıraya koyarak yazar. Ondan sonra yorumlar. Buradaki temel amaç, gerçeğin neye benzediğini göstermek ve ona göre kavramsallığı eklemektir (Sönmez & Alacapınar 2011).

Bu araştırmanın verileri, önceden belirlenen temalar altında toplanmış, birbirine benzeyen veya birbirinden farklı belirli kavramlar çerçevesinde bir araya getirilmiş ve eğitim kademelerine göre de sınıflandırılmıştır. (O= Ortaokul, L=Lise, n= Toplam) şeklinde gösterilmiştir. Daha sonra da bu betimlemeler, neden-sonuç ilişkisi içinde irdelenmiş bir takım sonuçlara ulaşılmıştır. Ayrıca, ileriye dönük tahminlerde bulunmuş olup, okuyucunun anlayabileceği bir biçimde organize edilerek yorumlanmıştır.

BULGULAR:

Bu bölümde, araştırmaya katılan öğretmenlerden toplanan verilerin değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkan bulgulara yer verilmiştir.

1- Dil beceri alanları “konuşma, dinleme, okuma ve yazma”

Araştırmaya katılan öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda, öğrencilerin yabancı dil derslerinde en çok konuşma alanında tedirginlik yaşadıkları gözlenmektedir (L:14, O:26; n=40). Bunu dinleme (L:4, O:11 n=15) ve yazma (L:5, O:8; n=13) beceri alanlarında yaşanan tedirginlikler izlemekte olup, okuma etkinliklerinin (L:2, O:4; n=6) öğrencilerde en alt düzeyde tedirginlik oluşturduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, bazı öğretmenler, öğrencilerin birden çok beceri alanında kaygı yaşadıklarına dair görüş bildirmişlerdir, konuşma ve dinleme (L:3, O:8; n=11) konuşma ve yazma (L:4, O:3; n=7) gibi. Öğrencilerin hangi beceri alanında daha çok kaygı yaşadıklarına dair bazı öğretmen görüşleri aşağıda belirtilmiştir.

“Konuşma aktiviteleri gerçekleştirilirken daha fazla kaygı yaşıyorlar. Özellikle lise öğrencileri yaşadıkları hata yapma ve yanlış telaffuz etme kaygısıyla risk almaktan kaçınıyorlar ve çekimser davranıyorlar.”(L:2)

“Konuşma. Çünkü konuşmada İngilizce bilgisinin yanı sıra, öğrencinin iletişim becerileri de önem taşımaktadır. Ayrıca öğrenciler konuşma sırasında heyecanlanmakta ve tedirgin olmakta, bu da onların konuşma performanslarını etkilemektedir. Ayrıca İngilizce öğretiminde süre gelen öğretim sistemi de ezber, tekrara ve yazıya odaklandığı için sözlü iletişim sırasında öğrenciler sıkıntı yaşamaktadır.” (L:4)

“Aslına bakılırsa, ülkemizde ‘yabancı dile’ ‘yabancı’ olduğumuzu düşünüyorum. Beceri alanlarının hepsine ilişkin kaygılar mevcut öğrencilerde. Bu durum tedirginliğe neden oluyor elbette. En çok diye bir derecelenme yapacak olursak, bence ‘dinleme’ ve ‘yazma’ öne çıkıyor. Nedenleri pek çok elbette, güvensizlik, tecrübe eksikliği, nota dayalı değerlendirme, kelimelerin yazımının ve okunmasının farklı olması, konuşmada

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

aksan/hız ve çokça yabancı /bilinmeyen kelimelerin olması gibi. Bir de sınavlarda ‘dinleme’ sormadığımız için, galiba biz öğretmenler de dinleme konusunda biraz tedirginiz.” (L:9)

“Daha çok konuşma ve okuma alanında tedirginlik yaşıyorlar. Çünkü acaba yanlış konuşur muyum diye tedirginlik var. Konuşmam gramer kurallarına tam uyuyor mu? Hata mı yapacağım? gibi tedirginlikleri oluyor. Okuma alanında da yazıldığı gibi okunmadığı için telaffuz hatası yaparım, arkadaşlarım beni ayıplar, dalga geçerler gibi nedenlerden dolayı çekingenlikleri oluyor.”(L: 13)

“Öğrenciler daha çok konuşma ve yazma alanında tedirginlik yaşıyorlar. Çünkü her zaman dışarıdan aldıklarımız, ürettiklerimizden fazladır. Yani öğrenciler dinlerken ve okurken anladıkları kadarını, konuşurken ve yazarken kullanamıyorlar. Yazma becerisini sergilerken konuşmadan daha fazla tedirgin oluyorlar. Çünkü konuşurken anında dönüt ya da yardım alma ihtimalleri var ve bir kurala uymadan da konuşabiliyorlar. Ancak; yazma becerisinde bir kurala bağlı olarak yazmalarının gerekmesi ve okunuşuyla yazılışı farklı bir dili öğrenmeleri tedirginliklerini artırıyor.” (L:14)

“Konuşma alanında daha çok zorlanıyorlar. Bunun da etken nedenlerinden biri kulak dolgunluğunun olmaması, telaffuzda zorlanma ve günlük hayatta kullanılmamalarıdır.”(O:2)

“Öğrenciler genel anlamda dinleme etkinliklerinde zorlanıyorlar. Çünkü bu alan müfredatta yer almasına rağmen neredeyse hiç uygulanmadı. Bunun başlıca nedenleri okullarda teknik yetersizlik ve bir o kadar da öğretmen yetiştirme programlarının çoğunlukla bu alanı ihmal etmesidir.” (O:17)

“Öğrenciler daha çok konuşma ve dinleme konusunda sıkıntı yaşıyorlar. Nedeni okullarda verilen eğitim metotlarının bunu desteklememesi ve gramere dayalı eğitim sistemi olduğunu düşünüyorum.” (O:29)

Çalışmaya katılan öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda, öğrencilerin yaşadıkları yanlış telaffuz etme korkusu, utanma ve akranları tarafından maruz kalacaklarını düşündükleri olumsuz tepkilerin en çok konuşma alanında tedirginlik yaşamalarına sebep olduğu dile getirilmiştir. Bu durumun lise öğrencilerinde, daha baskın olarak görüldüğü söylenebilir. Öğrencilerin dinleme ve yazma etkinlikleri gerçekleştirilirken de oldukça kaygı duydukları ifade edilmiştir. Ezbere ve gramere dayanan öğretim süreçlerinin bu becerilerin gelişmesine yeteri kadar katkı sunamamasının, kaygı oluşumunu etkilediğine dair ifadeler kaydedilmiştir. Okuma alanında ise daha alt bir düzeyde kaygı yaşadıkları ve bunun da hata yapma korkusu, arkadaşları tarafından ayıplanma gibi endişelerden kaynaklandığı görüşü ön plana çıkmıştır.

2-Eğitim ve Öğretim programlarının içeriği ve kapsamı

Araştırmaya katılan öğretmenlerin çoğu (L:11, O:27; n=38) yabancı dil öğretim programının içeriğini öğrenciler için kaygı verici bir faktör olarak görmektedirler. Yabancı dil öğretim programının öğrencilerde, kaygı oluşturduğuna dair, bazı öğretmen görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

“Öğretim programını, kaygı verici bir faktör olarak görüyorum. Bunun en büyük sebebi ise müfredat. Tamamen öğrencileri sınavlara hazırlayacak nitelikte hazırlanmış. Mesela şu anda çoğu 8. Sınıf öğrencisi TEOG’dan dolayı ileri (advanced) düzeydeki kelimelerin anlamlarını hatta bu kelimelerin eş anlamlarını dahi bilmektedir. Ama öğrencilerin bu kelimeleri cümle içerisinde anlamlı bir şekilde kullanmaları istense bunu yapamamaktadırlar.”(O:2)

“Kademeli bir ilerleyiş olduğunu düşünmüyorum. Bir ünite içerisinde çok fazla yapı, kelime (vocabulary) vermek zorunda kalıyoruz. Bu da öğrencide dil öğrenmek konusunda ciddi kaygı oluşturuyor.” (O:3)

“Öğretim programı daha çok ezberciliğe yönelttiği için öğrenciler dili konuşmak yerine gramer ağırlıklı ezberleri yapmak zorunda kalıyorlar.” (L:1)

Çalışmaya katılan öğretmenlerin yabancı dil öğretim programına dair görüşleri incelendiğinde,

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

öğretim programının içerdiği yoğunluk ve ezbere dayalı yaklaşımın, öğrenciler açısından kaygı verici olduğu yansıtılmıştır. Ayrıca yabancı dil ders kitaplarının içerik yönünden, tatmin edici olmaması ve sınav odaklı sistemle yürütülen öğretim süreçlerinin, öğrenilen dile karşı tedirginlik oluşturduğu ifade edilmiştir.

3- Okul dışı, dil öğrenme ortamları “dershane, kurs vb.”

Araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu (L:11, O:28; n=39) herhangi bir yabancı dil kursuna katılan öğrencilerin daha az tedirgin olduklarına dair görüş belirtmişlerdir. Yabancı dil kursuna giden veya gitmeyen öğrencilerin yaşadıkları kaygı düzeyine ilişkin bazı öğretmen görüşleri aşağıda belirtilmiştir.

“Aralarında bir fark olduğu görülüyor. Kursa gidenler daha rahat ve kaygı düzeyleri yok denecek kadar az. Gitmeyen öğrenciler yanlış konuşurum endişesiyle doğru bildiklerini dahi paylaşmamaktadırlar.” (O:8)

“Öncelikle ne kadar küçük başladıysa o kadar girişken oluyorlar, kendine güveniyorlar. Eğer ki hiç önceden tanışmamışsa sıkıntılar da beraberinde geliyor. Dil kursları ya da evde sunulan imkânlar öğrencinin hazır bulunuşluk, yabancı dil kullanımı için kendine güvenini artırıyor. Daha evvelden bildiği bir konu ile tanışınca/tekrar sınıf ortamında karşılaşınca konuyu bilmesinin güveni oluşuyor.” (O:25)

“Yabancı dil kursuna giden öğrencilerin kendilerine olan güvenleri daha yüksek oluyor. Daha kolay iletişim kurabiliyor ve dil kullanımını daha etkili bir biçimde yapıyor.” (L:13)

“Benim bu konuda iki grup arasında fark olduğuna dair olduğuna dair gözlemim bulunmamaktadır. Hiç bu perspektiften bakmadım.” (L:14)

Araştırmaya katılan öğretmenlerin herhangi bir yabancı dil kursuna katılan ve katılmayan öğrencilerin kaygı düzeyleri arasındaki farklılığa ilişkin görüşleri incelendiğinde, yabancı dil kursuna katılan öğrencilerin özgüvenlerinin yüksek olduğu, dolayısıyla kaygı düzeylerinin düştüğü ifade edilmiştir. Buna karşılık, her iki grup arasında görülür bir fark olmadığını belirten öğretmenler de vardır.

4- Öğretmenin mesleki uzmanlık bilgisi ve kişilik yapısı

Araştırmaya katılan öğretmenlerin çoğunun ifade ettiği görüşlere göre, öğretmenlerin tutum ve davranışları öğrenciler üzerinde kaygı oluşturan bir faktördür. Bu konudaki görüşler aşağıda belirtilmiştir.

“Öğretmenlik mesleğine bakış günümüzde değişiyor. %85- 90 arasında hakim algı, onun da bir birey oluşu ve somut olarak yaptıkları üzerine yoğunlaşıyor. Öğretmenin kişisel olarak huysuzluğu, asabiyeti, asık suratı vb. gibi durumların yanında dil öğretme yöntemlerinden kaynaklı ya da kaygı uyandırıcı bir görüntü çıkabiliyor ortaya. Aslında, klasik öğrenme, okuma, çeviri yapma, dilbilgisine yoğunlaşma, bire bir ezberletme gibi yöntemlerin dışına çıkan her öğretmen en nihayetinde kaygı vericidir.” (L:10)

“Öğrencileri yanlış bir şey yaptığında öğretmenin olumsuz tepki vermesi kaygıyı artırıyor. Bunun yerine daha çok olumlu tepkiler öğrencilerin özgüvenini artırıyor ve öğrenci yanlış yapmaktan çekinmiyor. Öğretmenin buradaki olumlu/yapıcı tavrı onun hatalarını görmesine yardımcı oluyor ve bu hataları bir daha yapmaması için daha etkin bir dönüt oluyor.” (L:13)

“Eğer öğretmen sert tavırlı, esneklik payı bulunmayan, empati kuramayan bir kişiliğe sahipse öğrencilerde kaygı oranı yükseliyor.” (O:27)

Araştırmaya katılan öğretmenlerin görüşleri incelendiğinde, öğretmenlerin mesleki uzmanlığından çok, öğrencilerine karşı sergiledikleri tutum ve davranışların kaygı oluşturan bir faktör olduğu ifade edilmiştir. Öğretmenlerin olumlu tutum ve davranışlar içinde bulunmaları, öğrencide oluşabilecek tedirginliği azalttığı gibi, derse olan ilgisini de olumlu yönde etkileyeceği görüşü hâkimdir.

5- Öğretim Teknolojileri ve Materyalleri

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

Araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu (L:12, O:29; n=41), öğrenmeyi kolaylaştıran ve hızlandıran çeşitli materyallerin sınıf ortamında yetersiz olmasının, öğrencilerin yabancı dil kaygısını arttırdığını ifade etmişlerdir. Materyal ve donanım eksikliğinin öğrencilerde dil öğrenme kaygısını ne düzeyde etkilediğine dair öğretmen görüşleri aşağıda belirtilmiştir.

“Öğretim materyallerinin etkin bir şekilde kullanımı ve eğitim ortamlarının yabancı dil öğrenimine uygun olarak yapılandırılmaları özellikle ilk ve ortaokul düzeyindeki öğrenciler için önem kazanmaktadır. Bu tür donanımlı ortamlarda öğrenciler öğrenirken aktif ve istekli oluyorlar. Materyaller dersi dikkat çekici hale getirdiği gibi öğrenciler için eğlenceli bir dil deneyimi yaşıyor ve böylece tedirginlikleri azalıyor.”(O:9)

“Tedirginliğe sebep olduğunu düşünmemekteyim. Sadece öğrenme potansiyelini en alta indirmesine sebep olabilir.” (O:16)

“Okullarımızın yeterince dil noktasında donanımlı olmaması, dilin doğal ortamında öğrenilmesini zorlaştırıyor ve tedirginlik artırıyor.” (O:29)

“Öğretmen gözüyle baktığımızda, bu soruya “Evet” denilebilir. Ancak öğrenci açısından bakıldığında, materyalin tam olması öğrenciyi daha fazla kaygılandırıyor. Materyalin olmaması-eksikliğinden çok, “dersi işleyecek olup olmaması” ilgilendiriyor. Materyallerin etkisi ancak daha önceki “olumlu deneyimlere”, “öğrenme motivasyonu” ve “ilgiye” sahip öğrencilerde kaygı yaratıyor bence.” (L:9)

“Yabancı dilde hiç çizgi film izlemeyen bir öğrenci, sınıf ortamında görsel, işitsel ve otantik materyallerin yokluğuyla beraber sadece okuma becerisi ve kelime ezberlemekle yetiniyor. Asıl sorun da burada belirlemekte. Okuduğunu yanlış telaffuz ediyor, ezberlediğini yapılandıramıyor, başka ortamlarda kullanamıyor.” (L:10)

“Kesinlikle önemli bir kaygı unsurudur. Hatta dilin sınıf ortamında öğretilmesi bence yetersiz gelmektedir. Bunun yerine çeşitli materyallerle donatılmış, içi, yapısı, hatta duvar renkleri bile pozitif bir tutum sağlayacak dil odaları ya da laboratuvarları olmalı.” (L:11)

“Öğrenmeyi kolaylaştıran ve hızlandıran çeşitli materyallerin, sınıf ortamında eksik ve yetersiz olması öğrenci üzerine tedirginliğe neden olur. Her sınıfta farklı öğrenme tarzlarına ve zeka türlerine sahip olan öğrenciler vardır. Dil öğretimi yapılırken, farklı özelliklere sahip olan bireylerin öğrenmelerini kolaylaştırmak için materyaller kullanılmalıdır. Örneğin, sınıfta projeksiyon makinesi, bilgisayar ya da diğer teknolojik aletleri kullanan öğretmenler, öğrencilerin temel dil becerilerini geliştirme konusunda daha başarılıdırlar.” (L:15)

Çalışmaya katılan öğretmenlerin görüşleri incelendiğinde, yabancı dil derslerinde kullanılan görsel, işitsel, otantik vb. materyaller öğrenmeyi kolaylaştırmakta ve öğrenci kaygılarını azaltmaktadır. Öğrenme ortamlarının dil öğrenmeye elverişli olacak şekilde yapılandırılmalarının, hem öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayabileceği hem de öğrenilen dile karşı olumlu tutum ve davranışlar geliştirilerek tedirginliklerin azaltılabileceği ifade edilmiştir. Özellikle bu durumun, daha çok, ilk ve ortaokul düzeyindeki öğrenciler için önem kazandığı görüşü ağırlık kazanmıştır. Buna karşılık, materyallerin eksik oluşunun öğrencilerin sadece öğrenme potansiyelini etkilediğine dair görüş de bildirilmiştir.

6- Dil öğrenme ortamlarındaki sosyal etkileşim

Araştırmaya katılan öğretmenlerin neredeyse tamamı (L:15, O:29; n=44), yabancı dil öğreniminde öğrencilerin kendi aralarındaki sosyal etkileşimin onların kaygı düzeyleri üzerinde etkili olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir. Yabancı dil kaygısının oluşumunda sosyal ilişkilerin etken bir faktör olduğuna ilişkin öğretmen görüşleri aşağıda verilmiştir.

“Akran baskısının arttığı lise dönemlerinde, öz saygı ve benlik algısı kavramlarının da gelişmesiyle

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

birlikte, öğrenciler yabancı dil derslerine katılırken daha endişeli oluyorlar. Akranlarının veya ait oldukları grubun söylemleri öğrenciler için önem kazanıyor ve derse katılma noktasında onları olumlu veya olumsuz şekilde etkiliyor.” (L:12)

“Öğrencilerin sosyal ilişkilerinin kaygı düzeylerini etkilediğini düşünüyorum. Nitekim sosyal öğrenme diye bir gerçek var. Örneğin, yabancı dil dersinde başarılı veya kaygı duymayan bir öğrencinin söylemleri diğer öğrencilerinde bu derste başarılı olabilecekleri ve kaygı duymalarına gerek olmadığını düşündüreceklerdir. Ancak, bunun aksi durumda da kaygı duyan öğrencilerin, deneyimleri diğer öğrencilerinde kaygı duymasına sebep olmaktadır.” (L:14)

“Kaygıyı azaltıyor. Birbirlerinden öğrendikleri birçok konu oluyor. Ayrıca şöyle bir düşünce de oluşuyor: ‘Arkadaşım yapabiliyorsa ben de yapabilirim’. Böylece daha çok heveslenip hırs yapabiliyorlar.” (O:15)

“Sınıf içerisinde herhangi bir paragraf okumak, bir diyalog canlandırmak gibi konuşmayı telaffuzu ön plana çıkaran aktivitelerde çocuklar çok çekinmektedirler. Sınıf içinde küçük düşmek, arkadaşlarının gülmesinden korkmaları kaygıyı arttırmaktadır.” (O:16)

Araştırmaya katılan öğretmenlerin görüşleri incelendiğinde, akran baskısının egemen olduğu dil öğrenme ortamlarında, öğrencilerin arkadaşları tarafından maruz kalacaklarını düşündükleri olumsuz tepkilerin onları kaygılandığı ve çekimser davranmalarına sebep olduğu belirtilmiştir. Bu durumun lise öğrencileri arasında, daha fazla görüldüğü görüşü sıklıkla tekrar edilmiştir. Bununla beraber, sosyal ilişkilerin yaratabileceği olumlu iklimle öğrencilerin birbirlerine destek olabildikleri bunun da öğrenmede kolaylaştırıcı bir rol oynadığı ifade edilmiştir.

SONUÇLAR ve TARTIŞMA

Bu araştırmada, yabancı dil kaygısına neden faktörler, yabancı dil branş öğretmenlerinin görüşleri doğrultusunda belirlenmiştir. Yabancı dil kaygısının özgüven eksikliği, başaramama korkusu, önceki olumsuz yaşantılar gibi, bireyin kendisinden kaynaklanmasının yanı sıra, öğretmenlerin tutum ve davranışlarından, etkili materyal kullanılmamasından ve sınıf içi iletişimden de kaynaklandığı ifade edilmiştir. Ayrıca, yabancı dilin biçimsel özgünlüğü, öğrenme sürecinde kaygı oluşturan faktörlerden biri olarak da görülmüştür.

Öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda, öğrencilerin yaşadıkları yanlış telaffuz etme korkusu, utanma ve akranları tarafından maruz kalacaklarını düşündükleri olumsuz tepkilerin en çok konuşma alanında tedirginlik yaşamalarına sebep olduğu dile getirilmiştir. Nitekim ilgili alan yazındaki diğer çalışmalar da bu durumu kanıtlar niteliktedir. Yabancı dilde diğer öğrenciler önünde konuşmak öğrenciler açısından oldukça problematik ve kaygı vericidir (Bekleyen, 2004; Phillips, 1992; Young, 1991;). Örneğin, Horwitz, Horwitz & Cope (1986), yaptıkları çalışmalarda öğrencilerin yabancı dil ortamlarında önceden hazırlanmış bir konuşmayı sunarken ya da alıştırmalara cevap verirken oldukça rahat olduklarını fakat diğer konuşma etkinliklerine katılmaları gerektiğinde donup kaldıklarını, panik, korku ve kaygı yaşadıklarını kaydetmişlerdir.

Bekleyen’in (2004) araştırmasında, öğrenciler konuşurken kendilerini rahat hissetmediklerini ve yaptıkları hataların diğer öğrenciler tarafından fark edilebileceğini düşünerek endişe duyduklarını belirtmişlerdir. Benzer şekilde, Young’a (1991) göre bir grup önünde yabancı dilde konuşmak zorunda olmak öğrenciler açısından kaygı oluşturan nedenlerin en başında gelmektedir. Yaptığı araştırmada, çalışmaya katılan öğrencilerin %68’inden fazlası arkadaşlarının önünde konuşmak zorunda kalmadıklarında kendilerini daha rahat hissettiklerini ifade etmişlerdir. Özellikle bu durumun lise öğrencilerinde, daha baskın olarak görüldüğü söylenebilir. Bunun temel nedenlerinden birisi, ergenlik çağı karakteristlik özelliklerinden kaynaklandığı ifade edilebilir.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

Araştırmada, öğrencilerin dinleme ve yazma etkinlikleri gerçekleştirilirken de oldukça kaygı duydukları ifade edilmiştir. Konuşma kaygısıyla birlikte dinlediğini anlama kaygısı da öğrenciler için sorunlu bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır (Bekleyen, 2009; Vogely, 1998; Young, 1991). Vogely'in (1998: 67) aktardığına göre, en çok konuşma becerisinin kaygı yarattığı belirtilirken, eğer dinleme etkinlikleri anlaşılmasız olursa öğrencilerde yüksek düzeyde dinleme kaygısı da olduğu dile getirilmiştir. Horwitz vd. (1986: 126), yaptıkları araştırmada bazı öğrencilerin yabancı dilde konuşan öğretmenlerinin söyledikleri hakkında ya hiç ya da çok az fikir sahibi olduklarını kaydetmişlerdir. Ayrıca, Vogely'e (1998: 68) göre, çoğu sınıf aktivitelerinin genel amacı konuşma becerisine odaklanmak olduğundan, dinlediğini anlama kaygısı gözden en kolay kaçan alanlardan birisidir. Hâlbuki sözlü bir şekilde iletişim kurabilmek için, dinleyicinin öncelikle ne söylenildiğini anlaması gerekir. Bu yüzden dinlediğini anlama kaygısı ihmal edilmemeli, bunun yerine aktif bir şekilde önemsenmelidir.

Literatürde çok fazla araştırılmasa da yazma etkinlikleri pek çok öğrenci için önemli bir kaygı unsuru olduğu anlaşılmaktadır. Bu Araştırmada öğrencilerin konuşma ve dinleme becerilerinden sonra en çok yazma alanında kaygı yaşadıkları kaydedilmiştir. Cheng, Horwitz & Schallert'a (1999: 418) göre, yazma kaygısı kişilerin gerçek yazma yetenekleri, performansları ve yazmaya istekli oluşları ile negatif ilişkilidir.

Araştırmada öğrencilerin okuma alanında en alt düzeyde kaygı yaşadıkları ve bunun da hata yapma korkusu, arkadaşları tarafından ayıplanma gibi endişelerden kaynaklandığı görüşü ön plana çıkmıştır. Sellers'a (2000) göre okuma becerisi doğası gereği karmaşıktır ve öğrencilerin dikkat, algılama, hafıza ve anlama mekanizmalarını eşgüdümlü çalıştırması gerektiğinden, bu süreç aynı zamanda oldukça zordur. Bu doğrultuda, Freese (1997) bazı öğrencilerin okurken ne okuduklarının farkında olmama gibi problemlerle karşılaştıklarına dikkat çekerken, Saito, Horwitz & Garza (1999) da yüksek kaygı taşıyan öğrencilerin okuduklarını anlamada zorluk yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlarla, ilgili alan yazından elde edilen sonuçlar tutarlık göstermektedir. Nitekim Young'ın (1991: 27-28) Krashen, Omaggio Hadley, Terrell & Radrin ile gerçekleştirdiği görüşmeler sonucunda, yabancı dil kaygısına dil uzmanlarının perspektifinden bakılmış ve öğrencilerin en çok konuşma etkinlikleri gerçekleştirilirken kaygı yaşadıklarına dair görüş birliğine varılmıştır. Bunu dinleme ve yazma etkinlikleri izlemekte olup okuma sürecinin ise en hafif düzeyde kaygı oluşturduğu kabul edilmiştir.

Öğretmenlerin yabancı dil öğretim programının içeriğine, dair görüşleri incelendiğinde, öğretim programının içerdiği yoğun dil öğretme süreçlerinin, öğrenciler açısından kaygı verici olduğu yansıtılmıştır. Von Wörde'ün (1998: 5) yaptığı çalışmada benzer bulgulara rastlanılmaktadır. Bazı öğrenciler bir dönem boyunca öğrenilmesi gereken konuların çok fazla olduğunu ve bütün bunları kavrayabilecek zamanın yeterli olmadığını ifade etmişlerdir. Bu noktada Arnold & Brown (1999: 6-7), öğrenen merkezli dil öğretim programlarına dikkat çekmekte ve bu programların birçok yönden duyuşsal özellikleri göz önünde bulundurduğunu belirtmektedir. Bu tür öğrenci merkezli programlar sayesinde, öğrencilerin karar verme sürecine aktif bir şekilde katılmaları sağlanmakta ve mevcut potansiyellerini geliştirmeleri için onlara daha büyük imkânlar sunulmaktadır. Bu süreçte öğrencilerin, dil programların içeriğinin yanı sıra sorumluluk almayı, müzakere becerilerini geliştirmeyi ve öz değerlendirme yapabilmeyi öğrenmektedirler. Bütün bunların hepsi öğrenenlerde daha fazla farkındalık yaratmakta, öz-saygı ve özgüvenlerini geliştirmektedir. Dolayısıyla bu tür programların öğrencilerde daha az kaygı yaratacağı söylenebilir.

Duyuşsal özelliklere uygun bir ders planında, Brundage & MacKeracher (1980) iyi öğrencilerin kendi deneyimlerini bir kaynak olarak kullanmaya önem verdiklerini, öğrenme hedefleri oluşturduklarını, çeşitli yolları deneyerek ilerlediklerini ve nasıl öğrendiklerinin farkına vardıklarını bulmuşlardır. Öğrenme sürecinde öğrencilerin, stresli ya da kaygılı oldukları zaman öğrenme güçlüğü yaşadıklarını belirtmişlerdir (Arnold ve

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

Brown, 1999: 7).

Öğrencilerin okul dışı dil öğrenme ortamlarına katılma durumuna göre, kaygı düzeyleri arasındaki farklılığa ilişkin öğretmen görüşleri incelendiğinde, yabancı dil kursuna katılan öğrencilerin özgüvenlerinin yüksek olduğu dolayısıyla derslerde daha az tedirginlik yaşadıkları belirtilmiştir. Araştırmanın bulguları Ekmekyermezoğlu'nun (2010: 115) sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir. Çalışmada dershaneye giden veya özel ders alan öğrencilerin akademik başarılarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Bunun da dershanelerin veya özel derslerin öğrencilerin sınıf ortamında öğrenemediklerini öğrenmelerine veya öğrendiklerini pekiştirmelerine yardımcı olmasından kaynaklanmış olabileceği belirtilmiştir. Dolayısıyla herhangi bir yabancı dil kursuna katılan öğrencilerin akademik başarılarının artmasıyla kaygı düzeylerinin azalabileceğine dair doğrusal bir orantıdan söz edilebilir.

Öğretmenler, kendi mesleğini dil öğrenme ortamlarında gerçekleştirirken, gösterdikleri veya takındıkları tutum ve davranışlar, öğrenciler üzerinde bir tedirginliğe neden olmakta mıdır?, sorusuna yönelik görüşleri, öğretmenlerin çoğu mesleki uzmanlığından çok, öğrencilerine karşı sergiledikleri tutum ve davranışların kaygı oluşturan bir faktör olduğunu ifade edilmiştir. Öğretmenlerin olumlu tutum ve davranışlar içinde bulunmaları öğrencilerin yabancı dile karşı olumsuz yaklaşımlarını değiştirdiği ve tedirginlik düzeylerini de azalttığı kaydedilmiştir. Öğretmenlerin sınıf içindeki tutum ve davranışlarının öğrencilerin yabancı dil kaygısını etkilediğine dair ortaya çıkan araştırma bulguları, bu araştırmanın ilgili bulgusunu destekler niteliktedir (Aida, 1994; Baş, 2014; Bekleyen, 2004; Von Wörde, 1998; Young, 1991).

Aida'nın (1994: 64) bir Japon okulunda yaptığı çalışmada, öğretmenlerin yaratacakları destekleyici sınıf ortamlarının öğrencilerin sınıf içerisinde kaygılı olmalarını azaltabileceğini belirtmiştir. Bekleyen'in (2004: 56-58) çalışmasında da benzer tespitlere rastlamak mümkündür. Nitekim çalışmasına katılan öğrenciler, öğretmenlerin kendilerine karşı sergiledikleri tutum ve davranışların sınıfta rahat bir atmosfer sağlamada, kritik bir rol oynadığını belirtmişlerdir. Von Wörde (1998: 6) yaptığı çalışmada ise, öğrenciler için derslerin en rahatsız edici yanının direkt olarak öğretmenlerin kendisine bağlı olduğunu tespit etmiştir. Öğretmenlerin küçümseyici ve korkutucu tavırlarının öğrenciler için rahatsız bir ortam oluşturduğu ve kaygı yarattığını kaydetmiştir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin görüşlerini doğrultusunda, yabancı dil derslerinde kullanılan görsel, işitsel, otantik vb. öğretim teknolojisi ve materyaller, öğrenmeyi kolaylaştırmakta ve öğrenci kaygılarını azaltmaktadır. Öğrenme ortamlarının monotonluk ve sıkıcılıktan kurtarılarak dil öğrenmeye elverişli olacak şekilde yapılandırılmalarının, hem öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayabileceği hem de öğrenilen dile karşı olumlu tutum ve davranışlar geliştirilerek tedirginliklerin azaltılabileceği ifade edilmiştir. Gilmore'a (2007: 106-107) göre, otantik materyallerin öğrenenlerin motivasyonunu arttırdığı literatürde genişçe yer bulmuştur. Bu tür materyallerin motivasyonu arttırdığına dair en önemli gerekçe, otantik materyallerin doğası gereği, diğer yapay olanlardan daha ilginç olduğudur. Bu alanda yapılan çalışmalar, otantik materyallerle beraber iletişimsel metotların kullanılmasının, öğrencilerin yabancı dile karşı motivasyonlarını arttırdığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla bu tür materyallerin bulunduğu öğrenme ortamlarının öğrencilerde motivasyonu arttırarak kaygı düzeylerini azaltabileceği söylenebilir. Özellikle ilk ve ortaokul kademesindeki dil öğrenme ortamlarının öğrencinin psiko-sosyal düzeylerine uygun olarak hazırlanması oldukça önemlidir.

Bununla beraber bazı bilimsel çalışmalarda ise, materyallerin yeterli düzeyde kullanılmasının öğrencilerde daha fazla kaygı oluşturabildiği de belirtilmiştir. Örneğin; Von Wörde (1998: 5) yaptığı çalışmada, bir öğrencinin dinleme etkinlikleri yapılmadan önce kullanılan cihaza bakarken bile endişe yaşamaya başladığını belirtmiştir.

Öğretmenlerin görüşlerine göre, akran baskısının egemen olduğu dil öğrenme ortamlarında,

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

öğrencilerin arkadaşları tarafından maruz kalacaklarını düşündükleri olumsuz tepkilerin onları kaygılandırdığı ve çekimser davranmalarına sebep olduğu belirtilmiştir. Bu noktada, Young (1991:429), öğrencilerin, akranları önünde konuşmak zorunda kaldıklarında, Horwitz vd. (1986: 130) ise, alışkın olmadıkları bir dilde arkadaşlarının önünde değerlendirilmeleri gerektiğinde, kendilerini çok fazla kaygılı hissettiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca, Young'un (1991: 428) aktardığına göre, herhangi bir gruba üye olma kavramı öğrenciler açısından oldukça önemlidir ve kendini bir grubun üyesi olarak gören öğrencilerin kaygı düzeylerinin düştüğü belirtilmiştir. Araştırmada, sosyal ilişkilerin yaratabileceği olumlu iklimle öğrencilerin birbirlerine destek olabildikleri bunun da öğrenmede kolaylaştırıcı bir rol oynadığı da ifade edilmiştir. Bekleyen'in (2004: 60) araştırmasında, benzer şekilde, bazı öğrenciler yeni bir dil öğrenmeye çalışırken karşılaştıkları güçlüklerin üstesinden arkadaşlarının destekleriyle geldiklerini, bunun da onları oldukça pozitif etkilediğini belirtmişlerdir.

Bu sonuçlar doğrultusunda, yabancı dil kaygısının en çok bireyin kendisinden kaynaklandığını tezi, ileri sürülebilir. Ayrıca, öğretmenin dil öğrenme ortamlarındaki rolü, sergiledikleri tutum ve davranışlar, öğretim programların içeriği, dil öğretiminde kullanılan öğretim teknolojisi ve materyal sonuçları diğer bilimsel çalışmaların sonuçlarıyla örtüşmektedir. Ancak, öğretim kademelerine göre, dil beceri alanların sınıflandırılması ve dil öğrenme ortamlarının, buna göre düzenlenmesi, görüşü diğer bilimsel çalışmalardan farklılık göstermektedir.

ÖNERİLER

Temel amacı yabancı dil branş öğretmenlerinin yabancı dil kaygısına ilişkin görüşlerinin ortaya çıkarılması olan bu araştırmada, elde edilen bulgulara dayanarak şu öneriler ileri sürülebilir:

1. Dil öğrenme ortamlarında, etkin rol sergileyen öğretmenlerin, mesleki uzmanlığından daha çok, öğrencilere karşı sergiledikleri tutum ve davranışlar kaygıyı oluşturan temel faktörlerden biridir. Bu açıdan dil öğrenme ortamlarında, öğretmen öğrenciye karşı, herhangi bir ön koşula bağlı olmadan, daha demokratik, samimi ve içten olmalı, öğrencinin düşüncesini yargılamadan önce anlayabilmeli ve mümkün olduğunca öğretimi bireyselleştirmeli, daha da önemlisi bu mesleği severek yapmalı.

2. Bu araştırmada, öğrencilerin yabancı dil öğrenimindeki temel beceri alanları içerisinde, daha çok konuşma ve dinleme etkinliklerinde, kaygılı oldukları görüşü ağırlık kazanmıştır. Bu bağlamda, etkinlikler gerçekleştirilirken, öğretmen hem öğrencinin ilgisi çekecek, hem de onları kaygı ortamından uzaklaştıracak öğretim materyallerini işe koşabilir. Ayrıca konuşma ve dinleme becerileri artırmak için, öğrenme ortamında olumlu dönütler sağlamalıdır.

3. Akran baskının egemen olduğu dil öğrenme ortamlarında, öğrencilerin kendi aralarındaki olumsuz tepkilerin, onları kaygılandırdığı ve çekimser davranmalarına sebep olduğu tespit edilmiştir. Bu açıdan, öğrencilerin kendi aralarında oluşabilecek olumsuz tutum ve davranışları önleme adına; öğretmenler öğrencilerin empati kurmalarına yardımcı olmalı, duygusal farkındalıklarını, duygu yönetim ve etkili iletişim becerilerini geliştirerek, öz saygıya önem vermelidir. Ayrıca yabancı dil öğrenmenin doğasına uygun olarak, öğrenme ortamını U şeklinde veya kümelerle ayırarak, iletişim ve etkileşimi sağlayacak şekilde yapılandırılmalıdır.

4. Araştırmaya katılan öğretmenler tarafından, dil öğretim programlarının içeriğinin yoğunluk ve ezbere dayalı bir yaklaşım sergilemesi, öğrencide kaygı ve endişeye neden olduğu tespit edilmiştir. Bu açıdan, öğrencilerde yabancı dil kaygısını azaltıcı bir eğitim programları, bireyin psiko-sosyal gelişim özelliklerine göre geliştirilmeli ve ders kitaplarının içeriği coğrafi ve kültürel farklar baz alınarak hazırlanmalıdır.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

KAYNAKÇA

1. Aida, Y. (1994). Examination of Horwitz, Horwitz and Cope's construct of foreign language anxiety: The case of students of Japanese. *Modern Language Journal*, 78, 155-68.
2. Arnold, J. (Ed.) (1999). *Affect in language learning*. UK: Cambridge University Press
3. Aydın, S., & Zengin, B. (2008). Yabancı dil öğreniminde kaygı: Bir literatür özeti. *Journal of Language and Linguistics Studies*, 4(1), 81-94.
4. Baş, G. (2014). Lise öğrencilerinde yabancı dil öğrenme kaygısı: Nitel bir araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36, 101-119
5. Bekleyen, N. (2004). The influence of teachers and peers on foreign language classroom anxiety. *Dil Dergisi*, 123, 49-66.
6. Bekleyen, N. (2009). Helping teachers become better English students: Causes, effects, and coping strategies for foreign language listening anxiety. *System*, 37, 664-675
7. Brown, D. H. (1994). *Principles of language learning and teaching*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
8. Burger, M. J. (2006). *Kişilik* (1. Baskı). (Çev. E. Sarioğlu ve İ. Deniz). İstanbul: Kaknüs Yayınları
9. Chastain, K. (1975). Affective and ability factors in second language learning. *Language Learning*, 25, 153-161.
10. Cheng, Y., Horwitz, E.K. & Schallert, D.L. (1999). Language anxiety: Differentiating writing and speaking components. *Language Learning*, 49(3), 417-446.
11. Cüceloğlu, D. (2008). *İnsan ve davranışı* (17. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi
12. Dörnyei, Z. (2005). *The psychology of the language learner*. Mahwah, NJ: Erlbaum
13. Duman, G.K. (2008). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin durumluk sürekli kaygı düzeyleri ile sınav kaygısı düzeyleri ve ana – baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
14. Ekmekyermezoglu, N. (2010). İlköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin İngilizce dersindeki akademik başarı durumlarına etki eden sosyo-kültürel faktörler. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
15. Ellis, R. (1994). *The study of second language acquisition*. London: Oxford University Press
16. Fowler, F. J. (1993). *Survey research methods* (2nd Ed.) *Applied Social Research Methods Series Volume 1* London: Sage Publication
17. Freese, A.R. (1997). Reading rate and comprehension: Implications for designing computer technology to facilitate reading comprehension. *Computer Assisted Language Learning*, 10(4), 311-319.
18. Genç, G. (2009). İnönü Üniversitesi yabancı diller yüksekokulu öğrencilerinin yabancı dil kaygıları. *e-Journal of New World Science Academy Education Sciences*, 4(3), 1080-1088.
19. Gilmore, A. (2007). Authentic materials and authenticity in foreign language learning. *Language Teaching*, 40(2), 97-118.
20. Horwitz, E. K., Horwitz, M. B. ve Cope, J. A. (1986). Foreign language classroom anxiety. *Modern Language Journal*, 70, 125-132.
21. Horwitz, E. K. & Young, D.J. (1991). *Language anxiety: From theory and research to classroom implications*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
22. Kaptan, S.(1991). *Bilimsel araştırma ve istatistik teknikler*. Ankara: Olgaç Matbaası
23. Krashen, S. D. (1982). *Principles and practice in second language acquisition*. Oxford: Pergamon.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

24. Larsen-Freeman, D. (2001). Individual cognitive/affective learner contributions and differential success in second language acquisition. Breen, M.P. (Ed.), *Learner Contributions to Language Learning: New Directions in Research* içinde. (s. 12-24). Longman, London.
25. Lee, J.F. (1999). Clashes in L2 reading: Research versus practice and reader's misconceptions. D. J. Young (Ed.), *Affect in foreign language and second language learning* içinde (s. 49-63). New York: McGraw Hill.
26. Leki, I. (1999). Techniques for reducing second language writing anxiety. D. J. Young (Ed.), *Affect in foreign language and second language learning* içinde (s. 64-88). New York: McGraw Hill.
27. MacIntyre, P.D. (2002). Motivation, anxiety and emotion in second language acquisition. Peter Robinson (Ed.), *Individual Differences in Second Language Acquisition* içinde (s. 45-68). Amsterdam: John Benjamins.
28. MacIntyre, P. D. ve Gardner, R. C. (1989). Anxiety and second language learning: Toward a theoretical clarification. *Language Learning*, 39(2), 251-275.
29. MacIntyre, P. D. & Gardner, R. C. (1994). The subtle effects of language anxiety on cognitive processing in the second language. *Language Learning*, 44, 283-305.
30. MacIntyre, P. D., Noels, K. A. ve Clement R. (1997). Biases in self-ratings of second language proficiency: The role of language anxiety. *Language Learning*, 47(2), 265-287.
31. Miles, M.B. & Huberman, M. (1994) *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2.Edition) Thousand Oaks, CA: Sage
32. Phillips, E. M., (1992). The effects of language anxiety on students' oral test performance and attitudes. *Modern Language Journal*, 76, 14-26.
33. Saito, Y., Horwitz, E.K. ve Garza, T.J. (1999). Foreign language reading anxiety. *Modern Language Journal*, 83(2), 202-218.
34. Scovel, T. (1978). The effect of affect on foreign language learning: A review of the anxiety research. *Language Learning*, 28, 129-142.
35. Sellers, V. D. (2000). Anxiety and reading comprehension in Spanish as a foreign language. *Foreign Language Annals*, 33(5), 512-520.
36. Sönmez, V. & Alacapınar, F. G. (2011). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yay.
37. Taş, Y. (2006). *Kaygı nedir?* Ankara: Bilkent Üniversitesi Öğrenci Gelişim ve Danışma Merkezi.
38. Tunçel, H. (2014). Yabancı dil öğretimine yönelik kaygı çalışmalarına genel bir bakış. *Route Educational and Social Science Journal*, 1(2), 126-151.
39. Vanpatten, B. & Glass, W. R. (1999). Grammar learning as a source of language anxiety: A discussion. D. J. Young (Ed.), *Affect in foreign language and second language learning* içinde (s. 89-105). New York: McGraw Hill.
40. Vogely, A. J. (1998). Listening comprehension anxiety: Students' reported sources and solutions. *Foreign Language Annals*, 31(1), 67-80.
41. Von Wörde, R. (1998). Students' perspectives on foreign language anxiety. *Inquiry*, 8, 1-15.
42. Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9.Baskı). Ankara: Seçkin Yay.
43. Young, D. J. (1990). An investigation of students' perspectives on anxiety and speaking. *Foreign Language Annals*, 23, 539-553.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

45. Young, D. J. (1991). Creating a low-anxiety classroom environment: What does language anxiety research suggest? *Modern Language Journal*, 75, 426-439.
46. Young, D. J. (1992). Language anxiety from the foreign language specialist's perspective: Interviews with Krashen, Omaggio Hadley, Terrell and Rardin. *Foreign Language Annals*, 25, 157-172

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

(2)

Gadir HÜSEYNOV*

ULUSLARARASI PAZARLARA GİRİŞ YÖNTEMLERİ VE PAZAR ARAŞTIRMALARI ENTRY METHODS TO INTERNATIONAL MARKETS AND MARKET RESEARCHES

ÖZ

Küreselleşme uluslararası pazarlara girmenin ve pazar araştırmasının yeni taktikleri, metotları ve yöntemlerini belirlemiştir. Dünya ekonomi sistemindeki ulaşım ve iletişim kolaylıkları, özellikle e-ticaret yoluyla dünyanın herhangi bir bölgesinde ürün alışı, satışı ve teslimatının çok kolaylıkla gerçekleştirilmesi çağdaş dönemde uluslararası pazarlama ve ticaretin çok hızla gelişiminin esas göstergilerindedir. Günümüzde uluslararası pazarlara girişin şu temel yaklaşımları kullanılmaktadır: 1) İhracat, 2) Lisans Verme, 3) Yönetim Sözleşmesi, 4) Ortak Girişim, 5) Doğrudan Yatırım vb (Perreault, Cannon ve McCarthy: 2013, 265). Uluslararası pazarlara girmek için farklı stratejiler de uygulanmaktadır. Bunlardan belli başlılarını şöyle sıralayabiliriz. 1) Etnosentrik Strateji, 2) Geosentrik Strateji, 3) Regiosentrik Strateji, 4) Polisentrik Strateji (Dilber: 2015, 18-19).

Ancak uluslararası pazarlara giriş yöntem ve stratejik prensiplerini belirlemeden önce pazar araştırmaları yapılması gerekmektedir. Pazarlama araştırmasında, Stratejik Amaçlar: a) Fırsatların belirlenmesi ve yönetilmesi; b) Risklerin belirlenmesi ve yönetilmesidir. Gerekçeler: a) Pazar potansiyelinin belirlenmesi- hedef pazarın çekiciliğinin gözden geçirilmesidir; b) Pazarın değerlendirilmesi-hedef pazarın ürüne yönelik davranışının belirlenmesidir (Üstel, www.fto.org.tr/DB_INT (Erişim tarihi:04.05.2015). Konu ile ilgili gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tecrübeleri incelenmiş, özellikle çağdaş dünyanın başlıca devletleri olan G20 ve B20 üye ülkelerin belirlemiştir oldukları stratejiler öne çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası pazarlama, pazar araştırmaları

ABSTRACT

The Globalisation determined the methods and techniques and new tactics of market researches and entry to the international markets. Currently, transportation and communication facilities of world economy system, and carrying out the buying and selling and delivery of a product became very easily anywhere in the world are main indications of rapid development of international marketing and trade. Nowadays these main basic approaches of the entrance to the international markets are used: 1) Exports, 2) Licensing, 3) Management Agreement, 4) Joint Venture, 5) Direct Investment, etc. (Before, 2015:265). Different strategies are also used for entering international markets. The major of them are as follows: 1) Ethnocentric Strategy, 2) Geocentric Strategy, 3) Regiosentric Strategy, 4) Polycentric Strategy (Dilber, 2015: 18-19).

But market researches are required before specifying strategic principles and entry methods to the international markets. In marketing research, 1) Strategic Goals: a) Identifying and Managing Opportunities; b) Identifying and Managing Risks; 2) Justifications: a) The determination of market potential - Review of the attractiveness of the target market; b) Evaluation of the market - Determination of the behavior of product of target market (Üstel, www.fto.org.tr/DB_INT., (Access date: 04.05.2015). The experience of developed and currentl developing countries related to the subject will be examined, especially the strategies defined by G20 and B20 Countries which are leading countries of the modern world, will be taken forward.

Keywords: International marketing, market researches.

* İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul/TÜRKİYE; kadirhuseyn@gmail.com

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

GİRİŞ

20. yüzyılın sonundan itibaren dünya genelinde yaşanan gelişmeler, özellikle politik ve ekonomik koşulların ve teknolojinin hızlı bir şekilde değişimi ulaşım, iletişim, alış-veriş ve bu gibi süreçlerin gerçekleştirilmesinde eşsiz bir kolaylık sağlamaktadır. Globalleşen piyasalar uluslararası ekonomik sınırların kalkmasına destek sağlamış, ulusal işletmelerin ürün ve hizmetlerinin dış pazarlarda dolaşmasına verimli bir ortam oluşturmuştur. Dış piyasalara açılan işletmelere hükümetler tarafından sağlanan teşvikler, dış pazarlarda yabancılara konulan ticari engellerin minimize edilmesi, girişimciler için yeni fırsat ve imkanların tanınmasına, daha karlı bir faaliyete geçmelerine neden olmaktadır. Lakin küreselleşme süreci yeni teknolojiye uyum sağlayamayan, yeni tüketici taleplerini benimseyemeyen, modern standartlara uygun ürün ve hizmetler üretemeyen işletmelerin piyasadaki çekilmelerine neden olmuştur.

Ticareti engelleyen koşulları aradan kaldırmak ve uluslararası ticaretin gelişmesine destek sağlamak amacıyla bazı ülkeler bir takım uluslararası ve bölgesel kurum ve kuruluşlar, bloklar oluşturmuşlar. Bunlardan Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Gümrükler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (IBRD), Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) örnek kurum ve kuruluşlardandır. Bu kuruluş ve blokların ana sözleşmelerinde esas amaç olarak haksız rekabetin aradan kaldırılması, dünya ticaretinde ayrımcılığın önlenmesi, ticaretin serbestleştirilmesi hedef alınsa da bazı ülkeler iç piyasalarını korumak için engelleyici politikalar uygulamakla uluslararası pazarlara girmede zorluklar oluşturmaktadırlar. Bu nedenle işletmeler uluslararası pazarlara girmek için ilk önce girilecek ülkenin pazarını inceleyerek analiz etmeli, pazara girmede mevcut olan engelleri öğrenmeli ve çözüm yollarını bulmalı, pazara girip girmeme hakkında karar vermeli, pazara girme yöntem ve stratejilerini belirlemelidirler.

1. Uluslararası pazarlamanın tanımı

Pazarlamayı ilk önce F.Kotler, P.Drucker, W.Perreault ve diğer ünlü pazarlama uzmanlarının görüşleri ile tanıtalım.

Pazarlama kişi ve grupların ürün ve değer yaratarak ve bunları birbirleriyle değiştirerek istek ve ihtiyaçlarını elde ettikleri sosyal bir süreçtir(F.Kotler). Pazarlama o kadar temeldir ki, onu ayrı bir işletme fonksiyonu olarak düşünmek mümkün değildir. Pazarlama bütün işletmeye nihai sonuçlar açısından, yani tüketici gözüyle bakılmasıdır. Dolayısıyla pazarlamanın ilgi ve sorumluluğu tüm işletme fonksiyonlarını kapsamalıdır(F.Drucker).obs.iszu.edu.tr/dosyalar/DersMateryal/pazarlamayonetimigiriş.pptx (Erişim tarihi: 18.05.2015)

Pazarlama, müşteri ihtiyaçlarını öngörerek ürün ve hizmet tatmini sağlayan ve üreticiden müşteriye ihtiyaç akışını yönlendirerek hedeflerini başarmaya çalışan bir kuruluşun faaliyetler bütünüdür (Perreault, Cannon ve McCarthy: 2013, 6). Pazarlama üretim süreci ile değil potansiyel müşteri ihtiyaçları ile başlamalıdır. Pazarlama, ihtiyaçları önceden tespit etmeye çalışmalıdır. Daha sonra pazarlama, üretim yerine ürün tasarımı ve ambalajlaması, fiyatlar veya ücret kararları, kredi ve ödeme ilkeleri, ulaşım ve depolama, reklamcılık ve satış, satış sonrası, hatta bertaraf etme ve geri dönüşüm politikalarını kapsayan hangi ürün ve hizmetlerin üretilmesi gerektiğine karar vermelidir (Perreault, Cannon ve McCarthy: 2013, 7).

Makro-Pazarlama, arz ve talebi etkili bir şekilde dengeleyen yolda üreticiden tüketiciye ürün ve hizmet akışını yönlendiren ve toplumun amaçlarını yerine getiren bir sosyal süreçtir (Perreault, Cannon ve McCarthy: 2013, 8).Pazarlama, iki veya daha fazla taraf arasında gerçekleşen bir değişim mübadele sürecidir http://www.bafarakidem.org/kitap/kitap_icerikleri/pazarlama.pdf(Erişim tarihi: 16.06.2015).

Uluslararası pazarlama, dinamik bir ortamda müşterilerle tatmin edici değişim ilişkilerini

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

kolaylaştırmak, paydaşlarla iyi ilişkiler geliştirmek ve sürdürmek üzere, malların, hizmetlerin ve fikirlerin birden çok ülkede geliştirilmesi, fiyatlandırılması, tutundurulması ve dağıtılması sürecidir (Mucuk: 2012, 318).

Cateora'ya göre uluslararası pazarlama, bir firmanın birden fazla ülkedeki tüketici ya da kullanıcılara yönelik mal ve hizmetlerinin akışını yöneten işletme faaliyetlerinin yürütülmesidir. Keegan, yerel ve küresel pazarlamayı birbirinden ayırarak bu ikisi arasındaki farklılığın, tamamen ulusal çevre faktörlerindeki, şirketin farklı pazarlardaki örgüt yapısı ve stratejileri arasındaki farklılıklardan kaynaklandığını ifade eder. Kahler ve Kramer için, uluslararası pazarlama, daha geniştir ve malların ulusal sınırları aşmadan birden fazla ülkede ihracat ya da pazarlama faaliyetleri yapılmasını kapsar. Bu tanım uluslararası pazarlamada firmanın anahtar rolünün anlaşılmasına başlamasını sağlamıştır.

Fayerweather, uluslararası pazarlama, firmanın iki ya da daha fazla ülkede sürekli faaliyetleri olması yoluyla ciddi biçimde uluslararası pazarlara dahil olması gereklidir. Bu kapsamlı tanım, ulusal sınırlar ile ticari süreçlerin bazı yönlerde kesiştiği pazarlama faaliyetlerine işaret eder; bu süreçler, Fayerweather tarafından a) ekonomik işlemler, b) kültürel ve sosyo psikolojik etkileşimler ve c) politik etkileşimler olarak sınıflandırılmıştır. Fayerweather'in görüşünün en önemli yönü "ulusal sınırlar" kavramının, bu üç ticari süreçte anlatıldığı gibi uluslararası temasın çok boyutlu yapısını da içererek esneklikle yorumlanması gerektiğidir. Sağlık ve Tutadze: (2007),

Tanımlarda da belirtildiği gibi uluslararası pazarlama yüzeysel farklılıkların aradan kaldırılması yoluyla işletmeler tarafından yaratılan ürün ve hizmetlerin karşılıklı takas edilerek istek ve ihtiyaçların karşılanması, tatmin etme sürecidir.

2. Uluslararası pazarlara girmeden önce yapılan incelemeler ve işletmenin vermesi gereken kararlar

Uluslararası pazarlara giriş işletmeler için önemli etkenlerdendir. Bu pazarlara girmek için bir takım strateji ve yöntemler uygulanmaktadır. Lakin uygulama prensiplerini belirlemeden önce pazar araştırmaları yapılması gerekmektedir. İlk önce araştırma nedir onu inceleyelim. "Araştırma" çözüm bekleyen sorunların doğru yanıtını bulabilmek için, veriler-bilgilerin toplanması ve yorumunu bilimsel yöntemler kullanarak yapmaktır. Pazarlama araştırmasında bazı stratejik amaçlar ve gerekçeler mevcuttur. 1) Stratejik amaçlar: a) Fırsatların belirlenmesi ve yönetilmesi; b) Risklerin belirlenmesi ve yönetilmesidir. 2) Gerekçeler: a) Pazar potansiyelinin belirlenmesi- hedef pazarın çekiciliğinin gözden geçirilmesidir; b) Pazarın değerlendirilmesi- hedef pazarın ürüne yönelik davranışının belirlenmesidir (Üstel, www.fto.org.tr/DB_INT (Erişim tarihi:04.05.2015).

Uluslararası pazarlara girme kararı vermiş işletmeler uluslararası pazar çevresini de geniş analiz etmeli ve sonunda en uygun olan ülkeni seçmelidir. Uluslararası pazarlamada önemli olan çevreler aşağıdaki gibi sıralana

bilir:
1) Demografik çevre; 2) Ekonomik çevre; 3) Sosyo-kültürel çevre; 4) Yasal çevre; 5) Politik çevre; 6) Teknolojik çevre; 7) Finansal çevre; 8) Ekolojik çevre ve 9) Rekabet çevresi. İşletmenin uluslararası pazarlamada vermesi gereken kararları şunlardır: a) Uluslararası Pazarlama Çevresinin İncelenmesi; b) Uluslararası Pazarlara Girip Girmeme Kararı; c) Hangi Pazarlara Girileceği Kararı; ç) Pazara Hangi Yöntemle Girileceği Kararı; d) Pazarlama Programı Kararı; e) Pazarlama Örgütlenme Kararı. <http://www.frmtr.com/ekonomi-iktisat-isletme-istatistik/758065-uluslararasi-pazarlara-giris-stratejileri-ve-makro-pazarlama.html> (Erişim tarihi: 18.05.2015).

Dış pazarlara açılmak için işletmeler yeni pazarlar ararken ilk önce uluslararası pazarlama çevresini

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

analiz edip incelemelidirler. Uluslararası Pazarlara Giriş Girmeme Kararı: Firmaların uluslararası pazarlara girmelerini teşvik eden faktörler şöyle sıralanabilir: Global firmaların yerel pazara girerek daha kaliteli ve ucuz ürünleri tüketicilere sunmaları; Yabancı pazarların firmaya daha fazla fırsatlar yaratması; Üretimde ölçek ekonomisi yaratabilmek için daha fazla sayıda müşteri bulma ihtiyacı; Tek bir pazara bağımlı kalmama isteği; Tüketicilerin yurtdışına gitmeleri ve oralarda da ürünleri bulma istekleri. Teşvik edici faktörler olmasına rağmen çoğu işletmeler zorlanmadıkça dış piyasaya açılmayı tercih etmemektedirler. Çünkü rekabet avantajına sahip, yerel piyasa çerçevesinde geniş bir ağ oluşturmuş ve aynı zamanda yüksek karla çalışan firmalar uluslararası pazarlara çıkmayı isabetlisaymıyorlar. Hangi Pazarlara Girileceği Kararı: Her bir işletme kendi pazarlama stratejisini, amaç, misyon ve vizyonunu belirledikten sonra hangi ülke pazarına gireceği hakkında karar vermelidir. Olumlu sonuçlara varmak ve riski minimize etmek için ilk önce uluslararası piyasaya "küçük çapla girmek" stratejisi öne çekilmektedir. Başarı elde edildikçe büyümeye devam edilmelidir. Bu nedenle ülkelerin pazarları aynı kriterler üzerinden incelenmeli ve seçim sonuçları aynı faktörlere göre değerlendirilmelidir.

Pazara Hangi Yöntemle Girileceği Kararı: Uluslararası pazarlara girmenin farklı yöntemleri uygulanmaktadır. Bunlardan önemli olan 3'ünü inceleyeceğiz. a) İhracat; b) Sözleşmeye Dayalı Giriş Yöntemleri; c) Yatırıma Dayalı Giriş Yöntemleri. Bu yöntemler biri diğerinden risk derecelerine, kontrol kapsamı ve karlılık derecelerine göre farklıdır. Pazarlama Programı Kararı: Uluslararası pazarlar için stratejik pazarlama programı hazırlanırken, pazarlama karmasının standart mı olacağı yoksa değişen koşullara göre uyarlanması gerektiğidir. Pazarlama Örgütlenme Kararı: İşletmelerin uluslararası pazarlama faaliyetleri üç şekilde organize edilir. 1) İhracat bölümü; 2) Uluslararası bölüm; 3) Küresel organizasyon (Mucuk: 2012, 318).

3. Uluslararası pazarlara giriş yöntemleri

Uluslararası pazarlara girmek hakkında karar verdikten sonra işletme tarafından bu pazarla ilgili çok ciddi araştırma ve incelemeler yapılmalıdır. Dış piyasaların öğrenilmesinde genellikle ikincil kaynak verileri kullanılmaktadır. Bunun için uluslararası kurum ve kuruluşların yanı sıra girilecek ülkenin devlet kurumlarının veri ve istatistiklerine, sivil toplum kuruluşlarının raporlarına, yayınlarına ve diğer bu gibi kaynaklara başvurulur. Uluslararası piyasaların öğrenilmesinde, incelenmesinde ve değerlendirilmesinde birincil veriler de göz ardı edilmemelidir. Böyle ki, dış araştırmalarda özellikle gelişmemiş ülkelerde tüketicilerin gelir seviyesi, eğitim seviyesi, sosyal kültürel gelişimi, dini ritüelleri ve bu gibi özellikler analiz edilerek dikkate alınmalıdır. Bu araştırma işlemleri olumlu sonuçlandıktan sonra işletme piyasaya hangi bir yöntemle giriş yapacağı hakkında karar verir. Uluslararası pazarlara girmenin bir takım yöntemleri vardır: 1) İhracat: a) Doğrudan İhracat; b) Dolaylı İhracat. 2) İşbirliği Yöntemleri/Ortak Girişim: a) Lisans Verme; b) Üretim Sözleşmesi; c) Yönetim Sözleşmesi; ç) Ortak Mülkiyet. 3) Direkt (Doğrudan) Yatırım.

Doğrudan İhracat; İhracatçı, hiçbir aracı kullanmadan, ithalatçının bulunmasından ödemenin alınmasına kadar tüm ihracat işlemlerini kendisi yapar. Doğrudan ihracatta; pazarlama araştırması, fiyat belirleme, pazarlama iletişimi, lojistik faaliyetler, ihracat dökümantasyonu gibi görevler, firmanın ihracat departmanı tarafından yerine getirilir. Doğrudan ihracat dolaylı ihracata göre daha yüksek kar fırsatları yaratmakta, firmaların üretim ve pazarlama maliyetlerini kontrol altında tutabilme özellikleri daha yüksek kar elde etme şansını da beraberinde getirmektedir. Doğrudan ihracat yöntemini seçen bir firma ihracat yapılması planlanan pazarda kendi satış ofisi ya da şirketini kurabileceği gibi, yabancı ihracat aracılardan yararlanarak da ihracatı gerçekleştirebilmektedir.

Uluslararası pazara girişte ihracat yapılan pazarda bulunan yabancı araçlar; yurt dışı satış büroları,

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

yurt dışı satış temsilcilikleri, acente, distribütör, gezici satış görevlileri, uluslararası pazarlarda toptancılar ve perakendecilik şeklinde sıralanabilir.<http://www.frntr.com/ekonomi-iktisat-isletme-istatistik/758065-uluslararası-pazarlara-giris-stratejileri-ve-makro-pazarlama.html>(Erişim tarihi: 18.05.2015)

Dolaylı İhracat; İhracat aşamalarının başlangıcında bulunan firmaların mallarını yurtiçindeki aracı işletmeler vasıtasıyla satmaları durumuna dolaylı ihracat adı verilmektedir <http://www.frntr.com/ekonomi-iktisat-isletme-istatistik/758065-uluslararası-pazarlara-giris-stratejileri-ve-makro-pazarlama.html>, (Erişim tarihi: 18.05.2015),İhracat yapmak isteyen ancak gerekli personel ve kaynağı olmayan şirketler, ihracat konusunda gerekli deneyim ve alt yapıya sahip kuruluşlara başvurarak kolayca ihracat işlemlerini gerçekleştirebilirler. Şirketler dolaylı ihracat yapmak için, sektörel dış ticaret şirketlerine, komisyonculara, acentelere, yerel alım ofislerine ve dış ticaret şirketlerine başvurabilirler.<http://www.susbitkileri.org.tr/tr/dis-pazarlara-giris-yollari-ve-stratejileri-nelerdir> (Erişim Tarihi: 21.05.2015).

Dış pazarlara açılmanın yöntemlerinden biri de ortak hareket etmektir. Ortak hareket etmenin ihracattan farkı işletmenin yurt dışında satış için bir yabancı ülkedeki ortağa katılması; direkt yatırımdan farkı ise, yurt dışında birileriyle birlik oluşturmasıdır (Mucuk: 2012, 327).

Lisans Verme, bazı süreçleri, ticari markayı, patenti ya da diğer hakları ücret ya da ortaklık karşılığı satmaktır (Perreault, Cannon ve McCarthy: 2013, 265). Başka bir deyişle, uluslararası pazarlara girmek isteyen bir işletme tarafından yurt dışındaki yerel bir üreticiye üretim ve/veya satış izni veya yetkisi verilmesidir. Lisans verme; royalti, lisans ücreti gibi bir bedel karşılığında gerçekleşir. Lisans verenin, lisans karşılığında istediği bedel; sektöre, lisans verenin marka değerine, anlaşmanın süresine, lisans alanın ülkesindeki ekonomik koşullara vb. farklılık gösterir. <http://www.frntr.com/ekonomi-iktisat-isletme-istatistik/758065-uluslararası-pazarlara-giris-stratejileri-ve-makro-pazarlama.html>. (Erişim tarihi: 16.05.2015).

Lisans anlaşması lisans verene bir takım avantajlar sağlamaktadır. Bu avantajlar şöyle sıralana bilir: Lisans verme, lisans veren açısından büyük sermaye yatırımı gerektirmemekte ve yatırımın geri dönüşü hızlı olabilmektedir. Lisans verenin pazara girişte karşısına çıkabilecek gümrük tarifeleri, ithalat kotaları, yüksek taşıma ücretleri gibi engellerle karşılaşmasını önler. Ayrıca doğrudan dış yatırımın kısıtlandığı ülke pazarlarına lisans verme stratejisiyle girilebilir. Global bir firmanın markasını lisans vermesi bir bakıma bedava reklam imkanı sağlamaktadır. Lisans verme, lisans verenin markasını farklı ürün kategorilerine yayabilmesine olanak sağlamaktadır. Lisans veren firma kimi durumlarda lisans alanın kullandığı varlık üzerinde yapmış olduğu geliştirme ve iyileştirmelerden yararlanma hakkına da sahip olabilmektedir. Lisans verme, markanın taklit edilmesinde caydırıcı bir fonksiyona sahiptir. Doğrudan dış yatırım gibi diğer uluslararası pazara giriş şekillerine göre, lisans verme, lisans alanın ülkesindeki milliyetçi politikaların daha az tepkisini çekecektir. Çünkü bazı ülkeler yabancı firma sahipliğine karşı hassas bir yapı içinde bulunmaktadır. Lisans anlaşmaları, lisans verene, bulunduğu sektörler dışındaki sektörlerden kazanç elde etmesini sağlar. Lisans vermenin lisans alana sağladığı yararlar ise şu şekilde sıralanabilir: Lisans anlaşmaları, lisans alanın, ürüne ait mevcut marka değerinden faydalanmasına olanak sağlar. Çünkü yeni bir marka yaratmak ve onu yerleştirmek uzun ve maliyetli bir süreçtir. Lisans alana, daha önceden lisans veren tarafından belirlenmiş stratejiler doğrultusunda belli bir satış garantisi sağlanmaktadır. Lisans alana araştırma-geliştirme maliyetlerinde tasarruf sağlanmaktadır. Çünkü yeni bir ürün geliştirmek yüksek maliyetli bir yatırımdır. Lisans alan, pazarlama faaliyetlerinde lisans verenin desteğini almış olur.

Lisans vermenin bazı dezavantajları da vardır. Lisans verenin sahip olduğu rekabete yönelik bilgi ve deneyimini lisans alana aktarması bir süre sonra olası rakipler yaratabilir. Üstelik bu rakipler aynı ürünü daha ucuza mal ederek, daha düşük fiyatla satabilirler. Lisans anlaşmalarının uluslararası pazara giriş stratejileri

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

içinde en düşük kar getiren strateji olduğu söylenebilir. Düşük risk beraberinde düşük karı getirir. Lisans verenin kazancı genelde % 2 ile % 7 arasında değişmekte, bu da doğrudan yatırım gibi stratejilere göre düşük bir getiriye neden olmaktadır. Japonya gibi bazı ülkelerde yasalar nedeniyle, lisans alanı korumak için, lisans anlaşmasının iptali zor olmaktadır. Bu da lisans verenin ürününün üzerindeki haklarını geri almasına engel oluşturmaktadır. Lisans verenin özellikle pazarlama faaliyetleri üzerinde kontrolü bulunmaması durumunda, lisans alan firma pazara gereken önemi vermeyebilir ve dolayısıyla düşük satış rakamlarına razı olabilir. Lisans alan firma lisansa ödemiş olduğu yüksek bedeli fiyatlarına yansıtabilir. Bu durum tüketici aleyhine bir durum yaratarak, satışları olumsuz etkileyecektir.

Lisans alan, ürün kalitesinde gerekli standartları tutturamazsa, ürünün dünya çapında prestiji sarsılabilir. Lisans verme bazen üründe gerekli kalite sağlanmış olsa bile, lisans veren açısından prestij kaybına neden olabilir. Lisans verenin pazarla etkileşimi azalacağı için yönetim ve kontrol alanı daralır. Lisans anlaşması sürecinde bazen üretim, yönetim, organizasyon, know-how gibi konularda transfer ve uyum sorunları yaşanabilir. Lisans anlaşması yapılan ülkede aynı malı üreten rakip işletmeler olabilir. Güçlü rakiplerin olduğu bir pazara girmek tehlikeli olduğu için iyi bir pazarlama araştırması yapılmalıdır. <http://www.frmtr.com/ekonomi-iktisat-isletme-istatistik/758065-uluslararası-pazarlara-giris-stratejileri-ve-makro-pazarlama.html>, (Erişim tarihi: 18.05.2015).

Lisans sahibi işe başlamak için bazı ön yatırımlar yaptığı için yabancı pazardaki riskin büyük kısmını üstlenmiş olur. (Perreault, Cannon ve McCarthy: 2013, 265.) Franchising lisans vermenin en yaygın formlerinden biridir. Yurt dışına franchising vermek için bu franchisingi veren firma, markanın şartlarına uyum sağlanmalıdır. Uluslararası işletme marka adını ve gerekli temel maddeleri sağlar, eğitimi üstlenir, mal veya hizmet için kalite garantisi alır.

Yönetim Sözleşmesi, dış pazardaki bir işletmeye “yönetim tekniği bilgisi (know how)” sağlar. Mal yerine otel, hastane veya benzer kuruluşları yönetmek üzere bunlara “yönetim hizmeti” sunar. Sözleşmeli Üretim, işletme girmek istediği dış pazardaki yetenekli üreticilerle mal üretimi veya servis sağlama konusunda anlaşarak sözleşmeye bağlar. Sözleşmeli üretimin sakıncaları işletmenin üretim süreci üzerindeki kontrolünün zayıf olması ve üretimden sağlanacak potansiyel karlardaki kayıptır. Ortak Mülkiyet Girişimleri, bir dış ülkede yerel işletmeye ortak olarak katılma, yerel işletmenin esas işletmeden hisse alması veya yepyeni bir işletme oluşturmasıdır. Ortak mülkiyetin en önemli sakıncası, tarafların yatırım, pazarlama ve diğer işletme politikaları üzerine anlaşamamaları olasılığıdır (Mucuk: 2012, 329).

Doğrudan Yatırım, ana şirketin yabancı bir pazarda bir bölümünün (ya da bir alt kuruluşun) bulunmasıdır. (Perreault, Cannon ve McCarthy: 2013, 266). Dış pazarlara girmede kullanılan yöntemlerden biridir. İşletme, ihracat yaptığı pazarda hayli deneyim kazanmışsa ve o pazar yeterince büyükse, orada üretim tesisleri kurmaya yönelebilir. Bunun belirgin avantajları vardır: (1) Ucuz işgücü veya hammadde ile dış ülkenin yatırım teşvikleri ve taşıma avantajlarından kaynaklanan tasarruflar; (2) Girilen ülkede iş ve istihdam imkanı açmanın sağlayacağı olumlu imaj; (3) İşletmenin, mamulünün yerel pazara adaptasyonunu sağlamaya yardımcı olacak şekilde, hükümet, yerel üretim faktörleri sahipleri, müşteriler ve dağıtıcılarla iyi ilişkiler geliştirmesi; (4) Yatırımlar üzerinde denetimi tamamen elinde tutma ve bu sayede üretim ve pazarlama politikalarını, uzun vadeli uluslararası amaçlarına hizmet edecek şekilde geliştire bilme. Direkt yatırım iki şekilde gerçekleşir: (a) Var olan bir işletmenin satın alınması; (b) Yeni bir işletme kurulması. (Mucuk: 2012, 329).

Fason İmalat, üretim yerli şirkete ait, pazarlama ise yabancı şirkete aittir. Montaj Endüstrisi, dış pazarda üretim montaj şeklinde yapıldığında, nihai mamul yurt dışında ana firmadan gönderilen parçaların bir araya getirilmesiyle yapılır. Montaj yoluyla üretimin uygulanma nedenleri ise; parçaların taşıma giderinin

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

mamulün taşıma giderinden düşük olmasıdır. İkinci neden; uygulanan gümrüklerdir. Mamul bu şekilde ihracata konu olduğunda maliyet tasarrufu gerçekleşebilir. Taşıma masrafları değişik yabancı hükümetlerin bürokratik harcamalarından daha düşüktür ve bazı mamullerin gümrük masrafları mamulü tamamlamak için gerekli parçaların getirilmesinden yüksektir. Bunun yanında, bulunulan yerde üretilmesinde bir maliyet tasarrufu imkanı vardır. Özellikle maliyetler, otomasyon ve ölçek ekonomisi yoluyla düşürülür. Diğer yandan, montaj yoluyla üretimde, yoğun işçilik ve daha az dalgalanma olmasından dolayı maliyet indirime imkan tanınır. Ayrıca yurt dışında montaj üretim, şube üretimle faaliyet için gerekli sermaye yatırımından daha azını gerektirir. Yurt dışında montaj uygun şartlar ve durumlar altında faydalı bir pazar elemanı haline dönüşebilir(Kazımov: (2004).

4. Uluslararası pazarlama stratejileri

Dünyadaki küreselleşme diğer sektörlerin gelişiminin yanı sıra modern ürün ve hizmetlerin yeni pazarlara sunulmasında, aktarılmasında ve pazarlanmasında devamlı yeni stratejiler ve yeni taktiklerin oluşturulması ihtiyacını yaratmaktadır. Uluslararası pazarlara girmede önemli olan etkenlerden biri de pazarlama stratejileridir. Bu stratejiler şöyle sıralanmaktadır: 1) Etnosentrik Strateji, 2) Geosentrik Strateji, 3) Regiosentrik Strateji,4) Polisentrik Strateji (Dilber: 2015, 18).

Etnosentrik Strateji, biz odaklı, biz merkezli olmakla standart bir pazarlama stratejisidir. Yalnız kendi pazarındaki müşteriye yönelik bir pazarlama karması uyarlanır. O ülkeye özgü, o yöreye özgü üretim yapmak. Türklere göre lokum üretir ve satarım, yabancılar bu lokumu alır veya almaz bu beni ilgilendirmez. Geosentrik Strateji, standarttır, standart bir reklam uygulaması vardır. Dünya müşterisini bir görmek ve buna göre bir pazarlama karması düzenlemektedir. Buna örnek olarak Benetton markasını göstere biliriz. Ürünleri ve mağazaları bütün dünyada aynıdır. Regiosentrik Strateji, uyarlamalıdır. Girilen her bölge için ayrı, farklı bir pazarlama karması oluşturmaktadır. Bu pazarlamada belirli bir bölge hedef alınır ve ona göre hareket edilir. Polisentrik Strateji, Etnosentrik Stratejinin tam tersidir. Çok merkezlidir, uyarlamalıdır. Girilmesi düşünülen her ülke için yerel unsurlar dikkate alınarak ayrı bir pazarlama karması uygulanmaktadır. Buna örnek McDonalds'dır. Türkiye'de menüyü ayran ve kola ile sunarken, Almanya'da bira ile, Fransa'da şarapla sunabilmektedir.

5. Uluslararası pazarı güçleştiren faktörler ve tarife dışı engeller

Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi, ticareti engelleyen koşulların aradan kaldırılması, ülkeler arası ticari faaliyetlerin düzenlenmesi istikametinde bir takım uluslararası kurum ve kuruluşlar, farklı bölgesel ticaret blokları kurulsa da halen uluslararası pazarlara girişi güçleştiren faktörler mevcuttur. Bu engelleyici faktörler şöyle sıralanmaktadır: 1)Ekonomik ve Siyasi istikrarsızlık; 2)Sosyo Kültürel Farklılıklar; 3)Millileştirme, El koyma/İstiklak, Terörizm gibi riskler; 4)Ticari Engeller (Dilber: 2015, 17). Bunlardan en önemlisi olan Ticari engeller faktörünü inceleyeceğiz. Aslında dış ticaretin gelişimini engelleyen bir faktör olarak anılsa da ticari engellerin özgü bir özelliği vardır. Bu engellerin esas amacı ülke iç piyasasının korunmasıdır. Doğal olarak uluslararası ticareti güçleştiren esas araçların kanun ve kurallar olduğunu görmekteyiz. Bunlardan da önde geleni tarife dışı engellerdir.

Gümrük tarifesi (yani gümrüklerde uygulanan vergi sistemi) dışında, uluslararası mal ve hizmet akımlarının serbest ticaret koşulları çerçevesinde gerçekleşmesine engel olan her türlü araç ve politikaya tarife dışı engeller adı veriliyor. Bunlardan bazıları ihracatta kendi ürünlerini teşvik ederek pazar ele geçirmeye çalışan ülkelere ya da firmalara karşı uygulandığı için serbest ticaret koşullarına engel gibi görünse de rekabet koşullarını sağlamaya ve haksız rekabeti önlemeye yönelik önlemler olarak değerlendiriliyor (Egilmez:2012

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

) Tarife dışı engelleri şöyle anlata biliriz: a) Kotalar; ithalatın miktar kısıtlamasıdır. b) Gönüllü İhracat Kısıtlamaları; birbiriyle dış ticaret ilişkisi olan iki ülkenin belirli malların ihracatı konusunda karşılıklı olarak anlaşıp gönüllü bir kısıtlamaya gitmeleri uygulamasıdır. Bu uygulamanın kota ya da ek vergi gibi uygulamaları önlemeyi amaçladığını belirtmemiz gerekiyor. c) İthalatta Ek Vergi Uygulaması oldukça yaygın kullanılan bir tarife dışı engel örneğidir. Bu uygulamada ithalattan normal gümrük vergisinin yanında ek vergi ya da fon adı altında bir ek ödeme alınarak ithalat pahalı hale getirilmeye çalışılır. Bunda da amaç yine yerli sanayiye korumaktır. ç) Dengeleyici Vergi; Bir malın üreticisi tarafından uygulanan destekler nedeniyle olduğundan daha düşük fiyatla ihraç edilmesi halinde ithalatçı ülkenin yerli sanayi korumak için gümrük vergisine ek olarak uyguladığı vergiye dengeleyici vergi deniyor. Dengeleyici verginin ithalatta ek vergi uygulamasından farkı dengeleyici verginin amacının ihracatçının haksız rekabete dayalı yaklaşımını önlemeye çalışmasına karşılık ek verginin amacının sadece yerli sanayiye korumak olmasıdır. d) İthalatın Zorlaştırılması; ithalatı çeşitli denetimler yoluyla zorlaştırmaktır. Örneğin ithal edilen otomobillerin emisyon denetimleri bu iş için tahsis edilen tek bir gümrükte yapılmaya başlarsa orada bir yığılma olur ve inceleme uzadıkça ithalat gecikmeye başlar. Bu uygulama ithalatı geciktirerek ve zorlaştırarak bir çeşit yıldırma politikası izlenmesine yol açmış olur. Bu kategoriye giren başlıca uygulama yöntemleri şunlardır: Taşıma yolu güzergahlarını değiştirmek, TIR şoförlerine çok kısa süreli vize vermek, TIR'lar için yüksek geçiş ücretleri uygulamak, TIR geçişlerini kotaya bağlamak, yüksek ürün standartları koymak. Bu uygulamaya bürokratik engeller, ithalat denetimleri gibi adlar da veriliyor. e) Anti Damping; bir şirketin ürettiği malı iç piyasada sattığı fiyatın altında bir fiyata ihraç etmesi halini damping olarak tanımlayabiliriz.

Damping olgusu başlıca iki şekilde karşımıza çıkar. Eğer bir malın ihraç fiyatı geçici bir süre için düşük tutuluyorsa geçici damping söz konusudur. Burada ihracatçının amacı piyasayı ele geçirmekten çok elindeki stok fazlasını satmak olabilir. Buna karşılık ihraç fiyatı sürekli olarak düşük tutularak rakip üreticileri piyasadan çıkarıp piyasayı ele geçirmek hedefleniyorsa o zaman sürekli damping olgusuyla karşı karşıyayız demektir. İhracatta damping uygulamasına giren firma ya da ülkeye karşı ithalatçı firma ya da ülkenin soruşturma yoluyla önlem almasına anti damping deniyor.

Herhangi bir malın dampingli ihraç edildiği kuşkusunda olan ülke bu durumun önlenmesi için antidamping soruşturması açılmasını talep edebilir. Soruşturma sonucuna göre tazminat davaları açılabilir. Bu soruşturma ve davalar sonuçlanıncaya kadar damping uygulamasına karşı geçici önlemler alınması söz konusu olabilir. Bunlar; geçici vergi ya da tahmin edilen geçici anti damping vergisine eşdeğerde teminat alınması biçiminde karşımıza çıkar. Bunlar; geçici vergi ya da tahmin edilen geçici anti damping vergisine eşdeğerde teminat alınması biçiminde olabilir.

6. Uluslararası ticaretin gelişiminde G20 ve B20 devletlerin rolü

G20 ülkeleri dünya ekonomisinin yüzde 90'ını, Dünya nüfusunun yüzde 75'ni, Uluslararası ticaretin yüzde 80'ini kapsamaktadır. G20 girişiminin amacı uluslararası konularda karar alabilmek. (Kaleağası: 2015, 36). İş Zirveleri'nin (B20) amacı, G20 Zirvesinin gündeminde yer alan önemli ekonomik ve sosyal konularda, ülke liderleri ve maliye bakanlarının, iş dünyasının görüş ve önerilerinden faydalanmalarını sağlamak olarak özetlenebilir (Gülmen: 2015).

Belirtildiği gibi son dönemlerde kurulmuş G20 ve B20 birlikleri dış ticarete mevcut engellerin aradan kaldırılması ve ticaretin geliştirilmesine destek sağlanması amacıyla dünya genelinde farklı proje ve programlar gerçekleştirmektedir. Özellikle 2014'ün Aralık ayından G20 birliğine başkanlığı üstlenmiş Türkiye hükümeti çok sayıda işletmeciler birlikleri, sivil toplum kuruluşları ve diğer ilgili derneklerin katılımıyla

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

uluslararası ticarete entegre istikametinde çok aktif bir faaliyet sürdürmektedirler. “B-20, güçlü, sürdürülebilir ve dengeli büyümenin ana itici güç olarak özel sektörün rolünü yansıtmak için G-20 üyesi ülkeler genelinde iş liderlerini bir araya getiriyor”. <http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=649#sthash.1u5pCdJ0.Z5eR82fY.dpuf> (Erişim tarihi: 20.06.2015). İş Zirveleri'nin (B20) faaliyet önerilerini kısaca şöyle özetleyebiliriz: 1) Serbest ticaret ve lobicilik faaliyetleri desteklensin; 2) Ticaretin önündeki engeller kaldırılmalı; 3) Şirketlerin üzerindeki bürokratik yük azalsın, girişimcilerin ve teknolojinin önü açılsın; 4) Korumacı ekonomik politikalardan uzak durulsun; 5) Dünya Ticaret Örgütü görüşmeleri tamamlansın, mal, hizmet ve tarım ticareti daha da serbestleşsin. 6) Girişimciliğin teşvik edilmesi; 7) Uluslararası ticaretin küresel olarak düzenlenmesi ve liberalleşmesi; 8) KOBİ'lerin finansal kaynaklar erişiminin kolaylaştırılması vb. Gözükteği gibi diğer uluslararası kurum ve kuruluşlar gibi dünya ekonomisini etkileme gücüne sahip G20 ve B20 üye devletleri de yerel ticaretin dünya ticari sistemine entegre olunması, özellikle dış pazarlara girişlerin kolaylaştırılmasında gereken gayreti göstermektedirler.

Lakin kimi zamanlarda bu kurum ve kuruluşlar tarafından alınan kararlar gerçekleştirilmiyor. Bunun esas nedeni ise bu üye ülkeler arasında koordinasyon sorununun çözülmemesidir. Bu sorunları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz: 1) Her ülkenin öncelikleri farklılıklar gösteriyor. İç politik amaçlar ile uluslararası amaçlar uyumuyor. 2) Bazı ülkeler yolsuzluğun büyüme önünde engel teşkil ettiğini savunurken bazıları bunu dikkate almıyorlar. 3) Dünya ekonomisindeki belirsizliklerin fazlalığı uygulanacak politikalar konusunda da değişik görüşlerin ortaya çıkmasına neden oluyor. 4) Koordinasyon sürekli ve yapıcı olması gerekirken sadece kötü zamanlarda gündeme geliyor. 5) Ülkeler kendi öncelikleri kapsamında olmayan kararları uygulamaya koymuyorlar ya da dikkate almıyorlar (Erçel: 2015, 35).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Çağdaş dönemde pazarlama artık hayatımızın bir parçasına dönüşmüştür. Tanımında da belirtildiği gibi pazarlama yalnız ürün ve hizmetlerin üreticiden tüketiciye ulaştırılmasını değil, imalat sürecinden başlayarak yönetim dahil işletmenin tüm faaliyetini kapsamaktadır. Pazarlama hakkındaki günlük tartışmalar uluslararası pazarlara girmenin farklı yöntem ve stratejileri belirlemektedir. Belirtildiği gibi büyük devletler bile yerel ürünlerin ülke dışı sınırlarına çıkarılmasında, yeni markaların oluşturulmasında ve ülkeye döviz girdilerinin artırılmasının sağlanmasında bizzat gayret göstermektedir. Bütün bunlar uluslararası pazarlama strateji ve yöntemlerinin hızla değişimine yön vermektedir. Söylenenleri dikkate alarak uluslararası pazarlamanın geliştirilmesive Türk ürün ve hizmetlerinin dış piyasalara çıkışının kolaylaştırılması istikametinde aşağıdakileri öneriyoruz: a) Uluslararası kurum ve kuruluşlarda dış ticaretle ilgili kabul olunan kararların gerçekleştirilmesinin mütemadi kontrol edilmesi; b) bu birliklerde temsil olunan ülkelerin koordineli çalışmasının sağlanması; c) küreselleşme ile ilgili olarak ürün ve hizmetlerin dünya pazarlarında engelsiz hareketinin geliştirilmesi; d) gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin büyük işletmecilerinin uluslararası birliklerde daha fazla katılımını sağlamak; e) Türkiye Global Pazarlama Ve Modern Yönetim Enstitüsünün kurulması. Umarız ki verdiğimiz bu teklifler pazarlamanın gelişimine katkı sağlar.

KAYNAKÇA

1- Dilber, Mustafa. (2015), “Pazarlama Yönetimi” notları, s.16-20. <http://www.frntr.com/ekonomi-iktisat-istatistik/758065-uluslararasi-pazarlara-giris-stratejileri-ve-makro-pazarlama.html>, (Erişim tarihi: 18.05.2015).

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

- 2- Eğılmez, Mahfi. <http://www.mahfiegilmez.com/2012/11/tarife-ds-engeller.html>, (Erişim tarihi: 15.05.2015).
- 3- Erçel, Gazi. (2015), ‘‘G20 Üzerine Düşünceler’’, Finans Dünyası Aylık Finans, Ekonomi Gayrimenkul ve Bilişim Dergisi, 304, s. 36-35.
- 4- Gülmen, Ali Cem. (2015), ‘‘B20: Yolsuzlukla Mücadeleyi Ne Zaman Kazanacağız?’’ <http://www.tice.org.tr/b20-yolsuzlukla-mucadeleyi-ne-zaman-kazanacagiz/>, (Erişim tarihi: 03.05.2015).
- 5- Kaleağısı, Bahadır. (2015), ‘‘G20’nin B20 sınavı’’, Finans Dünyası Aylık Finans, Ekonomi Gayrimenkul ve Bilişim Dergisi, 304, s. 36-39.
- 6- Kazımov, Azim. (2004), ‘‘Uluslararası Pazarlamada Pazarlama Karması Stratejileri’’, <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/325/617.pdf?show> (Erişim tarihi: 12.05.2015).
- 7- Mucuk, İsmet. (2012), Pazarlama İlkeleri, İstanbul, Türkmen Kitabevi, s. 318, 327
- 8- Sağılık, Fatih ve Tutadze, Nigara. (2007), ‘‘Uluslararası Pazarlarda Ürün ve Marka Politikaları’’, http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/ozet/Dersler/Urun_ve_Marka_Politikalari/Sunuslar/Nigara_Fatih_uluslararası_urun_marka.doc (Erişim tarihi: 12.06.2015).
- 9- Üstel, İsmail. ‘‘Pazar Geliştirme Stratejileri’’, www.fto.org.tr/DB_INT (Erişim tarihi: 04.05.2015).
- 10- William Perreault, Joseph Cannon ve Jerome McCarthy. (2013), ‘‘Pazarlamanın Temelleri Bir Pazarlama Stratejisi Planlama Yaklaşımı’’, (Ed. Asım Günel Önce), Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. şti, s. 6-8; s. 264-266.
- 11- obs.iszu.edu.tr/dosyalar/DersMateryal/pazarlamayonetimigiriş.pptx (Erişim tarihi: 18.05.2015).
- 12- <http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=649#sthash.1u5pCdJ0.dpuf> (Erişim tarihi: 20.06.2015).
- 13- http://www.bafrakidem.org/kitap/kitap_icerikleri/pazarlama.pdf(Erişim tarihi: 16.06.2015).

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

(3)

Hüseyin KARAHAN*

TÜRKİYE VE AZERBAIJAN AYDINLANMA EDEBİ HAREKATINA KARŞILIKLI BİR BAKIŞ OVERVIEW TOWARDS MUTUAL LITERARY ENLIGHTENMENT BETWEEN AZERBAIJAN AND TURKEY

ÖZ

Aydınlanma, Sosyal, kültürel, felsefi edebi, akım olarak XVII yüzyılda ortaya çıkmasına rağmen, asıl teşekkülünü XVIII yüzyılda gerçekleştirdi. XIX yüzyılda ise artık birçok ülkenin siyasetçi ve ideologları, maarifperver aydınları bu harekate katılmış, kendi halklarının yüzyıllar boyu süren esaretten kurtulma yolunu ancak aydınlanma düşüncelerinin tebliğinde, insanların sosyo kültürel, edebi, bedi, iktisadi, siyasi maariflenmesinde; manen, yeni bilinçle bilinçlenmesinde görüyorlardı.

XIX yüzyılın ikinci yarısında Doğu'nun iki ülkesi Azerbaycan ve Türkiye'de de aydınlanma hareketi hızla yayılmaya başladı. Azerbaycan'da aydınlanma ilkelerine kurtuluş gözü ile bakan ve bu düşünce akımını geliştirenler A. A. Bakıxanov, Mirze Feteli Ahundzade, Hesen Bey Zerdabi, Seyit Ezim Şirvani; Türkiye'de, İbrahim Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa ve diğeri aydınlardı.

Anahtar Kelimeler: Aydınlanma, Eğitim, Islahat, Tanzimat, Basın Yayın, Maarif, Cemiyet

ABSTRACT

Enlightenment. It made its noble formation in the 18 th century, inspite of the emergency as its social,cultural,philosophical,literary flows in the 17 th century. Most politicians and ideologues, educators of the country took part in this movement and foresaw the way for salvation from the tutelage lasting for centuries at the notification of enlightenment and training them based on social, cultural, literary, economic and political assets spirutually, at the increasing of new conscious awareness.

The enlightenment campaign began to spread rapidly in the two big countries of East, Azerbaijan and Turkey in the second half of 19th century. The people considering the liberation at enlightment principles and developing those thought flows were A. A. Bakikhanov, Mirza Fatali Akhundzade, Hasan Bay Zardabi, Seyid Azim Shirvani and Ibrahim Shinasi , Namik Kemal, Ziya Pasha, and others in Turkey.

Keywords: Enlightment, Tutelage, Reform, Press, Education, Society, Reorganizatons

---

* Bakü Slavyan Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Edebiyat Teorisi Bölümü, Bakü/AZERBAIJAN; E-mail: huseyinkarahan25@hotmail.com

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

GİRİŞ

Rönesans döneminin beraberinde insanlığa getirdiği bilimsel ve teknik ilerleme sonucunda Avrupa aklın zincirlerini kırarak onun içine yol buldu ve böylece hem insanoğlunu, hemde evreni keşfetmeye başladı. Bu açıdan Rönesans döneminin sonraki aşaması sayılan aydınlanma hareketi Fransa'da ortaya çıkarak iktisadi, siyasi, eğitim, öğretim, sosyo kültürel, alanlarda yeni yeni zirvelerin feth edilmesinde, büyük rol oynadı. Avrupa'da Rönesans döneminin devamı olan ve onu yeni, daha yüksek gelişme aşaması olarak tamamlayan Aydınlanma dönemi, toplumun sivil gelişme yönlerini belirleyen beşeri bilgilerin elde edilmesine, insanoğlunun daha da kamilleşmesine ve ruhen zenginleşmesine kapı araladı. Aklın gelişmesi ve bunun paralelinde bilim dünyasında ortaya çıkarılan bir sıra yenilikler toplumun yeni gelişme alanlarının önünün açılması demek oluyordu. Büyük Fransız İhtilali sonrası kapitalizme karşı gelenlerin hızla artması aydınlanma düşüncelerinin bu yüzyılda da canlanmasına neden oldu.

Aydınlanma edebi hareketinin ve bu felsefenin dayandığı ilkeler, yalnızca burjuvayı değil, bütün insanları kapsayan, eski düzenden yana olanlara karşı çıkan, insanların mutluluğunu amaç edinen ilkelerdi. Özgürlük, demokrasi, insan hakları gibi evrensel ve insani kavramlar tüm insanların mutluluk ve refahını hedeflemekteydi. Aydınlanma felsefesi akla, doğaya, insanın mutluluğuna aykırı tüm ön yargılara, boş inançlara karşıydı. Bu karşı çıkışın kökenleri de Rönesans ve Reform hareketlerine dayanıyordu. Aydınlanma hareketi aralarında siyaset, toplumsal düzen ve hukuk üzerine çalışmalarıyla tanınan Baron de Montesquieu (1689-1755), bilim, özgürlük ve adalet üzerine çalışmalarıyla tanınan Voltaire (1694-1788), bilim felsefesi üzerine çalışmaları ile tanınan David Hume (1711-1776), siyaset bilimi üzerine yazılarıyla tanınan Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) ve sivil toplum üzerine çalışmaları ile tanınan Adam Ferguson'un (1723-1816) bulunduğu çok sayıda düşünür tarafından geliştirilmiştir.

Aydınlanma (maarifçi) edebi hareketi XVIII yüzyılda Avrupa ülkeleriyle beraber hem Azerbaycanda hemde Türkiyede etkisini farklı alanlarda göstermiş estetik felsefi fikir akımıdır. Bu Edebi hareket Azerbaycanda Mirze feteli Axundzade, A.Ağa Bakıxanov, S.Ezim Şirvani, Hesen Bey Zerdabi, Celil Memmed Quluzade; Türkiyede ise İbrahim Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal, gibi aydınların öncülüğünde geniş halk kütlelerine heyecanla aktarılmış cemiyetin maariflenmesi uğrunda büyük mücadeleler verilmiştir. Maarifçilerin düşüncesine göre, Hurafe, bilgisizlik, görgüsüzlük, anlayışsızlık, önyargı, kapalılık gibi tutumların temel nedeni, maarif, eğitim, bilim, felsefe, bilimsel yaratıcılık ve düşünce özgürlüğü gibi kavramlardan uzak kalmaktır. Onlara göre, halkın bilinçlendirilmesi, aklın gelişimi, bu kavramların hayatın tüm alanlarında gerektiği yeri almasıyla mümkün olabilir. Maarifçi (Aydınlanma) duygu düşünceye sahip hümanist maarifçilerin maksadı insanları bilgilendirmek, onlarda fikir özgürlüğü oluşturmak, bağımsız düşünce tarzı geliştirmek, onlara ilim adına cesaret vermektir. Sosyo, kültürel ve ekonomik mahiyet arz eden aydınlanma kendi faaliyyetinde ve aynı zamanda, dönemin edebi bedi fikrinden geniş bir şekilde istifade eder, sanatsal yaratıcılığın, bilimsel-teorik fikrin etki gücüne dayanır. Diyebiliriz ki, tarihi süreç içerisinde, aydınlanma Fransa'da doğarak büyük hızla sosyal ve estetik temayül bağlamında tüm dünyaya aynı zamanda sosyo kültürel ve coğrafi konumları itibarıyla Azerbaycan ve türkiye'ye yayılmakla ister kendi döneminin, gerekse kendinden sonraki iki muhteşem yüzyılın çeşitli ülkeler için dev araştırma akademisini meydana getirmiştir. ¹ Aydınlanma dönemi" terimini de tarihte ilk defa fransız yazar Voltaire kullanmıştır. Bu anlamda Voltaire'in 1718 yılında büyük başarıyla Paris sahnesinde oynanan "Edip" tiyatrosunun önemi büyüktür.

¹ Guliyev, E. Türkiyə türk ədəbiyyatı.-2003.10. Quliyeva, X. Dünya maarifçi edebi estetik fikrinin temel ilkeleri //Azərbaycan.-2008 No:1 -s. 87

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

AZERBAYCAN ve TÜRKİYE (MAARİFÇİ) AYDINLANMA HAREKATI ve ETKİLEŞİMLER

Azerbaycan maarifçiyini belirten XIX yüzyılın ikinci yarısından yirminci yüzyılın başlarına kadarki aşamada oluşmuş aydınlanma dönemi sanatsal, renkli, realist, estetik, zengin ve milli özellikleri, aynı zamanda daha başka kendine mahsus hususiyetlerle ile dikkati çekmektedir. Azerbaycan edebiyatı XIX yüzyıl görülmemiş gelişmelere, hümanist ideallere ve maarifçiliğe doğru hızla yol alıyordu. Azerbaycan'ın asil ziyalı tabakasının bir bölümü XIX yüzyılda eğitim almak için İslam ülkelerine, diğer bölümü ise Rusya'ya ve Avrupa'ya gidiyordu. Sonuncular eğitim aldıkları ülkelerde dil ve bilimle beraber bu ülkelerin manevi ve kültürel değerlerini öğrenmeye hazırlanıyor ve vatana döndüğünde bu değerleri kendi milli değerleri ve manevi gelenekleri ile birleştirerek Azerbaycan halkının ideolojisinin ve felsefesinin oluşumuna ivme kazandırıyorlardı. Sonuçta, Azerbaycan'da geniş kapsamlı farklı aydınlanma akımı oluştu. Avrupa ve Rusya'da olduğu gibi, Azerbaycan maarifçileri de sosyal krizden çıkış yolunu halkın maariflenmesinde görüyorlardı. Azerbaycanlı asil maarifçilerin siyasi ideali de maariflenmiş monarşi idi. Onlar, kuvvetli bir ordusu, yetkin finans sistemi, yetkin maarif yuvaları olan devlet kurulmasını istiyor, ülkede avrupada olduğu gibi kurumların kurulmasını talep ediyorlardı.²

XIX yüzyılın sonu ve XX yüzyılın başlarında Osmanlı imparatorluğunda ise durum kendi cinsine göre çok daha farklı bir boyut kazanmış, hem dış, hem de iç problemlerle karşı karşıya kalmıştı. Osmanlıda yeni yönetim, yeni ekonomik ve sosyal-siyasi proseslerin uygulanmasını arzu etsede, dış güçler bu ülkeyi haritadan silmeğe ve başka devletlerin egemenliği altına girmesini sağlamaya çalışıyorlardı. XVI-XVII yüzyıllarda dünyanın en üstün siyasi gücüne sahip Osmanlı imparatorluğu XIX yüzyıldan başlayarak yıkılmaya doğru ilerliyordu. Fakat Osmanlı imparatorluğu büyük devlet olduğu için yıkılma prosesinde uzun sürdü. 1839 yılında Osmanlı devletinin kabul ettiği Tanzimat reformu doğrudan Avrupa etkileri ile ilgili idi. Daha net ifade edecek olursak, **Tanzimat reformları Osmanlı devleti tarafından Avrupa, hem de Rusya müdahalesi karşısında "kendi varlığını korumak için hayata geçirdiği siyasi, sosyal, kültürel harekettir. "Şüphe yoktur ki, hayata geçirilen reformlar literatüre de tesir etmişti. Tanzimatın ilanı, Avrupa kültürünü Osmanlı halkına kabul ettirmek için devletin attığı en ciddi adım olarak değerlendirilebilir.** Sonuçta bütün Avrupa edebiyatının Türk edebiyatına hem forma, hem de içerik bakımından etkisini kendisinde gösteren Tanzimat edebiyatı bu şekil formallaşmış oldu. Tanzimat edebiyatı Avrupa edebi modelinin Türkiye'de kabulü ve gelişimi demektir. Türkiye'de Tanzimat edebiyatı 1860 yılında Şinasi ile başlamış ve 1895 yılında "Servet-i Fünun" edebi okulunun kurulması ile sona ermiştir. Tanzimat edebiyatı döneminde edebiyat yeni problemlerle karşılaşmış ve tamamen yeni bir alanda gelişme göstermeye başlamıştı.³ Tevfik Fikret, Cenab Şahabeddin, Hüseyin Cahid, Mehmed Rauf, Süleyman Nazif, İsmail Safa ve diğer sanatçıların üyesi olduğu bu edebi hareketin yeni edebiyat modelinin oluşmasına imkan sağladı. Çok zengin bir geçmişe sahip olan Türk Edebiyatı, dünya edebi-bedii fikrinin formallaşmasında özellikle o dönemin Azerbaycan edebi fikrinin tekamülünde önemli rol oynamıştır.

Bu anlamda Azerbaycan aydınlanma edebi hareketinde bir çok ziyalı ömrünü bu çalışmalara has ederek yoğun çaba sarfediyorlardı, Bu alanda ön saflarda duranlardan biri Abbasgulu Ağa Bakıxanovdur. Onun Azerbaycan maarifçiliğinin ilk dönemine ait felsefi görüşlerine "Ahlakın terbiyelenmesi", "Nasihatler kitabı", "Işıkların bulunduğu yer", "Cemal'in aynası", "Gülüstani-İrem", "Kudsinin bağı", "Kudsinin kanunları" eserlerinde raslamak mümkündür. A..A.Bakıxanovun felsefi bakış açısının şekillenmesinde onun ansiklopedik bilgiye sahip olması, kişisel, bilimsel araştırmaları, temsil ettiği Azerbaycan ve Doğu kültürü ve

² Rüstemoğlu, Y. Siyasi-hukuki öğretiler tarihi.-Bakü, 2000.-s,174

³ Kemal. Arıburnu . Atatürk ve Aydınlanma İzmir, 2009.-s,12

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

felsefesi ile birlikte, Rus ve Avrupa sosyal fikri, felsefî gelenekleri ile tanışması önemli bir rol oynamıştır. **Onun felsefesinin temel gayesi bilinçlenme yoluyla kamil insan yetiştirmek ve adil toplum oluşturmak olmuştur.**

Azerbaycan maarifçiliyinin en seçkin temsilcilerinden biri de Hasan Bey Zerdabidir. O ilk Azerbaycan gazetesi olan "Ekinci" nin (1875) kurucusu, bir çok publisistik, bilimsel, toplu eserlerin yazarı, XIX yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başlarında çıkarılan bir takım gazetelerde görev yapan gazeteci ve öğretmendir. ⁴ Tarihi gelişim H.B.Zerdabiye göre yükselen çizgi üzerine harekettir. Bilimin, maarifin, tarım ve sanayinin başarısı bu gelişmeyle doğru orantılıdır. **Onun fikrinde, insanlık doğal ve kanuna uygun olarak, ileriye doğru hareket eder.** Toplumda sosyal adaletsizliğin insanların bilimsel ve manevi terakkisiyle son bulacağına inanan Hasan Bey Zerdabi maarif zemininde sınıflar arasında ortak bir dil bulmayı çok istemiştir. H.B. Zerdabi bütün hayatı boyunca çilekeş halkın hep yanında olmuş ve onları sürekli savunmak için çıkardığı ikinci gazetesinin bizzat basımında çalışmış ve ordan aldığı maaşı yine gazeteye bağışlamış, halkın maariflenmesi adına en ücra köylere bile gazeteyi bedava göndermiştir.

XIX yüzyıl Azerbaycan sosyal-felsefî düşünce tarihi M.F.Axundzadenin "Kemalüddöyle mektupları", "Mollayı Rumi'nin ve onun tasnifinin babında", Hekayeti Xırsi-Quldurbasan (1851) Sərgüzəşti Mərđi-Xəsis (Hacı Qara) (1852) Mürəfiə vəkillərinin hekayəti (1855) vb. eserlerinde yansıtılır. Bu dönemde Rus, Batı ve Doğu, düşünür, yazar ve şairleri ile yakından tanışan, onlardan hümanist fikirlerinden istifade eden A.A. Bakıxanov, M.Ş.Vazeh, İ.Qutqaşnılı gibi sanat ve fikir adamlarının sanat anlayışından faydalanan M.F.Axundzade Azerbaycan edebiyatını Rus edebiyatı ve Batı edebiyatı ile daha sıkı ilişkilendirip, onu çağdaş dünya edebiyatları arasında görmek istiyordu. Azerbaycan'da maarifçi felsefî düşüncelerin yayılması ve gelişmesinde şair-düşünür Mirza Şefi Vazeh, Seyyid Ezim Şirvani ve diğerleri kendilerine mahsus yerleri vardır. Ancak Mirze Feteli Axundzadenin fikirleri hususi önem arz etmektedir.

Bu anlamda onun alfabe değişikliği projesi üzerinde durulması gereken en önemli adımlardan biridir. Mirze feteli Ahundzade hayatının son yıllarını bu işe hasreder. İlk önce alfabe değişikliğiyle bağlı İrana müracaatını yapar, ancak müsbet netice alamaz. Sonra ise 1863 yılında Türkiyeye giderek bu projeyi dönemin sadrazamı Fuat Paşay'a sunar. Bu fikir ülamaya iletilir, hoş karşılandı halk tarafından bu mesele dine karşı atılmış bir adım olarak algılanacağı endişesiyle kabul edilmez. Ahundzadenin bu projesine o dönemde Namık Kemal ve genç türkler olarak adlandırılan grup desteklerini açıklarlarda Ahundzade o tarih için netice alamadan Azerbaycana geri döner. Ancak bu proje uzun yıllar hep müzakere edilmiş Türkiyede genç Türkler, Şinasi, Necip Asım gibi farklı alimler tarafından farklı zamanlarda tekrar gündeme getirilir. İslah-ı hurufu komisyonu teşkil edilir. Sultan II.Abdulhamit döneminde Latin harflerine geçişin gerekliliği üzerinde durulur. Daha sonra Atatürk döneminde 26 Şubat 1926 tarihinde Bakü'de Rus türkoloğu Radloff ve Gaspıralı İsmail adına 1.Türkoloji kurultayı toplanır.

Türkiyeden de Fuat köprülü İsmail Hikmet Ertaylan ve o dönemde Türkiyede görev yapan Azerbaycanlı Ali Bey Hüseyinzade kurultaya iştirak ederler. Kurultay sonunda Türk halkları için ortak bir latin harflerine geçiş kararı alınır. Ve bu karardan hemen sonra ilk olarak Türkiye 1 Kasım 1928 tarihinde latin alfabesine geçmiştir. Bakıldığında 1863 yılında Azerbaycan maarifçi edebi hareketinin öncülerinden Mirze Feteli Ahundzadenin Osmanlı ülamasına sunupta netice alamadığı bu projesi o tarihten 65 yıl sonra gerçekleşir.

Aydınlanma edebi hareketinde Azerbaycan ve Türkiye açısından önemli isimlerden biri yukarda zikredildiği gibi 1.Türkoji kurultayına Fuat Köprülüyle beraber görevlendirilen Ali Bey Hüseyinzade ve onun

⁴ Rüstemov, Y. Siyasi-hukuki öğretiler tarihi.-Bakü, 2000.-s,181

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

büyük etkisinde kalan Türkçü yazar Ziya Gökalptir. Ziya Gökalp bilindiği üzere Türkçülük ve Turancılık fikirleriyle tanınmış Türk aydınıdır. Onun kısa sürede büyük maarifçi aydın olarak tanınmasının sebebi **“Türkleşmek, islamlaşmak, Avrupalılaşmak”** fikridir. Ali Bey Hüseyinzade ise 1864 Azerbaycan’ın Salyan ilinde doğmuş, 1941 yılında İstanbul’da vefat etmiştir. Ali Bey Hüseyinzade ile birlikte oldukları süre içerisinde onun fikir ve düşüncelerinden derinden etkilenen Ziya Gökalp’in aslında, **“Türkleşmek, islamlaşmak, avrupalılaşmak”** fikri alt yapısında Ali Bey Hüseyinzadeyi görüyoruz. O Füyüzet adıyla çıkardığı dergideki bir ifadesinde şöyle diyor: **“Bize fedai lazımdır; Türk hasiyetli islam etiğatlı avropa kıyafetli bir fedai”** Ziya Gökalp onun bu düşüncesinden müphem, türkleşmek islamlaşmak ve muasırlaşmak fikriyle sonraki dönemin fikri alt yapısını oluşturur. İlginçtir Atatürk ise bu konuda şöyle der: **“Etimin ve kemiklerimin babası Ali Rıza Efendiye, fikirlerimin babası Ziya Gökalp’tir.”** “Anlaşıyor ki, Ali Bey Hüseyinzadenin Fikirleri Ziya Gökalp’i, Ziya Gökalp’in fikirleri Atatürk’ü, Atatürk’ te fikirleriyle tüm Türkiye’nin geleceğine istikamet vermiştir. Ali Bey Hüseyinzade, **“Müslümanlar ve bilhassa Türkler, her nerede olursa olsun; ister Osmanlı’da, ister Türkistan’da, ister Baykal gölünün etrafında veya Karakurum civarında olsun, birbirlerini tanıyacak, sevecektir der. Soyadı kanunu çıktığında da Alibey hüseyinzade fikirlerinin gereği,** “mefkûresine sadakatinin ifadesi” olarak da Turan soyadını almış ve şuan Türkiyede Hüseyinzade Ali Turan olarak tanınmaktadır.

Aydınlanma edebi hareketinde Azerbaycan ve Türkiye açısından önemli isimlerden biri de Ahmet Bey Ağaoğludur. Babasının islam bilgini olarak yetişmesini istediği Ağaoğlu babasından habersiz Rus mektebine kaydolur ve rus okullarında aldığı modern eğitimle hem rus hemde dünya kültürünü yakından tanır. 1889 da tahsilene devam etmek için parise gider ve orda 6 yıl kalır.

O yıllarında parise giden Türkiyeli aydınlarla tanışır (Ahmet Rıza Bey, Doktor Nâzım Bey, Bahattin Şakir) bu tanışmalar onun fikir hayatını Türkiye ile bağlı çok etkiler. 6 yıllık Paris hayatı onun sonradan bir maarifperver olarak formalaşmasında mühüm rol oynar. Hatta batının aydınlanma alanındaki yeniliklerini tatbik etmek maksadıyla döndüğü ülkesinde maarif alanındaki yeniliklerinden dolayı ona **“Fıræng Əhməd”** demeye başlarlar. Her fırsatta vatandaşlarını bir araya getirmeye onlarda milli şuuru uyandırmaya çalışan ve bu uğurda büyük arzularla yaşayan “Fıræng Əhməd” ise bu mühit ilə yetinmeyerek Türkiyeye gider. Paris yıllarından tanıdığı arkadaşları hükümette önemli görevler almışlardır. Maarif Nezaretinde İlköğretim Müfettişliği görevine getirilir. Çeşitli Türk gazete ve dergilerinde yazılar yazar. (Sebilürreşad, Türk Yurdu, Sırat-i Müstakim). Darülfünun da Rusça ve Türk tarihi dersleri verir. Daha sonra Afyon’dan milletvekili olarak TBMM’ ye girer. Milletvekilliği döneminde sık sık Kafkaslardaki Türk milletleri için bir şeyler yapılmasının gerekliliğini anlatır. Ardından 31 Mart 1918’de Kafkas islam ordusunun Baküye gönderilmesinde büyük emeği olmuş ve kendiside bu orduda siyasi müşavir olarak görevlendirilmiştir. 28 Mayıs 1918 de doğuda kurulan ilk türk devleti olan Azerbaycan cumhuriyetinde milletvekili olur. Ağaoğlu Ahmet Bey hem Türkiye’de hemde Azerbaycan’da iki farklı Türk devletinin parlamentosunda da görevli tek milletvekili olarak tarihe geçmiştir. 30 Ekim 1918 de 1. Dünya savaşı sonrası imzalanan Mondros ateşkes anlaşması şartlarına göre kafkaslardan çekilen Türk ordusuyla beraber İstanbul’a dönmek zorunda kalır. Türkiyede yeni anayasanın hazırlanması ve Atatürk inkılaplarının oluşumunda çok büyük zahmetleri olur. Aynı zamanda Ahmet bey Ağaoğlu Türkiye’nin ilk kadın avukatı Süreyya Ağaoğlu’nun, da babasıdır. O da Mefkuresinin gereği olarak Türkiye’ye geldikten sonra memlekette kullandığı "Ağayev" soyadı yerine "Ağaoğlu" adını kullanmaya başlamıştır.

Her iki halkın karşılıklı etkileşim sahalarından birisi de basın yayın organlarıdır. Azerbaycan aydınlanma hareketine 1875’ten itibaren matbaacılık ve gazetecilik de ilave oldu. 22 Haziran 1875’te Hasan Bey Zerdabi’nin sahibi olduğu; mürettip ve muharrirliğini yaptığı, Ekinçi gazetesi çıkar, bu, Rusya’daki bütün

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

Türklerin Türkçe çıkardığı ilk gazetedir. Toplam 55 sayı çıkan bu gazete 1877 Osmanlı-Rus savaşı bahane edilerek kapatılmıştır. Ekinçi'nin kapatılmasından sonra Ziya-yı Kafkasiyye, Keşkül, Şarki Rus adlı gazeteler çıkarılır. Türkiyede ise Bu alanda birçok gazete ve dergiler çıkarılmış ve Azerbaycan Gazete ve matbaacılarıyla ilişkiler geliştirilmiştir. Azerbaycan maarifçilerinin Türkiye matbuatına doğrudan doğruya gönderdikleri mektuplar, yazılar, teklifler halka sunuluyordu. Bunlar arasında bilhassa müşterek bir Türk yazı dili teşebbüsü dikkati çeker. İstanbul'da Sır'at-ı Müstakim, Türk Yurdu, İkdam, Bahçesaray'da Tercüman, Bakü' de Hayat, Füyûzat, Şelale, İrşad, Açıksöz gibi süreli yayımlar da bu temayülü açıkça desteklemiştir. Hasen Bey Zerdabi, İkinci gazetesıyla Ahunzâdenin yenileşmeci çizgisini milli bir yola sokmuştur. Aynı zamanda İkinci Türkiyede de milli uyanışın dönüm noktalarından birisidir. Bu karşılıklı münasebetler 20. Asrın ilk çeyreğinde Azeri edebiyatının Türkiye ile olan bağlarını güçlendirmişti. O kadar ki Azerbaycanlı Abdullah Sur, bazı kısımlar el yazması halinde kalmış, bazıları kaybolmuş, çok az bir kısmı basılmış olan, Türk edebiyatı tarihî adlı bir eser yazmış, Türk edebiyatının ilk tiyatro eseri olan Şinasinin Şair evlenmesini Azerbaycan diline çevirmiştir. Yine o dönemlerde Namık Kemal, Şemseddin Sami, Abdülhak Hamit, Tevfik Fikret, Mehmet Akif, Mehmet Emin Yurdakul gibi yazarlarımızın eserleri Azerbaycan'da okunuyor, basılıyor ve sahneleniyordu.

SONUÇ

Aydınlanma hareketi dünyanın birçok ülkesinin, Batı ile Doğu'nun siyasi, manevi-kültürel ve milli rönesansı için zemin oluşturmuştur. Bu cereyan çeşitli yüzyılların ideolojisinden alınmıştır. Zaman değişip, yüzyıllar birbirini takip ettikçe dönemin ideolojisini şekillendiren düşünür ve siyasetçiler sosyo-ekonomik, dini ve milli sorunların artmasına farklı şekilde yaşamaya başlamışlardı. Kendi ülkelerinin ulusal, entellektüel geleneğinden bahseden aydınlar, ideologlar, siyasetçiler, bilim adamları ve edebiyatçılar ve nihayet, devrimci görüşlü ve devrimci ruhlu insanlar Doğu ve Batı'nın kültürel değerlerine ve felsefi öğretilerine kendilerini hazırlıyorlardı. Onların eski yasalara, eski rejim yöntemlerine karşı itirazları, milli mefkurenin, milli bilincin oluşmasında kendini gösteriyordu. Türkiye ve Azerbaycan da ise aydınlanma hareketinde yaşanan bu yenilik ve karşılıklı çalışmalar, dil, edebiyat, millet, özgürlük ve vatan kavramları, milli mefkure ve milli bilincin oluşmasında daha özel bir yere sahipti.

Bu aydınlar öyle insanlardı ki Mirze Elekber Sabir'in

Gərçi bu bədbəxt özü elmə həvəskardır,

Kəsbi-kamal etməyə səyi dəxi vardır,

Məncə bu işlər bütün şiveyi-küffardır,

Dinə zərərdir, zərər, oxutmuram, əl çəkin!

Eyləməyin dəngəsər, oxutmuram, əl çəkin!⁵

Şiirinde dediği gibi oxutmuram el çekin sedalarının yükseldiği bir dönemde **“biz müslümanlar veba hastalığından kaçır gibi bilimden ilim irfandan kaçıyoruz”** feryatlarıyla gerek Azerbaycan gerek Türkiye halkını maarife bilime çağırıyorlardı. Aynı zamanda doğuda ilk defa Azerbaycan Cumhuriyeti ve ondan sonra 29 ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulmasında ve bu cumhuriyetlerin fikri alt yapılarının oluşmasında gerek Türkiyede gerek Azerbaycanda Ahmet Bey Ağaoğlu, Ali Bey Hüseyinzade, Ziya Gökalp gibi aydınlar tarafından atılan adımların tesiri oldukça büyüktür. O dönemlerde maarifçi aydınlanmacı ziyalılar topluma cemiyete istikemet veriyor, onların maariflenmesini sağlamak için bu ve benzeri çok yönlü çalışmalar yapıyorlardı. Karşılıklı bu alakaların neticesinde herk iki halk birbirleriyle olan münasebetlerini daha da sağlam temellere oturtmuş oluyordu. Bu münasebetlerin Türk milletlerinin yaşadığı tüm coğrafyalarda

⁵ "Mirzə Ələkbər Sabir, Hophopnamə. Bakı, "Turan" nəşrlər evi, 2002. səh. 193-194

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

özünü derk süreciyle globalleşen dünyada nitelikli, keyfiyetli, karakteri oturmuş ve bu aydınların getirdiği yenilikleri günümüz şartlarında dikkate alarak yeniden yorumlayacak çağdaş maarifçilerin yetişme zarureti ortaya koyuyor.

KAYNAKÇA

1. Fərhadov, Ş. Felsefenin əsasları.-2004.
2. Şükürov A.Şərq felsefesi ve filosofları.-2005.
3. İmanov H. Ahmadov A. Ortaçağ İslam doğusunda felsefi fikir.-Bakü, 1998.
4. Məmmədov, H. Mirze Feteli Ahundov ve Şərqi.-Bakü, 1971.
5. Memmedov Z. Azərbaycan felsefesi tarixi.- Bakü, 1994.
6. Rüstəmov, Y. Siyasi-hukuki ögretilər tarixi.-Bakü, 2000.
7. Okay M. Orhan. Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı, İstanbul: Dergah Yayınları, 2005,
8. Tanpınar A. 19.Asır Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1997
- 9.Kemal. Arıburnu . Atatürk ve Aydınlanma İzmir (2009)
10. M.A. Babaşlı. Oyanış ve maarifçilik hareketi. Bakı, (2003).
- 11.H. Hüseyinov Azərbaycanın XIX esr ictimai felsefi düşüncə tarixindən. Bakı, (2007).
12. S. Qaraşova XX yüzyl Azərbaycanın fikir tarixində Ali Bey Hüseyinzadenin yeri. Bakı,(2009).
13. Hesenov, B. Doğu ve Batı: kesretten vahdete ve vəhdətdən kəsretə sosial-siyasi elmlər.-2010
- 14.Hüseyinov H. XIX yüzylde Azərbaycan'ın sosial ve felsefi fikir tarixindən.-Bakü, 2007.
15. Qasımzadə F.S. Abbasqulu ağa Bakıxanov. Bakı: Uşaqgəncnəşr, 1956,
- 16.Qasımzadə F.S. M.F.Axundovun həyat və yaradıcılığı. Bakı: Azərnəşr, 1962
17. Guliyev, E.Türkiyə türk ədəbiyyatı.-2003.10. Quliyeva, X. Dünya maarifçi edebi estetik fikrinin temel ilkeleri //Azərbaycan.-2008

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

(4)

Doç. Dr. Gülnara GOCAEVA MEMMEDOVA*

GÜRCİSTAN'DA DEMOKRATİK CUMHURİYET DÖNEMİ OKULLARINDA TÜRKÇE TURKISH on the DEMOCRATIC REPUBLIC OF GEORGIA's SCHOOL YEARS

ÖZ

1918 yılı 28 Mayıs tarihinde Tiflis'te Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti adıyla bağımsız bir devlet kurulmuştur. Şimdiki bağımsız Gürcistan devleti, kendisini 1918–1921 Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti'nin varisi saymaktadır, onun anayasasını günümüz anayasasının temelini almaktadır. Demokratik ilkeler çerçevesinde burada Türkçe de öğretim dili olarak var olmuş, yaşamıştı.

Bu makaleyi okudukça anlaşılacak ki söz konusu dönemde Gürcistan'da milli ve bölgesel özelliklerle ilgili olarak Türkçe öğretim sürdüren okullar açılmış, Türkçe okullarda Türk dili ana ders sayılmıştı.

Anahtar Kelimeler: Gürcistan, okullar, Türkçe

ABSTRACT

On 28 May 1918 in Tbilisi was established as an independent state by the name of Democratic Republic of Georgia. Current independent state of Georgia, heir to the Democratic Republic of Georgian the 1918–1921 year is count itself, its constitution is the basis of the present Constitution. Within the framework of democratic principles here have been as the language of instruction in Turkish, lived.

That you read this article to understand, in the staid period, in Georgia the national and regional property opened schools continued education regarding Turkish, in the Turkish school Turkish language was considered the main course.

Keywords: Georgia, schools, Turkish

---

* Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi, Ardahan/TÜRKİYE; gulnara59@gmail.com

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

GİRİŞ

Sovyet ideolojisinin hâkim olduğu dönemlere kadar Azerbaycan Türklerini kasıtlı Türk (bazen de Tatar) boy isimleri kullanılmıştı.

Gürcüler arasında da Türk, Azeri ayrımı yapılmamış, resmi dairelerde ve konuşma zamanı sadece Türk denilmiştir. O zaman Gürcistan'da Türk okulu, Türk gazetesi, Türk tiyatrosu, Türk nüfusu deyimleri etken şekilde yayılmıştı.

Halen 19. yüzyılın başlarından Tiflis'in Rus okullarında, bu sıradan Borçalı ağalarının rehin alınan çocukları için “emanetler mektebi”nde, Tiflis kaza mektebinde, gimnazyumda (yüksek lise), Nücube (soylular) Mektebinde, başka şehir, kaza, Realni okullarında, Kutais, Gori ve diğer şehirlerdeki okullarda, özel pansiyonlarda da Türkçe okuma, yazma dersleri verilmişti. Türkçe derslerini yüzyıl boyunca Tiflis'in gimnazyum ve okullarında Mirza Babacan, Mirza Abdullah Vezirov, Mirza Mehmedmed Ağalarov, Abbaskulu Ağa Bakihanlı, Mirza Fethali Ahundzade, Mirza Şefi Vazıh, Miheil Saracov (Saracişvili) ve başkaları yürütmüşlerdi. 20. yüzyıl başlarında Türk Dili derslerini Tiflis gimnazyumlarında, Tiflis Kızlar Enstitüsü'nde ünlü gazeteci Mehmedmed Ağa Şahtahtılı, Gence yüksek ruhani mektebinin yetirmesi Mirza Asker Poladzade, Mehmedmed Hasanov, Hüseyin Efendiev, Mir Seyfeddin Seyidov, Hüseyin Hesenzade, Hüseyin Resizade Cavid ve başkaları üstlenmişlerdi.

Türkçe, Gürcistan'da demokratik (halk) cumhuriyetinin var olduğu 18 Mayıs 1918 – 25 Şubat 1921 tarihleri arasında da etken şekilde yaşayan dillerden olmuştu. Özellikle bu dönemde Azeri Türkleri için teşkil olunan okullarda eğitim-öğretim süreci Türkçe yürütülmüş, Türk dili ana dersler arasında yer almıştı.

Demokratik Gürcistan Anayasası'nda milli azınlıklara ait okullarda eğitim-öğretimin çocuğun konuştuğu dilde yürütülmesi tespit olunmuştu [6].

1. Öğretim Müfredatlarında Türk Dili Dersinin Yeri

Eğitim-öğretim sürecinin kalitesini ders planları, ders programları, ders kitapları sağlar. Demokratik Gürcistan'da (1918–1921) eğitim-öğretimin teşkiline yeni müfredatlar, yeni ders programları hazırlanması ve onların uygulanmasıyla başlanmıştı. İlkokulun müfredatı demokratik toplumun yeni tip okul karşısında ileri sürdüğü: “çocuğun manevi potansiyelini geliştirmek, ona gerekli ve faydalı bilgi sunmak, onu bu bilgiyi hayatta gerçekleştirmeye hazırlamak” [7] hedefine hizmet gösteriyordu.

Türk dilli okulların ders planları Gürcistan Halk Maarifi Nazırlığı'nda onaylanıyordu. Tiflis şehir yüksek derece ilkokullarının ders planı ile köylerdeki aşağı derece ilkokullarının ders planı arasında içerikçe farklılık gözlemleniyordu. Bu da onunla ilgiliydi ki, yüksek derece ilkokulun görevi yetişkinlere kısmen daha geniş bilgiler sunmaktan, aşağı derece ilkokulların başlıca görevi ise köylerde okuma yazma beceri düzeyini sağlamaktan ibaret olmuştu.

Gürcistan'daki Türk dilli aşağı derece ilkokulların ders planında sınıflar üzere haftalık saatler paylaşımında Türk dili ana ders statüsüne sahip olmuştu [8]:

⁶ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული (Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Hukuki Belgeler Mecmuası, 1918–1921), Tiflis 1990, s. 481

⁷ “განათლება” – Ganatleba (eğitim), ilmi-pedagojik dergi, Tiflis 1919, sayı 1, s. 34

⁸ Gürcistan Gogebaşvili Pedagoji Bilimler Ulusal Enstitüsü Kütüphanesi Arşivi (Tiflis), dosya 375/1919, s. 39

“განათლება” – Ganatleba (eğitim), ilmi-pedagojik dergi, Tiflis 1919, sayı 1, s. 45

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

dersler	1. sınıf	2. sınıf	3. sınıf	4. sınıf
Gürcü Dili	6	6	6	6
Ana Dili (Türk Dili)	8	8	8	8
Hesap ve Geometri	4	4	4	4
Doğa Bilgisi	–	2	2	2
Vatan Bilgisi ve Coğrafya	–	–	2	2
Tarih	–	–	–	2
Jimnastik	2	2	2	2
Nağme	2	2	2	2
Resim	2	2	2	2
El İşi	2	2	2	2

Tablodan görüldüğü gibi, aşağı derece ilkokulda zorunlu derslerin yanı sıra, ana dili olan Türkçe derslerine ve devlet dili olan Gürcüce derslerine daha çok yer verilmişti.

Arşivde yüksek derece ilkokulun da örnek ders planını bulmuşuz [9]. Tiflis'teki Türk dilli yüksek derece ilkokulun ders planı söz konusu örnek plan zemininde hazırlanmıştı. Tiflis Türk okulunun planına Türk dili dersi eklenmiş, bunun için I. sınıfta Rus Dili dersinden 1 saat, II. sınıfta Hesap dersinden 1 saat azaltılarak, haftalık ders yükü artırılarak, her sınıfta Türk Dili dersine 4 saat ayrılmıştı.

Tiflis Türk Şeyh Nizami yüksek derece ilkokulunun ders planında sınıflar üzere haftalık saatler paylaşımı [10]:

dersler	A sınıf	B sınıf
Gürcü Dili	4	4
Türk Dili	4	4
Rus Dili	3	3
Fransız Dili	4	4
Hesap	3	3
Geometri	2	2
Tabiat	2	2
Tarih	2	2
Coğrafya	2	2
Resim	2	2
El İşi	1	1
Nağme	2	2
Jimnastik	2	2

Bu haftalık ders paylaşımı okulun pedagojik kurulu tarafından düzenlenmişti ve 21 Ekim 1920 oturumunda müzakere edilerek, halk maarifi nazırlığının onayına sunulmuştu [11].

2. Türk Dilinin Öğretim Süreci

Gürcistan'ın tüm Türk dilli aşağı derece ilkokullarında – Tiflis'te Harpuh, Vera, İkisınıflı; Borçalı kazasında Kızıl Hacılı, Sarvan, Arıklı, Görarkı, Sadaklı, Kaçağan, Saral, Kurtlar, Kosalı, Bolnis Kepenekçi,

⁹ Gürcistan Gogebaşvili Pedagoji Bilimler Ulusal Enstitüsü Kütüphanesi Arşivi (Tiflis), dosya 375/1920, s. 72

¹⁰ Gürcistan Ulusal Arşivi (Tiflis), fon 1935, dosya 745, s. 141

¹¹ Gürcistan Ulusal Arşivi (Tiflis), fon 1935, dosya 745, s. 142

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

Darbaz, Fahralı, Saraçlı, Ercivan Sarvan, Tecis, Kızıl Kilse; Tiflis kazasının Karayazı nahiyesinde Soğanlık, Ağtehle, Karatepe, Kosalı, Muğanlı; Karaçöp bölgesinde Tüller, Yor Muğanlı; Telav kazasında Karacala; Ahıska kazasında Azgur; Batum Türk okulu, vd okullarda Türk dili dersleri okutulmuştu.

Gürcistan'ın Türk okullarında zorunlu milli ders hesap olunan Türk Dili ve Edebiyatı üzere programların düzenlenmesinde Gürcistan Maarif Bakanlığı Eğitim Komiserliği, Gürcistan Müslüman Milli Şurası maarif komisyonu, Türk okulları rehberi, kaza eğitim şubeleri, deneyimli öğretmenler katkıda bulunmuşlardı.

Türk okulları rehberi Mirza Rıza Alizade, okullarda teftişten sonra yazmıştı: “Derslerin öğretimi hükümet programına uygun şekilde gerçekleştirilir” [12]. Mart 1920'de Aşağı Borçalı muallimleri kurultayında güncel meselelerden biri gibi ders programlarının içerikleri müzakere edilmiş, Gürcistan'ın Türk okullarında öğretim programlarının bölgesel koşullara uygunlaştırılması gerekliliği öncelikle vurgulanmıştı [13]. Bölgesel koşullara uygunlaştırma deyince belirli derslerin öğretimi sürecinde Türklerin yoğun buldukları Borçalı sancağının doğasının, coğrafi konumunun, ekonomik ortamının özgünlüklerinin ön görülmüştü.

Türkçe derslerinde Bakü'de ve Tiflis'te yayınlanan ders kitaplarından ve ders araçlarından yararlanılmıştı.

Türk dili derslerinde edebiyata da yer ayrılırdı ve daha çok Azerbaycan edebiyatının belli başlı şahsiyetlerinin eserlerinin öğretilmesine dikkat yetirilirdi.

Söz konusu dönemde Borçalı'nın Kurtlar köyü okulunun öğrencisi olmuş, sonralar Tiflis Türk Pedagoji Teknikumunun (öğretmen meslek yüksekokulunun) müdürü, Tiflis Devlet Üniversitesi Azerbaycan bölümünün müdürü, Tiflis Devlet Pedagoji Enstitüsü Azerbaycan bölümünün dekanı görevlerini üstlenmiş Hasan Hayırzade'nin (1908–1974) anılarından: “Burada Firdevs'in, Hakani'nin, Nizami'nin, Fuzuli'nin ve başka şair-ediplerin eserlerini, Köroğlu, Leyli ve Mecnun, Asli ve Kerem, Tahir Mirza, Rüstem Zal hakkındaki romantik destanları okumuştum (Bunlar atamın kütüphanesinde vardı). Kuran'ı, Şeriat kitaplarını da serbest okuyabilirdim” [14]. Demek, o zaman Gürcistan'ın Türk okullarında edebiyat derslerinde Ebülkasım Firdevs'in “Şehname”sinin, Hakani Şirvanlı'nın yapıtlarının, Nizami Genceli'nin, Muhammed Fuzuli'nin “Leyli ve Mecnun”larının, “Köroğlu”, “Asli ve Kerem”, “Tahir Mirza” destanlarının öğretilmesine öncelikli vurgu yapılmıştı.

Ömrünün 52 senesini maarife adanmış, uzun süre Tiflis Devlet Pedagoji Enstitüsü'nde öğretim üyeliği yapmış Aziz Mursakulov'un hafızasından: “Gürcistan'da milli demokratik respublika devrinde Kızıl Hacılı mektebinde ders ana dilinde geçilirdi... İki yıl müddetinde ana dilinden hayli malumat elde edebildim. Atam da (babası İsmail Mursakulov – G. G.) evde benim hazırlığıma dikkat yetirir, imlalar, inşalar yazdırıp çetin sözleri aydınlatırdı...” [15].

Diğer önemli hususlar:

1918 yılında Tiflis'te Botanik sokağındaki Türk kıraathanesinde Türk gençler derneği Türk dili kursları açmıştı. 20 Ekim'den faaliyete başlayan bu kurslar iki sınıftan ibaret olmuştu: birinci sınıf yeni başlayanlar, ikinci sınıf kendi kabiliyetlerini tekmilleştirmek isteyenler için ön görülmüştü. Kursların yürütücüsü Tiflis Türkleri Hayriye Cemiyeti başkanı Mahmudpaşa Zeynalov idi. Kurslarda Türkçe yazma-okuma ve kısmen

¹² Gürcistan Ulusal Arşivi (Tiflis), fon 1935, dosya 745, s. 173

¹³ Gürcistan Ulusal Arşivi (Tiflis), fon 2044, dosya 1, s. 58

¹⁴ Hasan Hayırzade, Öten Günler, “Sovyet Gürcüstanı” (gazete), Tiflis 1981, sayı 68, s. 3

¹⁵ Aziz Mursakulov, Ömür Yolu Sayfaları, “Sovyet Gürcüstanı” (gazete), Tiflis 1990, sayı 112, s. 2

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

de dil bilgisi (gramer) öğretilmişti [16].

Borçalı kazası Kızıl Hacılı ilkokulunun müdürü Hesên Kapalov köyde yaşlılardan ötürü Türk dili üzere akşam kursları teşkil etmişti [17].

3. Dönemin Türkçe Muallimleri

Söz konusu dönemde Gürcistan'da Türkçe derslerini şu muallimler (öğretmenler) tedris etmişlerdi (alfabe sırasıyla) [18]:

Abdullah Mehemedzade (Batum)
Ali Molla Alizade (Bolnis Kepenekçi)
Barbara Savelyeva (Sertçala Muğanlı)
Ebdülmanaf Sofuev (Telav Karacala)
Ebül Ahund Mevlazade (Tiflis)
Elekber Memmedelizade (Kosalı, Yor Muğanlı)
Elesker Seyfullazade (Kaçağan)
Elimirza Nerimanov (Tiflis)
Hesên Kapalov (Kızıl Hacılı)
Hüseyin Efendiev (Arıklı)
Hüseyin Minesazov (Ercivan Sarvan)
İlyas Guguşov (Tiflis)
İsmail Ahundov (Kurtlar)
İsmail Alizade (Kızıl Kilse)
Kasım Bayramov (Aşağı Saral)
Kâzım Ahundov (Saral)
Kerim İsmailov (Bolnis Kepenekçi)
Mehemmed Karanizade (Ağtehle)
Meleyke Hanahmedova (Sadaklı)
Memmed Bey Abaşidze (Batum)
Menzer Mursakulova (Tiflis)
Mirza Hüseyin Hesenzade (Tiflis)
Molla Abnur Kadir oğlu (Azgur)
Nigâr Hesanova (Soğanlık)
Rüstem Gülmehmedov (Karatepe)
Rüstem Şerifov (Sarvan, Görarkı)
Selman Hüseyinzade (Kosalı)
Seyfullah Alizade (Bolnis Kepenekçi)
Sireceddin Efendiev (Arıklı)
Yunus Efendi Memmedzade (Saraçlı)

¹⁶ Gençler Yurdu, mecmua, Gençler Cemiyeti organı, Tiflis 1918, sayı 5, s. 4

¹⁷ Gürcistan Ulusal Arşivi (Tiflis), fon 1933, dosya 72, s. 13

¹⁸ Gürcistan Ulusal Arşivi (Tiflis), fon 1935, dosya 745, s. 40

Gürcistan Ulusal Arşivi (Tiflis), fon 1935, dosya 773, s. 97

Gürcistan Ulusal Arşivi (Tiflis), fon 1935, dosya 775, s. 25–26

Gürcistan Ulusal Arşivi (Tiflis), fon 1935, dosya 767, s. 66–74

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

Ziyad şerifov (Tecis)

Ziyeddin Efendiev (Sara), vb.

Milli taassuplarından, girişimlerinden dolayı isimleri geçen birincil öğretmenleri derin minnettarlık duygularıyla anmak bu gün de, yarın da her birimizin borcumuzdur.

SONUÇ

1918–1921 yılları Gürcistan Demokratik (Halk) Cumhuriyeti'nde eğitim-öğretimin millileştirilmesi vesilesiyle Türk dilli okulların ağı genişlenmişti, anayasaya uygun olarak ana dilinde öğretime geçilmesi vesilesiyle Azeri Türklerinin yoğun buldukları bölgelerdeki – Tiflis'teki, Borçalı kazasındaki, Karayazı nahiyesindeki, Sıgınak, Telav, Ahalsih kazalarındaki Türk dilli ilkokullarda eğitim-öğretim Türkçe gerçekleştirilmişti, Türk diline ana ders statüsü verilmişti.

Ortaya koyduğumuz bu olgu günümüz için örnek açısından önem arz etmektedir.

Demokratik düzen çerçevesinde eğitim millilik zemininde kurulduğundan Gürcistan'daki Türkler de ana dilinde öğrenim görmüşlerdi, Azerbaycan Türkçesini, Azerbaycan edebiyatını daha ayrıntılı öğrenmişlerdi. Türk dilinin, ayrıca diğer derslerin, bu cümleden edebiyatın, tarihin, coğrafyanın, şeriatın öğretimi Gürcistan Türkleri Milli şurası'nın rızasıyla düzenlenen öğretim programları temelinde gerçekleştirilmişti.

KAYNAKÇA (MEHAZLAR)

1. Ganatleba (eğitim) (განათლება), ilmi-pedagojik dergi, 1, Tiflis 1919
2. Gençler Yurdu, mecmua, Gençler Cemiyeti organı, 5, Tiflis 1918
3. Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Hukuki Belgeler Mecmuası, 1918–1921 (საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული, 1918–1921), Tiflis 1990
4. Gürcistan Gogebaşvili Pedagoji Bilimler Ulusal Enstitüsü Kütüphanesi Arşivi, Tiflis, dosya 375/1919, dosya 375/1920
5. Gürcistan Ulusal Arşivi, Tiflis, fon 1933, dosya 72, dosya 745
6. Gürcistan Ulusal Arşivi, Tiflis, fon 1935, dosya 767, dosya 773, dosya 775
7. Gürcistan Ulusal Arşivi, Tiflis, fon 2044, dosya 1
8. Hayırzade, Hasan: Öten Günler, “Sovyet Gürcüstanı” (gazete), 68, Tiflis 1981
9. Mursakulov, Aziz: Ömür Yolu Sayfaları, “Sovyet Gürcüstanı”, 112, Tiflis 1990

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

(5)

Prof. Dr. Şureddin MEMMEDLİ*

Doç. Dr. Gülnara GOCAEVA MEMMEDOVA**

**GÜRCİSTAN'DA TÜRK VARLIĞININ SESİ "QARAPAPAQLAR" DERGİSİNİN 10. YILI
VOICE OF THE TURKISH ASSETS IN GEORGIA "QARAPAPAQLAR" Journal's 10.th YEAR**

ÖZ

Gürcistan'da yayınlanmakta olan "Qarapapaqlar" (Karapapaklar) isimli bilimsel-kitlesel derginin ilk sayısı 2005 yılının ilkbaharında yayınlanmıştır. Dolayısıyla, derginin ilk sayısının yayımından 10 yıl tamamdır. Karapapak topluluğunun tanıtılmasını amaçlayan bu dergi daha çok bilimsel-toplumsal, edebiyat-kültür yayınıdır.

Borçalı Karapapak Türklerinin günümüzde yükselen sesine dönüşmüş olan derginin bu güne değin yayınlanmış sayıları 100'e yaklaşmaktadır. Sunulan makalede derginin 2005 yılında yayınlanmış ilk sayılarının içeriği incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: Gürcistan, Karapapaklar

ABSTRACT

Which has been published in Georgia of the scientific-mass journal "Qarapapaqlar" (Karapapaks) is the first issue was published in the spring of 2005. Therefore, it is okay 10 years from the date of first issue of the journal. This magazine aims to introduce the community Karapapak more scientific-social, literature and culture publications.

Borchaly Karapapak which today has been transformed into voices of Turkey until this day, the magazine published the number is closer to 100. In the present article the content of the magazine, the first issue was published in 2005, it is examined.

Keywords: Georgia, Karapapaks

---

* Prof. Dr., Ardahan Üniversitesi, Ardahan/TÜRKİYE; shureddin@gmail.com

** Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi, Ardahan/TÜRKİYE; glnara59@gmail.com

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

Ön Söz Yerine

Karapapaklar kelimesi Gürcistan'daki Türklerin ve Azerbaycan'ın batı bölgesindeki bir öbek nüfusun alt etnik ismi olarak kullanılmaktadır. Ve bu etnos isminin salnamelerde hatırlanan kadim Buntürklerin, Barsılların (Borçoğulların), 12. yüzyılda İdil-Ural-Don kıyılarından askeri güç olarak Gürcistan semtlere gelmiş Kıpçak Kümenler içindeki Burçol, Karabörk/Karapapak uruğunun adlarından düşünülür. Bu Karapapaklar cesurluklarıyla tarihte, ayrıca Gürcistan'ın 12.-13. yüzyıllar tarihinde önemli iz bırakmışlar; o devirde Gürcü şahı Kurucu David zamanında Gürcistan arazisinde dövüşken Kıpçak Karapapakları meskûnlaşmakta devam etmişlerdi. Kars'taki, Sulduz'daki Karapapakların çoğunluğu Kazah-Borçalı-Ahıska'dan göçenlerdir.

Türkiyeli günümüz gazeteci Seyfullah Türksoy: “Gürcistan genelinde 500 bin civarında Karapapak Türk'ünün yaşadığı kaydediliyor. Borçalı'daki 200 köyde bu soydaşlarımız dillerini, kültürlerini, geleneklerini aynen korumuşlar. Ben yıllardır Türk dünyasını baştanbaşa dolaşan bir gazeteci olarak diyebilirim ki, en saf, en temiz, en katıksız Türklüğü Borçalı'da gördüm. Kiminle konuşsanız Türkiye'ye, Türk dünyasına, Türk milletine büyük bir sevgi hissedersiniz. Zaten kendilerini Türk ya da Karapapak Türkü diye nitelendiriyorlar... Bu soydaşlarımız üzerinde Osmanlı etkisi daha fazla. Konuştuğumuz pek çok yaşlı Karapapak'ın Biz Osmanlı Türküyüz sözünde bu tesirin derin izleri okunuyor” (<http://www.turansam.org/makale.php?id=140>).

Türkiyeli akademisyen Semra Alyılmaz da böyle değerlendirmektedir: “Kafkaslar'la Anadolu arasında bağ kuran Karapapak illeri, coğrafi ve stratejik açıdan olduğu kadar Türk kültürü, Türk tarihi, Türk dili ve edebiyatı bakımından da büyük öneme sahiptir. Nitekim söz konusu topraklar tarihte Dede Korkut ve Köroğlu diyarı, âşıklar, ozanlar yurdu olarak biline gelmiştir” (Karadeniz Araştırmaları, dergi, 25, Ankara 2010: 115).

Gürcistan coğrafyasındaki soydaşlarımız hem vatansever vatandaşları oldukları bağımsız Gürcistan toprağıyla, devletiyle hem de öz Türklüğüyle kıvanç duyarlar.

Borçalı, şimdiki ismiyle Aşağı Kartlı; coğrafi mekân olmanın yanı sıra, aynı zamanda onun tarihsel-coğrafi konumu, etnik mensupluğu gibi hususlarla ilgili olarak, burada bilimsel-entelektüel, sanatsal mirasa her zaman hassas münasebet beslenmiştir ve bu vesileyle de burada edebi-estetik fikrin özgü geleneksel etmenleri mevcuttur.

Çeşitli coğrafyalardaki Karapapak topluluğunun tanıtımına, bir araya gelmesine vesile olmak amacıyla 2005 yılında bu satırların yazarları, Gürcistan'da Karapapak aydınlarından Prof. Dr. Valeh Hacılar, Prof. Dr. Mahmud Hacıhalilli, Dr. Fahri Valehoğlu, şair Derviş Osman ve başkaları danışarak, tıpkı “Karapapaklar” ismi arz edecek bir dergi vücuda getirmek girişiminde bulunduk. Projemiz, isteğimiz hususunda TİKA'nın o dönem Tiflis temsilcisi Mustafa Coşkun Bey'e söyledik. Böylelikle, projemizi gerçekleştirile bildik.

İlk sayısı (Tiflis, Mart 2005) Gürcistan Türklerinin hayatında, basın-yayın faaliyetinde önemli olgu olarak karşılandı.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

“Qarapapaqlar”, sayı 1, Tiflis 2005

Derginin statüsü:

Gürcistan'daki Türklerin tarihi, kültürü, etnografyası, eğitimi, edebiyat mirası, sosyal yaşamı ile ilgili bilimsel-popüler mecmua

Derginin Yayın Kurulu:

Prof. Dr. Şüredin Memmedli (dergi sahibi ve editörü)

Dr. Fahri Valehoğlu (editör yardımcısı)

Prof. Dr. Valeh Hacılar

Prof. Dr. Mahmud Hacıhalilli

Prof. Dr. Nevruz Bayramov

Doç. Dr. Gülnara Gocaeva

Sayının muhtevası:

genel başlıklar	konular, başlıklar	yazarlar
Tarihsel Bilgiler	Kara-Papak İslam Ansiklopedisi'nden	Mirza Bala
	Karapapaklar Kimlerdir? Karapapakların Menşei	Fahri Valehoğlu
	Sulduz Karapapakları	Hacı İsmail Nebiyar
Günümüzde	Gürcistan Türkleri İstatistiği	İslam Aliev
Türk Dünyası	Ben Kimim? Karakalpakistan	Ömer Faik
Eğitim	Dünyevi Eğitim Kırılacağı	Gülnara Gocaeva
Halk Kültürü	Borçalı Folkloru: Arkaik Türler	Valeh Hacılar
Edebi Miras	Karapapak Edebi Ağı	Şüredin Memmedli
Sazın-Sözün Sihri	Kuşçu İbrahim	Derviş Osman Mahmud Kemaloğlu
	Veli Kadırlı	Afık Muhtaroglu
Toponimi	Candar Köyü Yer İsimleri	Pervane Hüseynova
Edebi Ocaklar	Kölagir Şairleri	
Karapapak İlleri	Arkılı	Zelimhan Arkılı
	Başgeçit Yaylaları	Aslan Çırpanlı
Kütüphane	Karapapak Bibliyografisi	
	Kitap Tanıtımı	
Haberler	Yeni Yayınlar	

Anlaşıldığı üzere, bu sayıda “Tarihsel Bilgiler”, “Günümüzde”, “Türk Dünyası”, “Halk Kültürü”, “Edebi Miras”, “Sazın-Sözün Sihri”, “Yer İsimleri”, “Edebi Ocaklarımız”, “Karapapak İlleri İmgelerinde”,

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

“Eğitim”, “Kütüphane”, “Haberler” genel başlıklarıyla özgün makalelere yer verilmiştir.

İlk sayı, Tarihsel bilgiler dizisinden Mirza Bala'nın “Kara-Papak” makalesiyle (İslam Ansiklopedisi, 6, İstanbul 1967), ayrıca Fahri Valehoğlu'nun “Karapapaklar Kimlerdir? Karapapakların Kökeni” makalesiyle ve Hacı İsmail Nebiyar'ın “Sulduz Karapapakları Hakkında” makalesiyle başlar.

Mirza Bala, Karapapakların coğrafi dağılımını böyle belirlemiştir: “Kara-Papağ, Kara-Papah Azerbaycan camisini teşkil eden Türk boylarından biri olup, 1828 tarihine kadar Kuzey Azerbaycan'ın Kazah-Şemseddin hanlığında, Borçalı nehri kıyılarında yaşamakta iken, bu gün onların türemelerine kısmen Güney Azerbaycan'ın Sulduz sancağı dâhilinde, kısmen de Türkiye'nin Kars, Çıldır, Arpaçay, Sarıkamış, Iğdır, Karaköse, Sivas bölgelerinde ve Ermenistan'ın Ağbaba nahiyesinde tesadüf edilmektedir”.

Karapapakların tanıtımı açısından Dr. Fahri Valehoğlu'nun adı geçen makalesinde yazarın, “Karapapaklar aynı zamanda Kıpçak ve Oğuz Türklerinin maddi-manevi değerlerini taşıyan ve geliştiren bir Türk boyudur” kanaatine varması ilgi çekicidir.

Sulduz Karapapakları hakkında makalede bir olguyu özenle vurgulamalıyız. Yazar, bu bölgenin Karapapak veya Bözcüli diye adlandırdığını not düşer. Söz konusu makaleden Sulduz'daki Türkevend, Can Ahmedli, Çakırlı, Şemseddinli, Araplı, Kazah, Ulaşlı, Saral, Adıgüzelli, Köroğlu, Dostlar, Dişlıran, Leyli köyleri hakkında bilgiler ediniriz. Burada ilgi çeken hem de odur ki, bu yer isimlerinin çoğu Borçalı–Kazah sahasında da vardır.

Gürcistan'da 2002 yılı nüfus sayımının resmi istatistik rakamları doğrultusunda burada meskûn olan Azerilerin (Karapapak Türklerinin) sayısı 284.761 kişi (141.237 erkek, 143.524 kadın) gösterilir. Bizimkiler en çok Kvemo (aşağı) Kartlı diyarında (224.606 kişi, % 45,1) meskûn olmuşlar. İlçeler üzere Marneuli ilçesinde 98.245 kişi (% 83,1), Kardabani ilçesinde 49.993 kişi (% 43,7), Bolnisi ilçesinde 49.026 kişi (% 65,9), Sagareco ilçesinde 18.907 kişi (% 31,9), Dmanisi ilçesinde 18.716 kişi (% 66,8), ayrıca belirli sayılarda Lagodehi, Telavi, Kaspi, Msheta, Çalka, Tetricğaro, Kareli, Dedopliscğaro, Gori, vd ilçelerde kayıtlı olmuşlar. Bizimkiler sayı itibarıyla ülkede Gürcülerden sonra ikinci, gayri-Gürcüler arasında birinci yeri tutmaktadırlar.

Gülnara Gocæeva'nın makalesinde Borçalı sancağının Kızıl Hacılı köyünde halen 1877 yılında teşkil edilmiş dünyevi okulun faaliyeti, ilk öğretmenlerin hizmetleri ışıklandırılır.

Prof. Dr. Valeh Hacılar, makalesinde Karapapakların erseye getirdikleri mitolojik metinler, mitolojik görüşler çözümlenir.

Prof. Dr. Şureddin Memmedli'nin makalesinde okuyucular Borçalı–Ahıska–Kars bölgelerini kapsayan Karapapak edebi-âşık ağının ortak gelenekleri, bu şebekenin temsilcileri hakkında bilgilendirilir.

Derviş Osman ile Mahmud Hacıhalilli'nin Borçalı âşık ekolünün bilinen temsilcilerinden Kuşçu İbrahim, Afik Muhtaroglu'nun Karayazılı saz şairi Veli Kadirli hakkında yazıları ilk sayının dikkate şayan materyallerindedir.

Edebi ocaklarımız dizisinden ilk seçmede Kölagir köyünün şairleri, bu cümleden 20. yüzyılın ilk on yıllarında yaşamış mizah şairi Mühekker tanıtılır ve onların şiir mirasından örnekler sunulur.

Karapapak Bibliyografisi listesi tarih, etnografya, folklor, edebi gelenekler, toponimi, eğitim, basın-yayın, ağız-şive özellikleri, güzel sanatlar (daha çok halıcılık, halk müziği, âşık sanatı) yönleri üzere Türkiye Türkçesinde, Azerbaycan Türkçesinde, Gürcüce, Rusça, Farsça yayınlanmış kitapları, makaleleri, internet yazılarını kapsar.

Yeni Yayınlar başlığıyla 2005'te yayımlanmış kitaplar, bu cümleden “Borçalı–Ahıska–Kars Edebi Sahası” kitabı, Şemistan Nezirli'nin “Yadigârov Kardeşleri” kitapları, Gürcüce yayınlanmış “Azerbaycan Folkloru” antolojisi incelenmektedir.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

Haberler bloğunda Tiflis Devlet Azerbaycan Tiyatrosu'nun ilk oyunu, “Bolnisi” ilçe gazetesinin Azeri Türkçesinde de yayınlandığı, Gürcistan Devlet Televizyonu'nda Azeri Türkçesinde süreli program hazırlandığı, “Ulu Borçalı” ağ sayfası açıldığı, Derviş Osman'ın başyazarlığıyla “Dede Korkut” adlı derginin faaliyete başladığı hakkında haberler verilir.

2005 yılında yayınlanmış sonraki sayılarda da önemli materyaller yer alır.

“Qarapapaqlar”, sayı 2, Tiflis 2005

Bu sayı Borçalılı ünlü şair Zelimhan Yakup'a Azerbaycan'ın Halk Şairi (Devlet Sanatçısı) onursal unvanı verilmesi müjdesiyle ve Türk Ansiklopedisi'nden Ahmet Caferoğlu'nun “Karapapaklar” maddesiyle açılır. Ayrıca “Karapapakların Etnik Serhatları” (Fahri Valehoğlu), “Sulduz Karapapakları Hakkında” (Mehdi Rızavi), “Biz Kimiz? İsteğimiz ve Borcumuz” (Süleyman Efendi), “Gürcistan Türklerinin Eğitim Tarihi” (Gülnara Gocaeva), “Borçalı Folkloru: Geleneksel Türler” (Valeh Hacılar), vd yazılar önem arz etmektedir.

“Qarapapaqlar”, sayı 3, Tiflis 2005

Bu sayıda “Karapapakların Ana Yurdu Borçalı” (Derviş Osman), “Karapapaklar 19. Yüzyıl Kaynaklarında” (Fahri Valehoğlu), “Kürüstü'nün Kara Papaklıları” (İslam Aliev), “Kasımlı İstil İsmail” (Siyavuş Uygun), “Terekeme Ağzının Söz Dağarcığı” (Mahmud Hacıhalilli), “Karaçöp'in Nişanlı Şairi” (Ferhad Hubanlı), vd makaleler, yazılar vardır.

“Qarapapaqlar”, sayı 4, Tiflis 2005

Bu sayıda Kara Papaklı Dedelerimiz dizisinden Kölagirli Rıza oğlu Ali, Kirovisli İsa oğlu Kurban, Grmagelli İdnoy oğlu Hacıkulu, Saburtalalı Baba Kişi, Kızılhacılı Oruç oğlu Ellez, Karabulaklı Karamemmed oğlu Hüseyin tanıtılır. Sonra “Papak Hakkında Halk Deyimleri” (Afik Muhtaroglu), “Neğede Karapapak Eli” (İsa Yegâne), “Alın Yazımızdan” (Şureddin Memmedli), “Karapapaklar Savaş Meydanlarında” (Fahri Valehoğlu), “Ahıska–Ahılkelek Âşık Muhiti” (Valeh Hacılar), “Ahıska Bayatları” (Asif Hacı), “İslamiyye Mektepleri” (Gülnara Gocaeva), “Ben Âşık, Söze Bendim” (Mahmud Hacıhalilli, Derviş Osman), vd yazılar ilgiyle karşılanmıştır.

Önemlidir ki, her sayıda arka kapak sayfası Karapapakları konu alan şiirlere ayrılmıştır. Bu açıdan Valeh Hacılar'ın Karapapak İlleri, Derviş Osman Ahmedoğlu'nun Karapapaklar, Şevket Dağlarkızı'nın Karapapaklar, Siyavuş Uygun'un Karapapaklar başlıklı şiirleri özellikle duygusaldır, milli taassup içeriklidir.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

Valeh Hacılar'dan:

Babaların yurdudur
Karapapak illeri.
Her biri bir ordudur
Karapapak illeri.

Sofraları konaklı,
Şiir, sanat ocaklı,
Her ili bin bucaklı,
Karapapak illeri.

Babaların şöhreti,
Torunların gayreti,
Yeryüzünün cenneti,
Karapapak illeri.

Bahçesi bağa bağı,
Aranı dağa bağı,
Kökü toprağa bağı,
Karapapak illeri.

Derviş Osman'dan:

Tarihlerin her katında izim var,
Zaman zaman sohbetim var, sözüm var,
Bir ozanım, sinem üstte sazım var,
Ben bir Türk oğluyum – Karapapağ'ım!..
Bu yüce dünyada yücedir boyum,
Masaldır, destandır asılım, soyum,
Sağ elden verilmiş Tanrı'dan payım,
Yalanı, bühkanı elinle boğum,
Ben bir Türk oğluyum – Karapapağ'ım!
Düşmana düşmanım, dosta armağan,
Can diyen insana söylemişim can,
Yurdumdu gün batan, yuvam gün doğan,
Ne kadar dünya var, o kadar sağım,
Ben bir Türk oğluyum – Karapapağ'ım!

SONUÇ

Günümüzde Akif Hansultanlı'nın editörlüğüyle yayımını devam ettiren derginin yaklaşık 100 sayısı ışık yüzü görmüştür.

Bu dergi Gürcistan'daki her bir Karapapak ailesinin her ay yeni sayısını sabırsızlıkla beklediği aziz misafir konumuna gelmiştir. Bu dergiye ilgi, rağbet doğrudan doğruya büyüktür.

Söz konusu dergiye Gürcistan'daki Karapapak topluluğunun kürsüsü yanında aynı zamanda dünyada genel nüfus sayısı 2 milyon civarında olduğunu düşündüğümüz tüm Karapapak Türklerin varlık sesi statüsü kazandıra biliriz, düşüncesindeyiz.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

KAYNAKÇA

1. Qarapapaqlar, ilmi-kitlesel dergi, sayı 1, Tiflis 2005
2. Qarapapaqlar, ilmi-kitlesel dergi, sayı 2, Tiflis 2005
3. Qarapapaqlar, ilmi-kitlesel dergi, sayı 3, Tiflis 2005
4. Qarapapaqlar, ilmi-kitlesel dergi, sayı 4, Tiflis 2005
5. Qarapapaqlar, ilmi-kitlesel dergi, sayılar 5–72, Tiflis 2007–2015

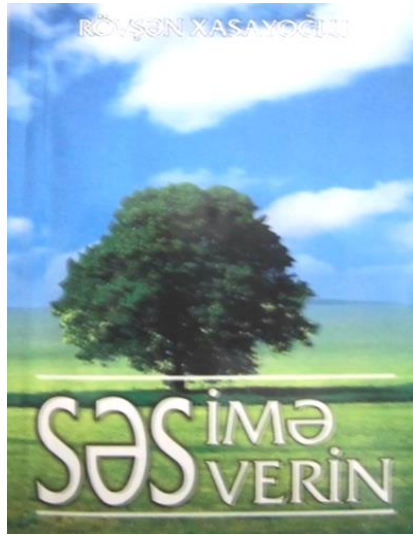
<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

(6)

Kitap Tanıtımı ve İncelemesi
Introduction and Review of Books
Prof. Dr. Şureddin MEMMEDLİ*
TURAN SEVDALI ŞAİR RÖVŞEN HASAYOĞLU
TURAN LOVER POET Rovshan HASAYOĞLU

Azeri Yurdu'nun oğluyum ben de,
Az az uydururum yeri gelende.

Bu mısralar ünlü Azerbaycan şairi Samet Vurgun'a aittir. Gerçekten, Azeri yurdunun oğlu olup da az az uydurmamak, yani şiir yazmamak, şarkılar söylememek mümkünsüzdür.

Azeriler şiir sever, şarkı, türkü sever bir toplumdur, derler. Zira Azerbaycan Türkleri Oğuz'un Bayat boyundandır. Evet, Azerbaycan Türkleri, Dede Korkut torunlarıdır, Fuzuli torunlarıdır, Penah Vakif torunlarıdır. Şair olmak, ozan olmak Azerbaycan insanı için zor değil, çünkü şairlik Azerilerde herkesin geninde var.

Şiirlerini incelediğimiz şair Rövşen Hasayovlu da Azerbaycan Türk oğludur. Ve tabii, memleket; öncelikle mert yiğitleriyle, sonrası coşkun şairleriyle övünür.

Rövşen Hasayovlu 1958'in bir bahar günü Azerbaycan'ın Neftçala ilçesi doğumludur. Azerbaycan Neft ve Kimya Enstitüsü Kimya Teknolojisi Fakültesi mezunudur. Adı geçen enstitüde hazırladığı doktora tezini 1989'da Moskova'da savunarak, teknik bilimler üzere doktor unvanı almaya hak kazanmıştır. 1993'te Azerbaycan Neft ve Kimya Enstitüsü ile Türkiye'nin Kentaş firması arasında işbirliği sözleşmesi imzalanması devamınca yetenekli genç bilim insanı olarak adı geçen enstitünün birkaç elemanı ile birlikte Türkiye'de adı geçen firmanın atık sularının arındırılması kurgusunun inşası için işe başlamıştı. Sonralar bir gazete söyleşinde: "Benim Türkiye'ye işlemeğe gitmeğim, tesadüf mü, yoksa alın yazı mı, demek zordur.

* Prof. Dr., Ardahan Üniversitesi, Ardahan/TÜRKİYE; shureddin@gmail.com

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

Ben bunun kısmet olduğunu düşünürüm” diyecekti.

O tarihten itibaren meslek uzmanlaşmasını da, tüm sonraki talihini de Türkiye'ye bağlamıştır. Hali-hazırda Ardahan Üniversitesi Mühendislik Fakültesi'nde öğretim üyesidir, ayrıca Fen Bilimleri Enstitüsü müdürü, Mühendislik Fakültesi dekan yardımcısı görevlerini de üstlenmektedir. 40'tan fazla bilimsel eseri var, şunların sekizi Rusya Federasyonu'nun ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin patentidir.

İşte, her gün üniversite giriş çıkışlarında, toplantılarda, etkinliklerde görüşüp hal ahval tuttuğumuz akademisyen meslektaşımız Rövsen Kuluyev hem de duygun, coşkun kalpli şair Rövsen Hasayoğlu'dur.

Onun Bakü'de yayınlanmış “SESİME SES VERİN” isimli şiirler ve poema kitabı hem Azerbaycan'da hem de Türkiye'de ilgi çekmektedir.

Elbette, fen bilimcisinin de şair olması şaşırtıcı olmasa gerekir, bunda bir doğallık görmeliyiz. Yaratıcı tahayyül olmasa, bilimde de başarıya ulaşmak, öylece kimya dünyasına nüfuz edip, onun sırlarını açmak da zordur. Hekim, matematikçi İbn Sina, astronom, matematikçi Ömer Hayyam gibi dehalar daha çok filozof-şair olarak ün kazanmamışlar mı? Şairlikle hocalığı Hasayoğlu'nun yarıya bölünmüş günü, saatleridir, hocalık onun kafasını yoran çalışmalarıysa, şairlik onu bu yorgunluktan kurtaran duygularıdır.

İşte, dünyaya zamanın sözü, gerçekliğin aynası olan şairler iki çeşit olur derler: doğuştan şair olanlar, sonradan şairlik mertebesine yükselenler.

Hasayoğlu, zannımca, doğuştan şair olup da şiir basamağını 17 yaşından itibaren adım adım fetheden söz adamıdır.

Kendisi şu hususu kitaba ön sözünde böyle açıklamaktadır: “Benim ömür yolum olan bu şiirleri uzun süre herkesten gizli sakladım. Derdime, kederime başkalarını ortak etmek istemedim. Hem de şiiri mukaddes bildiğimden, her yazılana şiir demeye dilim gelmedi”.

Aynen şu hususu şiir diliyle böyle açıklar:

Şiir sanatımız büyük hazine,
Her söz yığınının sanma şiirdir,
Şairlik çok kolay gelmesin sana,
Şiirde kelime incidir, zerdir.

Kitabın Sesime Ses Verin adlandırılması rastgele olmasa gerekir. Şair sesine biz de ses vermekteyiz, şair çağrısına yanıtla katılmaktayız.

Kitap şu bölümlerden oluşmaktadır:

“Yaratan İçin”
“Ana Yurdum”
“Ayrılık Diyende”
“Bir Ucu Ölümlü Dünya”
“Dünyanın Tacı”
“Sevgi Teraneleri”
“Gurbet Soğuktur Yaman”
“Muhtelif Şiirler”
“Sapı Bizden Baltalar”

Şairin Tanrı'dan dileği:

Nimetinin hududu yok,
Var devlete gözlerim tok,
Tuz-ekmeği halkıyla çok
Paylaşandan eyle beni.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

Hasayoğlu'nun ömür, dünya algısı özgündür:

Ömür emanettir koca dünyada.

Şu açıdan “Bu Dünya” şiiri dikkate şayandır:

Dünya zaman zaman boşaldı, doldu,

Açılan çiçekler gün geldi soldu,

Dünyaya doymayan, doyanlar oldu,

Demeyin Rövsen'e doydun bu dünya.

Şairimizin şiirsel tefekkürü millidir. Böylece, coşkusallık ve vatandaşlık şairimizin dizelerinde ayrılmaz öğelerdir. O, vatanseverdir.

Kitaba ön sözden: “İçindeki keder şiire dönüşürse, o artık gam olmaktan çıkar. Vatan derdinden başka. Onun için de ne kadar Araz'dan, Derbent'ten, Zengezur'dan, Borçalı'dan, Karaçöp'ten, Karayazı'dan, Gökçe'den, İrevan'dan, Karabağ'dan yazsak, yine bu dert, bu üzüntü azalmaz”.

Şairin duyumunca, vatan doğduğu köyden başlar, Azerbaycanlaşır, Türkiyeleşir, Turanlaşır.

Burada kutsaldır ata ocağı,

Ocağın taşını lâle değişmem

söyleyen şairin Turan arzusu da mısralarda dile getirilir.

Turan bir deryadır, yirmi dört çayız,

Derya çaylarıyla döner ummana,

Yeter bu ayrılık, birleşek artık,

Sözde yok, emelde dönek Turan'a.¹⁹

Başka bir şiirden:

Türk dünyası azametli bir Turan,

Parça parça parçalayıp böldüler,

Yiğitleri kolu güçlü pehlivan,

Birbiriyle vuruşarak öldüler.

Ne kadar düşmensin özün özüne,

Bölüne bölüne yok olluk inan,

Birleşmek güç katar Türk'ün gücüne,

O zaman yeniden yaranır Turan.²⁰

Hasayoğlu'nun şiirlerinde vatan dışında kalmış vatan toprakları – Derbent, Borçalı, Zengezur, Gökçe de ağrıyla anılır:

Borçalı bizlerden borç mu alındı,

Zengezur canımdan ayrı salındı,

Gökçe'm silahsızdı, eli yalındı,

Azerbaycan, seni bütöv can görüm.²¹

Şu şiirlerde zaman yaşar – bizim kaygı yükümüze dayanan, dert-serimize ortak olan, koynunda yaşadığımız zaman! Şiirlerin kudreti de tıpkı şundadır.

Hasayoğlu'nun tüm şiir mirasında garipliğin hüznü de ağır basan görüngüdür. Bazılarını dert şairi adlandırırız, bazıları doğa güzelliklerinden esinlenerek şair olurlar, bazılarını şair yapan aşktır söylerler. Bu

¹⁹ yirmi dört çay – yirmi dört Oğuz boyuna ima; döner – dönüşür; birleşek – birleşelim; dönek – dönüşelim

²⁰ özün özüne – kendi kendine; yok olluk – yok oluruz, mahvoluruz

²¹ Borçalı – Gürcistan'da Karapapak Türklerin yoğun buldukları bölge; Zengezur, Gökçe – Ermenistan'da kalmış Türk yurtları; bütöv – bütün

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

aksanda Rövsen'in şiir kaynağı gariplik duygulardır.

Ama garipliğin avantajı da var: insan iki vatanlı olur. Hasayoğlu'nun doğduğu Azerbaycan var, doğduğu Türkiye var. Oysaki şair için her ikisi vatandır, Türkiye Türk için gurbet olamaz.

İki memleketli garip şair Hasayoğlu'da Hazar, Kür, Araz bir yandan vatan sevgisinin, diğer yandan özlem hüznünün açar kodlarıdır.

Bu yönden Kür (Kura) nehri daha elzem simgedir. Kür'ün bittiği yerde dünyaya göz açan şair, Kür'ün doğuş yerinde yaşamaktadır. Kür, onun şiirsel algılamasında gurbeti vatana, aslında vatani vatana bağlayan özlem gidericidir. Ardahan'da Kür kıyısında sinesinde bir katar söz akar:

Sahilin ne kadar tanıştı bana,
Ana tek doğmasın, ay ana Kür'üm.
Gelip Ardahan'a sığındım sana,
İstedim her seher hüsnünü görüm.²²

Devamınca:

Kür alır suyunu Ardahan'ımdan,
Kavuşur Hazar'a, ummana döner,
Derya çaylarından ayrılan zaman,
Hasretten kuruyar, şam gibi söner.²³

Şairin yorumunca, gurbet kavramı değişkendir, zaman aşımında gurbet vatanlaşa bilir, aynen şairimizin gözüyle Ardahan gibi:

Gece gündüz çeksen zillet,
Öz özüne etsen nefret,
Bir kes seni aramazsa,
O yad yerdir, acı gurbet.

Şiirlerden birisi de Ardahan'a Kar Yağır adlanır. Kar burada imgeleşir, doğa olayı mecazlaşır:

Bakarak etrafıma düşünürüm bu ara,
Biz de bu dağlar gibi bürünsek beyaz kara,
Temizlenir mi yürek, beyazlaşır mı kara,
Yıkanıp kar suyunda gider mi uzaklara?

Kitabın sonunda “Özüne Dön” (kendine dön) poeması (öykülü şiiri) yer almaktadır. Eserde Azerbaycan'ın kuzey güney parçalanmasından, Karabağ açısından doğan duygular öne çıkar.

Poemadan:

Karabağ harayı bitip dilimde,
Sesime ses verin, yoksa lal misiz?
Şuşa'sız matemdir, yastır ilimde,
Bulutlar, başımda kara şal misiz?²⁴

Demek ki, kitabın ismindeki Sesime Ses Verin çağrısının açarı (anahtarı) şuradadır. Demek ki, şairin çağrısı, ünlemi Karabağ haykırısıdır. Söz, şiir kılıçtan güçlüdür, elbette.

Söz konusu şiirlerin biçimsel, yapısal irdelenmesi hususunda şunu diye biliriz ki, şiirlerin çoğu koşma kalıbından olsa da, giraylılara (semailere), bayatılara (manilere) de rast geliriz. Ayrıca bu şiirler

²² tek – gibi; doğma – öz; Kür – Doğu Anadolu'da Allahuekber dağlarından başlayıp Gürcistan'dan geçmekle Azerbaycan'a akan, Hazar Denizi'ne dökülen nehir (Kura)

²³ kuruyar – kurur; şam – mum

²⁴ haray – haykırtı, sesleniş; lal – sağır; işitme engelli; Şuşa – Karabağ'da şehir; şal – başörtüsü

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

göldestesinde gazel, rubai, beyit çeşitli örnekler, hatta serbest ölçülü şiirler, poema dediğimiz öyküsel uzun şiir de yer almaktadır.

Hasayoğlu'nun özgeçmiş nitelikli bir şiirinden:

Ömür atlı, ben piyade,
Peşince de bakakaldım,
Geçen günler düştü yâda,
Kâh sevindim, kâh har oldum.
Bir gün insan verir canın,
Yolcusuyuz bu kervanın,
Rövşen de der: bu dünyanın
Yalanından bizar oldum.

Sözler sadece yazılmaz, sadece söylenmez, doğular, diriler, okuyucuyla buluşanda yaşar. Şair, hep yeşil yapraklı ağaçtır.

Hasayoğlu'nun genç kalmasını sağlayan da coşkun duygularıdır. Şairimiz 60 yaşını haklamaktadır. Şairlerse kocalmaz, duygun gönüller ihtiyarlaşmaz.

Sevimli şair Bahtiyar Vahapzade'den:

Gelin düşünelim biz derin-derin,
Hayaller muhteşem, arzular şirin,
Asıl sanatkârın, asıl şairin
Özü kocalsa da, sözü kocalmaz.

KAYNAKÇA

1. • Bahtiyar Vahapzade, Seçilmiş Eserleri, 1, Önder neşriyat, Bakü 2004
2. • Rövşen Xasayoğlu, Sesime Ses Verin (Şiirler), MBM neşriyat, Bakü 2015
3. • Tofik Abdın, “Oralarda Kimler Var” / 525'inci Qezet (525. Gazete), Bakü, 7 Eylül 2912 – http://525.az/site/?name=xeber&news_id=248 (9.9.2015)

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

(7)

Yrd. Doç. Dr. Namık HÜSEYİNLI*

**AZERBAIJAN İŞ HUKUKUNDA İŞ SÖZLEŞMELERİNDEKİ İŞ ŞARTLARI DEĞİŞİKLİĞİNİN
HUKUKİ SONUÇLARI
THE LEGAL IMPLICATIONS OF CHANGES IN LABOR CONDITIONS IN AZERBAIJANIAN
LABOR LAW**

ÖZ

İşçi işveren arasında kurulan iş ilişkisi taraflara belirli yükümlülükler yüklemektedir. Bu yükümlülüklerin düzenlendiği iş sözleşmesi iş ilişkisinin dayanağıdır. Taraflar sözleşme serbestisi içinde düzenledikleri iş sözleşmesinin getirdiği hak ve yükümlülükleri karşılıklı anlaşma ile belirleyecekler. Azerbaycan İş Kanununda iş sözleşmesi ile belirlenen hususlar sonradan değiştirilmek istendiğinde, ancak tarafların anlaşmaları ile değiştirilebilecektir. Bu itibarla, kanunda belirlenen iş şartlarının sözleşmede düzenlenmesi ve sonradan değiştirilmesi tarafların anlaşmasıyla mümkün olacaktır.

Çalışmada iş sözleşmesinin zorunlu unsurlarından olan iş şartlarının işçi veya işverence sözleşme kurulduğu tarihten sonra tekrar değiştirilebilmesi, değişiklik için aranan koşullar ve iş şartlarında değişikliğinin kabul edilmemesi üzerine izlenecek hukuki yollar ele alınmış ve bazı hususlar Türk İş Kanunu ile karşılaştırılarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş Sözleşmesi, İş Şartları, Azerbaycan İş Kanunu, İşçi, İşveren

ABSTRACT

The business relationship established between an employer and an employee imposes certain obligations between the parties in question. The obligations of a business contract are the base of the type of work relationship between the parties. Parties, under the principle of freedom of contract, shall be able to mutually decide on terms of the contract. According to Azerbaijan's Labour Law the terms of contract may be changed at a later date if both parties mutually agree on all changes.

In this paper, we will be looking at and examining the requirements and the legal way already having been agreed upon between the parties. Some points from this subject will also be taken and compared to Turkish Labour Law.

Keywords: Labor Contract, Work Conditions, Azerbaijanian Labor Law, Worker, Employer

* Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Antalya/TÜRKİYE; namikhuseyinli@akdeniz.edu.tr

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

GİRİŞ

Azerbaycan İş Kanununu ülkenin bağımsızlık dönemi sonrası eski kanun sistematliğini devam ettirmenin yanı sıra, çalışma hayatının değişkenliğinden kaynaklı gereklerine uygun olarak yeni düzenlemelerini sürdürülmektedir. Kanunun önemli bir niteliği uygulama kapsamı açısından hem işçilere hem de kamu görevlilerine uygulanmasıdır. Türk Hukukunda da olduğu üzere, işçi- işveren ilişkisi ve tarafların karşılıklı hak ve yükümlülükleri iş sözleşmesi ile düzenlenmektedir.

Kanunla iş sözleşmesinin yazılı şekil şartına tabi tutulduğu ve yazılı yapılmayan sözleşmelerin geçersiz kabul edildiği görülmektedir. Nitekim yazılı yapılacak iş sözleşmesinde bulunması gereken asgari hususlar kanunda somut şekilde belirtilmiştir. Sözleşmeyle belirlenen konularda tarafların tek taraflı değişiklik yapması mümkün değildir. Ancak her iki tarafın rızasıyla değişiklik yapılabilecektir.

Sözleşme ile belirlenmesi zorunlu hususlardan bir diğeri işçinin iş şartları hususudur. Taraflara yüklenen yükümlülükler kapsamında farklı maddelerde düzenlenen iş şartlarının ayrıca madde 54'te tekrar düzenlenmesine gerek duyulmuştur. İş şartları "emek şeraiti şartları" olarak kanunda ifade edilmiştir. Kelime anlamıyla "çalışma ortamı şartları" olarak anlaşılabilen bu kanun terimi, aslında kapsam olarak, sadece çalışma ortamına ilişkin hakları değil, işçiye addedilen birçok hakları içermektedir.

Sözleşme konusundaki değişiklik nedeniyle aranacak tarafların rızası aynı şekilde iş şartına ilişkin değişikliklerde de geçerlidir. İşveren değişiklik için onay vermeyen işçiyi yeni iş şartlarıyla çalışmaya zorlayamayacaktır. Bu itibarla iş şartlarında değişiklik yapılması, uyulması gereken zorunluluklar ve hukuki sonuçları çalışmamızın temel konusu olarak incelenmiştir.

1. Azerbaycan İş Hukukunda İş Sözleşmesi ve Konusu

Azerbaycan'da bağımsızlık sonrası gelişen değişiklikler üzerine çalışma hayatının ihtiyacını karşılayabilecek düzenlemeler açısından İş Hukukunda önemli düzenlemeler yapılmıştır. Nitekim 1999 tarihinde yürürlüğe konulan İş Kanunu (Emek Mecellesi) ile çalışma hayatındaki eksikliklerin tamamlanması amaçlanmıştır (Emek Mecellesi, 2014).

İş Kanununda, Anayasa'nın 35. maddesi esas alınarak sözleşme özgürlüğü güvence altına alınmıştır. Maddede, herkesin çalışma yeteneğine göre, serbest şekilde kendisine faaliyet türü, meslek, uğraş alanı ve iş yeri seçme hakkına sahip olduğu, iş sözleşmelerinin serbestçe yapılabileceği ve kimsenin sözleşme yapmaya zorlanamayacağı yer almıştır. Kanun bu serbestiyi Anayasanın hükmüne uygun olarak, "İş sözleşmesi serbestçe bağlanır. Hiç kimse iş sözleşmesi bağlamağa mecbur edilemez" (md. 2/1) şeklinde düzenlemiştir.

İş sözleşmesinin içeriği/konusu ve şekli mevzuata uygun olarak tarafların mutabakatı ile belirlenir. Sözleşmenin konusu tarafların hak ve sorumluluklarını belirleyen tüm koşulların bütünü, yasanın belirlediği çerçevede karşılıklı ve şekli zorunluluklara uygun olarak yazılı yapılmasıyla geçerli olacaktır.

Şekil şartı, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 21.05.1996 tarihli "Bireysel Çalışma Sözleşmeleri Hakkında" Kanunu ile zorunlu olmuştur. Kanun öncesi mevcut olan yazılı ve sözlü düzenleme kuralı kanunun yürürlüğe girmesiyle kaldırılmış ve sadece yazılı şekil şartı kuralı getirilmiştir. Yazılı şekil şartının gereği olarak, İş Kanununun ekinde kabul edilen matbuu iş sözleşme örneği esas alınarak sözleşme imzalanacaktır. Yazılı sözleşmede nelerin bulunacağı²⁵ İş Kanununun ilgili maddesinde düzenlenmiştir (İş K.m.43).

²⁵ Taraflar, onlar hakkında bilgi, işçinin iş yeri ve mesleği, sözleşmenin süresi, işçinin iş gerekleri (emek fonksiyası), işçinin iş şartları (iş ve dinlenme süreleri, ücret ve ilaveleri, izin süreleri, iş güvenliği, sosyal sigorta ve diğer sigortalar), tarafların karşılıklı yükümlülükleri, işçiye sporla, çalışma rejimi koşullarında ve işten sonra rehabilitasyon ve mesleki uygulamalı egzersiz, spor-sağlık turizmi ile ilgili olabilmesi için koşulların yaratılması; ilk kez çalışmaya başlayanlar hariç çalışanın devlet sosyal sigorta belgesi numarası; işçinin işyerinin esas veya ek iş yeri olduğu, tarafların belirlediği ek koşullar hakkında bilgiler.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

2. Sözleşmesinin Zorunlu Unsuru Olarak İşçinin İş Şartları (Emek Şeraiti Şartları)

Kanunda iş ilişkisi iş sözleşmesi esasında ve iş hukukunun normları ile tanzim edilen ilişki olarak tanımlanmıştır. Kurulan iş ilişkisi ile işçi, işyerinin iç kurallarına uymayı ve iş sözleşmesinde belirlenen disiplin kurlarına tabi olarak iş görevini (emek fonksiyasını) şahsen yerine getirmeyi üstlenmektedir. Diğer tarafı olan işveren ise, işçiye çalışma imkanı, sağlıklı ve tehlikesiz iş şartları temin etmek ve onun ücretini ödemekle yükümlüdür.

İşçinin iş şartları işçinin kendi iş gereklerini (emek fonksiyasını) semereli ve yararlı bir biçimde yerine getirebilmesi için asgari normları İş Kanununda öngörülen, ayrıca tarafların iş sözleşmesi ve kollektif sözleşmelerde belirleyebilecekleri, çalışmaya ilişkin, sosyal ve iktisadi kurallar bütünü (İşK. md.3/11) olarak tanımlanmıştır.

İş şartları iş sözleşmesinin içeriğini oluşturmakta olup, tarafların borçları yanında, sözleşme için söz konusu olan ücret, tatiller ve yıllık izin gibi konularda İş Kanunu ile getirilen hak ve yükümlülüklerin üzerinde, tarafların bir takım düzenleme yapabilmeleri kanun kapsamında mümkündür (Uşan, 2005: 20). Kanun işçiye hayatını, sağlığını ve iş güvenliğini garanti eden iş koşullarında çalışmayı ve böyle koşullarının oluşturulmasının talep hakkını işçiye tanımıştır (İşK. md. 9/ç).

İşverenle sözleşme imzalayan ve hakkı ödenerek iş gören gerçek kişi olarak tanımlanan işçi (Uşan, 2005:21) belirli bir ücret karşılığında kararlaştırılan işi yapmakla yükümlü olacaktır (İşK. md. 3.2). Ücret karşılığı çalışan işçi kendi fiili durumuna göre işverenden ekonomik açıdan sözleşmenin zayıf tarafıdır. Günümüz pazar ekonomisine dayanan her devlet çalışma hakkı kapsamında sosyal korumaya dayanan yükümlülük çerçevesinde koruma işlevini yerine getirmeli, zayıf konumunda bulunan işçinin ekonomik çıkarlarını ve çalışma haklarını korumalıdır (Qasimov, 2007: 61).

Yapılan iş sözleşmesi, fiil ehliyetine sahip işçi ve işverenle, İş Kanununda düzenlenen iş şartları (İşK. md.54) tarafların anlaştıkları ilave şartlar, işçinin iş gerekleri (emek fonksiyası) ve tarafların yükümlülüklerini içerecek şekilde bireysel veya kollektif olarak düzenlenebilecektir (İşK. md.46/1-3).

Madde 54'te sıralanan iş şartları iş gereğinin yerine getirilebilmesi için işveren tarafından sağlanmalıdır:

- Meslek (görev) adlarının, ihtisasların, ücret ödeme derecelerinin belirlenmesi;
- Çalışmaya göre ücret miktarının tespiti ve ödenmesi;
- Çalışma normları ve çalışmanın değerlendirme normlarının belirlenmesi;
- Sanitasyon ve hijyen kurallarına uygun iş yerinin ve iş şartlarının oluşturulması;
- İş güvenliği ve teknik güvenlik standartların korunması;
- İş gereğinin bu İş Kanunu ile belirlenmiş mesai süresi içinde çalışma saatlerinde yerine getirilmesi;
- İş Kanunu ile belirlenen dinlenme süresi ve tatillerin kullanılması;
- İşçilerin mevzuatla belirlenen zorunlu devlet sosyal sigortalı olarak çalışmasının sağlanması;
- İşçilere iş görevlerinin uygulanması için gerekli olan ekipman, malzeme, alet, teknik ve diğer belgelerin zamanında verilmesi ve istenilen kalitede olması;
- AIDS hastaları ile karşılıklı anlaşma yolu ile ona uygun çalışma şartları (özel ekipmanların temini, dinlenme süreleri imkanı, periyodik muayeneler için izinler ve. s.) sağlanması,
- İş sözleşmelerinde ve toplu sözleşmelerinde öngörülen şartlar.

Aynı şekilde kanunun "Ek İş Şartları" isimli 55. maddesi uyarınca, iş sözleşmesi düzenlenirken, tarafların inisiyatifine bırakılmış olan ek iş şartları belirlenmesi de iş sözleşmesi ve toplu iş sözleşmesi ile

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

belirlenebilecektir. Bunun dışında işletmelerce belirlenen iç yönetmelikte iş şartlarının sağlanma kaidelerinin belirlenmesi zorunlu görülmüştür (İşK. md. 183/1.ç).

İş Kanununun 3.3 maddesinde İşveren, “Fiil ehliyetine sahip olup işçilerle iş sözleşmesi imzalamak, ona son vermek, sözleşme şartlarını değiştirmek haklarına sahip olan işletme maliki veya onun tayin ettiği işletme yöneticisi, yetkili organı veya tüzel kişilik olmadan “sahipkarlık” yapan gerçek kişi (fiziki şahıs) olarak tanımlanmıştır. İşverenin iş ilişkilerinde kanunla belirlenen esas hakları vardır (İşK. md. 11/1). Bu hakların kullanımı açısından işverene müdahale ve mani olmak yasaklanmış ve yasağa aykırı davranan şahıs için yasal sorumluluklar öngörülmüştür (İşK. md. 11/2). Kanun maddesinden de anlaşıldığı üzere işverene tanınan bu haklardan madde 11.1.(a) bendinde düzenlenen “kanunun belirlediği şekilde işçilerle iş sözleşmeleri yapmak, sözleşme şartlarını değiştirmek”, madde 11.1.(e) bendinde düzenlenen “İş kanununun ve diğer normatif hukuki aktinlerin taleplerine riayet ederek iş şartlarını değiştirmek” yetkisi sözleşme kurulduktan sonra işverene tanınan değişiklik talep hakkıdır.

Aynı şekilde İş Kanunu madde 9’da iş sözleşmesine göre, çalışan işçiye tanınan belirli haklar ayrıntılı olarak sayılmıştır. İşçi yasa gereği olarak, serbest şekilde ihtisasına, sanatına, mesleğine uygun çalışma faaliyeti çeşidini ve işyerini seçerek iş sözleşmesi imzalamak ve iş sözleşmesi şartlarını değiştirmek veya onu ortadan kaldırmak için müracaat hakkına sahip olacaktır. Her iki taraf iş şartını değiştirme talebinde bulunabilecektir.

2.1. İş Sözleşmesi Şartlarının Sonradan Değiştirilmesi

Kanunun 43/3 maddesi hükmüne göre, sözleşme düzenlendiği tarihte yasada işçi açısından öngörülen hak ve teminatların altına inilemeyeceği yasağının yanı sıra, sözleşmenin fesih veya başka bir sebeple sona ereceği tarihe kadar bu yasak devam edecektir. Kanunda aksi öngörülmedikçe, iş sözleşmesinin şartlarının tek tarafı olarak değiştirilmesi mümkün değildir (md.43/4). İş şartları sözleşmenin zorunlu şartlarından sayıldığı için iş şartlarında yapılan değişikliklerde aynı kural geçerlidir.

Anlaşıldığı üzere, sözleşme kurulduktan sonra taraflar karşılıklı anlaşma ile sözleşmede değişiklik yapabileceklerdir. Nitekim iş sözleşmesi tarafların sözleşme özgürlüğü ilkesi doğrultusunda ortaya çıkan bir belge olduğu için sözleşme şartlarının değiştirilmesi de karşılıklı rızaya dayanması gerekmektedir. Yani iş sözleşmesi ile belirlenen hususlarda yapılacak değişiklikler, kural olarak ancak tarafların anlaşmaları ile mümkündür. Sonradan değişiklik yapılması durumunda, yapılan değişiklikler geniş ise, yeni bir sözleşme düzenlenerek imzalanacak veya yeni düzenlenecek konuları içerecek bir sözleşme eki düzenlenerek sözleşmeye ilave edilecektir (md. 46/6).

Diğer bir durum, kanunun 43/2 maddesinde düzenlenen iş sözleşmesinde bulunması zorunlu olan esas şartlar ve bilgilere ilişkindir ki, bunlar sözleşmenin zorunlu asgari hususlarıdır. Zorunlu asgari hususlarda eksiklik sözleşmenin tekrar düzenlenmesine ve sona erdirilmesini olanak tanımaktadır. Sözleşme imzalandıktan sonra maddede öngörülen hususlardan birinin eksikliğini tespit eden taraflar, sözleşmenin geçersizliğini ileri sürebileceği gibi, yeniden düzenlenmesi de talep edebilecektir. İş sözleşmesinde gerekli şartların gösterilmediği açık bir biçimde anlaşıldığı hallerde işveren bu şartları iş sözleşmesine dahil etmelidir. Bu durumda taraflarca aksi kararlaştırılmamışsa sözleşme imzalandığı veya yazılı olarak düzenlendiği tarihten itibaren geriye dönük olarak geçerli kabul edilecektir (İşK. md. 46/5).

Karşılaştırmalı hukuk açısından ele alındığında, şekil şartına ilişkin düzenleme 4857 sayılı Türk İş Kanunundan farklı bir sonuç ortaya koymaktadır. Kanaatimce düzenleme kanunun amacına aykırı bir durum oluşturmaktadır. Türk Anayasasının 48. maddesinde düzenlenmiş “ Çalışma ve Sözleşme Özgürlüğü” herkesin dilediği alanda çalışma ve sözleşme yapma serbestisini kuralına uygun olarak Borçlar Kanunu ve İş

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

Kanunu düzenleme yapmıştır. Her iki kanuna göre iş sözleşmesi aksine bir hüküm olmadıkça özel bir şekle tabi değildir. Şekil şartı istisnai olarak ve süresi bir yıl ve daha fazla olan belirli süreli iş sözleşmesi, takım sözleşmesi veya çağrı üzerine çalışma iş sözleşmesi gibi sözleşme türlerinde öngörülmüştür. Şekil şartı öngörülen bu sözleşmelerde dahi, yazılı şekil şartının iş sözleşmelerinin geçerlilik şartı olarak değil, ispat şartı olarak kabul edilmesi gerektiği de ister doktrinde (Demir, 2014: 77; Şakar, 2014: 64), isterse Yargıtay'ın içtihatlarında yer almıştır (Y. 9. HD. 28.05.1985, 2971/5867; HGK, 19.03.1986, E. 1984/9-555, K. 1986/251). Geçerlilik şartı olarak görülmesi iş hukukunun “işçiyi koruma” ilkesine uygun düşmeyeceği yönünde olmasına rağmen, aksi görüşlerde mevcuttur (Süzek, 2014: 292-295; Narmanlıoğlu, 2012: 194).

Oysaki Azerbaycan hukukunda sözleşmede yazılı şekil şartı öngörülmesi ve şekil şartının geçerlilik unsuru olarak görülmesi, işçi aleyhine olacaktır. Sadece sözleşmenin yazılı olarak yapılmamış olması değil, sözleşmede yer alması gereken esas şartlardan birinin yer almamasının dahi sözleşmenin feshine imkan tanınması, görüldüğü üzere taraflar üzerinde baskı oluşturmaktadır.

3. İş Şartları Değişikliğinin Hukuki Sonuçları

Kanundan anlaşıldığı üzere işçi ve işverene tanınan haklar kapsamında her iki tarafın sözleşme şartlarında değişiklik talep etme hakkı bulunmaktadır. Nitekim işveren işçilerle iş sözleşmeleri yapma hakkının yanı sıra, “sözleşme şartlarını değiştirmek”, “İş kanununun ve diğer normatif hukuki aktlere riayet ederek iş ortamı şartlarını değiştirmek” hakkına sahip olacaktır (İş.K. md. 11/2). Aynı şekilde işçi de işyerini seçerek iş sözleşmesi imzalamanın yanı sıra işverene de tanınmış olan iş sözleşmesi şartlarını değiştirmek için müracaat hakkına sahip olacaktır (İşK. md. 9).

3.1. İş Şartları Değişikliğinin Esaslı Nedenleri

Kanun gereğince iş şartlarının değiştirilmesi ancak üretim ve işin temininde değişiklik yapılması zarureti bulunan hallerde mümkün olacaktır. Böyle bir zaruret varsa işçinin mesleği, ihtisası ve görevi gibi konularda değişiklik yapılacaktır (İşK. md.56/1). Kanunun lafzından da anlaşıldığı üzere, değişiklik yapılmasının haklı bir gerekçesi veya kanundaki ifadesiyle zaruret olması gerekmektedir.

Haklı bir gerekçe olmaksızın iş şartları değişikliğini işçi kabul etmeyebilir. Aynı zamanda haklı bir gerekçeden yoksunluk durumunda iş şartlarının değiştirilmesini kabul etmeyen işçiye maddede belirtilen diğer alternatiflerin sunulması da kabul görmeyecektir. Yani işverenin işçiyi başka işe geçirmesi veya sözleşmeyi feshetmesi mümkün olmayacaktır (Uşan, 2005:36). Örneğin üretim şeklinin değişmesi, yeni teknoloji uygulanması, bazı üretim birimlerinin faaliyetinin durdurulması veya o birimdeki üretim miktarının azaltılması gibi objektif sebepler haklı gerekçe oluşturacaktır. Ancak üretim açısından ortaya çıkan gelişmelerin olması yeterli olmayacak, bu gelişmeler iş şartlarında değişikliği zaruri kılacak ve değişiklik yapılmasının objektif koşulları gerçekleşmiş olacaktır (Qasimov, 2007:261).

Kanun işverene iş şartlarını değiştirmeden önce işçiye bildirme yükümlülüğü getirmiştir. Bu itibarla işveren iş şartlarını değiştirmeden az bir ay önce işçiye yazılı bilgi veya yazılı emir ile ihbarda bulunmalıdır (md. 56/2).

3.2. İş Şartları Değişikliğini Kabul Etmeyen İşçinin Başka İşe Geçirilmesi

İşçiye iş şartlarının değiştirilmesine itiraz hakkı tanınmıştır. Ancak aynı şekilde bu itiraz hakkına karşı önlem olarak kanunda işverene alternatif yollar tanınmıştır. Nitekim kanunda, “Eğer işçi yeni iş şartları ile çalışmayı sürdürmeye kabul etmezse, o vakit işçi başka göreve geçirilmeli, ...”, şeklinde düzenlenmiştir.

İşçinin rızası ile yapılacak iş şartları değişikliği işçinin beklentisini karşılamalıdır. Kanundaki ifadeyle,

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

yeni iş şartları işçiyi temin etmezse işçi yeni şartları kabul etmeyecektir. Görüldüğü üzere değişikliğin zorunlu olduğu halde işçiye farklı bir seçenek sunulmuş ve yeni iş şartları kapsamında çalışma olanağı kendi rızasına bırakılmıştır.

4857 sayılı Türk İş Kanunu madde 22 gereğince, sözleşmenin koşullarında esaslı değişiklik yapılması halinde işveren değişikliği önceden işçiye yazılı olarak bildirmek zorundadır. Değişikliğin geçerli olabilmesi için, işçinin 6 işgünü içinde yazılı olarak onaylaması gerekmektedir. İşçi değişikliği kabul etmez ise, işveren tarafından yapılacak değişiklik işçiyi bağlamayacaktır. İşçinin altı iş günü içinde cevap vermemesi talebin reddi anlamına gelecektir. İşçi değişiklik önerisini bu süre içinde kabul etmezse, işveren değişikliğin geçerli bir nedene dayandığını veya fesih için başka bir geçerli nedenin bulunduğunu yazılı olarak açıklamak ve bildirim süresine uymak suretiyle iş sözleşmesini feshedebilir. Türk İş Kanunu gerekçesinde bazı olumsuz durumlarda işverenin doğrudan fesih yerine, çalışma koşullarında değişikliğe giderek iş ilişkisini sürdürmesi sağlanmak istenmiştir. Temel yol tarafların anlaşarak çalışma koşullarını değiştirebileceğidir (Çelik, 2013:274-275).

İş şartının işçinin rızasının alınarak değiştirilebilmesi hususu, sözleşme özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Rızası almadan başka bir göreve tayin etme yetkisi tanıyan düzenleme işin ve işyerinin gerekleri düşünülerek işverene tanınmıştır. İşveren işçinin rızası alınmadan başka işe geçirme yetkisini üretim zaruritesi ve boşta kalma hallarının önlenmesi için kullanacaktır. Ayrıca başka işe geçirme nitelik olarak geçici olup şartları gerçekleştiğinde işçi tekrar kendi işine geri dönecektir.

İş şartı değişikliğinin kabul edilmemesi nedeniyle başka işe geçirme işverene bazı yükümlülükler yüklemektedir. Her halükarda işçi onun sağlığını olumsuz etkileyen başka bir işe gönderilemez (Qasimov, 2007:259). İşverenin işçi için öngördüğü yeni iş şartları Azerbaycan Anayasasında ve çalışma mevzuatında iş hukukunun prensibi gibi görülen “iş hukuku ve yürürlükte olan mevzuatla mukayesede işçinin durumunu kötüleştiren iş şartları şartlarının belirlenmesinin yasaklanması prensibi”ne aykırı olması kabul edilemeyecektir (Aliyev, 2002:18-22). İşveren bu prensibe uygun olarak yeni iş şartları belirlemek zorundadır. İşçinin başka bir işe geçirilmesinde uyulması gereken diğer bir yükümlülük işçinin ücretine ilişkindir. Yeni görevinde işçiye verilecek ücret onun önceki işindeki ortalama ücretin altında olmaması gerekmektedir (Qasimov, 2007:259). Nitekim sözleşmenin esas unsurlarından ve iş şartlarından biri olarak ücretin değiştirilmesi sözleşmenin esaslı koşullarında değişiklik sayılacaktır. Buna karşı çıkılması işçinin sözleşmeden doğan bir haktır.

Yeni görevde işçinin çalışma şartlarında bir ağırlaşma olduğu hallerde işçinin itiraz etme hakkı vardır. Çalışma şartlarının yanı sıra işçi mesleğine ve eski işinde bulunduğu konuma uygun olarak çalıştırılmasını isteyebilecektir. İşveren işçiyi daha düşük ihtisaslı işte görevlendiremeyecektir.

3.3. İş Şartı Değişikliği Nedeniyle Sözleşmenin Sona Erdirilmesi

İş Kanunu madde 68’de iş sözleşmesinin sona erdirilme halleri düzenlenmiştir. Bu haller; taraflardan birinin girişimiyle, iş sözleşmesinin süresi bittiğine göre, iş şartları değiştirildiğinde, işletmenin malikinin değişmesi, tarafların iradesine bağlı olmayan haller ve tarafların iş sözleşmesinde belirlediği özel durumlar olarak sıralanmıştır. Maddede iş şartlarında değişiklik sözleşmeyi sona erdirme sebebi olarak sayılmıştır. Nitekim Azerbaycan İş Kanununun 56/2 maddesinde, yeni iş şartlarını kabul etmeyen ve başka göreve geçirilmesinin mümkün olmadığı hallerde işçinin “..iş sözleşmesi bu Kanunun 68. maddesinin ikinci bölümünün “c” fıkrasındaki esasa sona erdirilebilir”, şeklinde düzenlenmiştir.

Sözleşmenin iş şartında değişikliği veya başka işe geçirilmeyi kabul etmeyen işçinin sözleşmesinin feshi halinde bir aylık bildirim süresini beklemeksizin işçiye bir miktar ödeme yaparak sözleşmeyi feshetme

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

imkanı tanımıştır. Kanununun 77.4 maddesi “işçi tenkisi” ve “iş şartlarında değişikliğin kabul edilmemesi” hallerinde işçinin rızası alınarak peşin ödeme yapılarak sözleşmenin feshedilebileceğini düzenlemiştir. Ödenecek peşin ödeme miktarı en az iki aylık ücret tutarı kadar olacaktır. Bu ücret madde 77.7'nin anlatımında yardım (muavenet) olarak nitelendirilmiştir. Yardım miktarının iş sözleşmesi veya toplu iş sözleşmesi ile daha yüksek miktarda belirlenmesi mümkündür.

Kanun metninden anlaşıldığı üzere, işçi eğer çalışmaya devam etmek istemesi durumunda işin 1 aylık bildiri süresince çalıştırılacaktır. İşverenin peşin ödeme yaparak ihbar süresini beklemeden sözleşmeyi feshedebilmesi işçinin rızasına bağlanmıştır. Hal böyleyken, işçinin rızası alınması gerekmesi 2 aylık ücretten daha fazla ücret isteme için pazarlık hakkı tanıyacaktır. Ancak uygulamada bu yola işçinin başvurması pek karşılaşılan bir durum değildir.

Düzenleme Türk Hukukuna benzerlik gösterse de, Azerbaycan Hukukunda peşin ödeme için işçinin rızasının alınması hukuki açıdan farklı sonuç doğurmaktadır. Uşana göre, aslında burada işçinin rızasını aramaya gerek olmadığı ve zaten bahsi geçen dönem için işçilerin de önceden haklarını aldıkları için işyerinde çalışmak zorunda olmadıkları belirtilmiştir (Uşan, 2005:49).

Azerbaycan İş Hukukunda, “emek kitapçası” (çalışma kitabı) olarak adlandırılan ve işçinin iş faaliyeti hakkında kayıtların tutulduğu belgede işçinin başladığı tarih, mesleği/görevi işten çıkarılma nedeni ve işten ayrılma tarihi muntazam olarak yazılır (İş K. md.87/4). Bu durumda kitapçada işçinin iş şartı değişikliği sürecinin sonucu olarak madde 68/2.(c) bendi gereğince sözleşmesinin sona erdirildiği ve tarihi yazılacaktır. Çünkü işçinin bir sonraki işe girişinde bu kayıtlar incelendiği için önemli olacaktır.

4. Ek İş Şartlarının Değişikliği

İş sözleşmesi tarafları sözleşme imzaladıkları tarihte iş ilişkisinin devamlılığı süresince işveren tarafından karşılanmak üzere işçi lehine bazı haklar kararlaştırabilirler. İş Kanunu veya toplu sözleşmede öngörülen iş şartlarından daha yüksek oranda belirlenen bu haklar ek iş şartları olarak nitelendiren haklardır. Ek iş şartları, işverence karşılanmak üzere İş Kanunu veya toplu sözleşmede öngörülen iş şartları kapsamında belirlenen ücretten daha fazla ücret, ek izin hakkı, kısaltılmış veya kısmi iş süresi, ek bireysel sigorta miktarı, sosyal güvenlik ve yardımlardan daha yüksek ek ücret hakkı, ek izin süresi, kısaltılmış veya eksik mesai, ek bireysel sigorta, sosyal güvenlik ve yardımlar, aynı zamanda aksi başka bir düzenleme ile kısıtlanmamış olan diğer ek şartlar olarak anlaşılmaktadır.

İşveren tarafından belirlenen ek iş şartlarının değiştirilmesi iş şartları değişikliği sonucunda olduğu gibi iş sözleşmenin sona erdirilmesi söz konusu değildir. Diğer bir ifadeyle ek iş şartlarında değişikli yapılması sözleşmeyi sona erdirmeye sebebi değildir. Örnek vermek gerekirse, bodrum katta çalışan bir işçinin rutubetli bir ortamda çalışmasını iyileştirmek amacıyla eski işyeri yakınında çalışma şartları daha iyi bir yer inşa edilmesi ve işçinin burada çalışması işverence talep edilebilir. Bu durum iş şartının değiştirilmesi olarak görülmeyecektir (Kommentariya, 2007:142).

5. Sözleşmesi Feshedilen İşçinin Başvuracağı Yasal Yollar

İş şartlarının değiştirilmesi süreci işçilere yasal yollara başvurma hakkı tanıyacaktır. Nitekim İş Kanununda bireysel bir iş uyuşmazlığı²⁶ kapsamında halledilmesi sorunlardan biri olarak da iş şartlarının değiştirilmesi sürecinde ortaya çıkan hukuki sorunlar gösterilmiştir. Hak ihlali durumunda diğer kamu

²⁶ Kanunda bireysel iş uyuşmazlığı, işveren ile işçi arasında iş sözleşmesi, toplu sözleşme şartlarının yanı sıra iş mevzuatının ve diğer normatif hukuki düzenlemelerin uygulanmasında ortaya çıkan ve bu kanun ile belirlenmiş olan yöntemler ve koşullarla tarafların eşitlik ve hukukun üstünlüğü ilkelerine dayalı olarak halledilen fikir ayrılığı olarak tanımlanmıştır.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

kurumlarına, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının Devlet İş Müfettişliği Hizmeti'ne şikayette bulunabilecektir. Devlet İş Müfettişliği Hizmeti'ne ve diğer kurumlara yapılan şikayet başvurusu mahkemeye başvuru süresi açısından zamanaşımı süresini kesmez.

İş şartlarının değiştirilmesi nedeniyle, sözleşmesi feshedilen işçiler mahkemeye başvuru hakkına sahiptir. Mahkeme iş şartının değiştirilmesinin taraflı veya kasıtlı olduğuna kanaat getirirse, sözleşmenin feshi kararının iptaline karar verebilecektir. Mahkeme kararıyla işe iade edilen işçiye çalışmadığı dönem için orta aylık ücret²⁷ ödenmesi hususu kararda yer alması gerekir. Ancak mahkemenin işveren hakkında farklı karar verebileceği de vurgulanmaktadır (Kommentariya, 2007:142-143). Kanaatimce taraflı ve kasıtlı olarak sözleşmenin feshini tek taraflı olarak kararlaştıran işverenin maddi ve manevi tazminat ödemesi aynı mahkeme kararıyla mümkün olacaktır.

Yasaya aykırı ve haksız olarak işten çıkarılan işçi dava sonucu mahkemenin iade kararı üzerine tekrar kendi işine dönecektir. İşveren eski işçisini derhal işe almak veya işçinin rızası ile başka bir işe geçirmek durumundadır. İşverenin madde 12.1'de belirtilen borçları kapsamında, bireysel ve kollektif uyuşmazlıkların halli konusunda verilen mahkeme kararlarına uyma borcu da sayılmıştır. İşçinin yerine başka bir işçi alınması bu duruma engel değildir. Gerekirse işveren yeni işçinin onun iş sözleşmesini Kanununun 71.1 maddesi uyarınca uygun araştırmalar yapılarak sona erdirecektir (İŞK. md.74/2).

6. İş Şartlarını Ağırlaştırarak Değişikliği Bildirim Yükümlülüğü

Kanun kapsamında bazı hallerde iş şartı değişikliğinin kontrolünü sağlamak için idareye bildirme yükümlülüğü getirmiştir. Buna göre en az 50 işçi çalıştıran işveren, işyerinde toplam çalışan işçilerin % 10'undan daha fazlasının iş şartlarının ağırlaşmasına neden olan bir değişiklik halinde bildirim zorunluluğunu öngörmüştür.

İşveren değişikliğin ne amaçla yapılmasını esaslandırarak resmi bilgi vermelidir. Bildiri yapılacak kurum Azerbaycan Cumhuriyeti İş ve Ahalinin Sosyal Müdafisi Bakanlığıdır. Bakanlık bildiri üzerine yetkili organlarıyla denetleme yapacak ve yapılan tedbirlerin esaslı ve yasaya uygun şekilde yapılması için gerekli tedbirleri alacaktır (İŞK. md. 56/4).

Maddeden anlaşılan büyük işyerlerindeki iş şartı değişikliğinin denetlemeye tabi tutulması için ilgili kuruma bildiri de bulunma zorunluluğu getirilmiştir. Bildiri üzerine Bakanlığın Baş İstihdam İdaresi ve ona bağlı yerel birimleri bu konuda yetkilidirler. İş şart değişikliğinin esaslı bir nedene bağlı olarak gerçekleşmiş olmasını araştırma ve denetleme yetkisine sahip olan idari birim bu kapsamda gerekli tedbirleri uygulayacaktır. Yasa denetleme açısından sayı sınırlamasını öngörmüş ve 50 ve üzeri işçinin çalıştığı işyerlerini bu kapsama tabi tutmuştur.

SONUÇ

Azerbaycan İş Kanunu işçi ve işveren ilişkisini düzenleyen iş sözleşmesini zorunlu yazılı şekle tabi tutmanın yanı sıra, sözleşmede yer alması gereken hususları açıklamıştır. Kanun bu konuda belirli bir somutlaştırma yöntemi izleyerek ayrıntılı hükümlere yer vermiştir. Çalışmamızın konusu olan iş şartları taraflarca karşılıklı belirlenen ve iş sözleşmesinin içeriğini oluşturan zorunlu unsurlardır. İşçinin işini verimli bir şekilde yerine getirebilmesi için iş sözleşmesinde belirlenen çalışmaya ilişkin veya sosyal ve iktisadi kuralların bütünü iş şartları olarak ifade edilmektedir.

²⁷ Orta Aylık Ücret (Ortalama ücret), İş Kanunu md. 177.1'e göre işçiye işi karşılığında işveren tarafından ödenen ücret ile, ona dahil olan diğer ödemeler yanında, İş Kanunu ve başka hukuki düzenlemelerle esasları belirlenen belirli bir meblağdır. Türk Hukukundaki giydirilmiş ücrete tekabül eder.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

Kanunun 43. maddesinde “İş Sözleşmesinin İçeriği” başlığı altında sözleşmede yer alması gerekli hususlar belirlenmiştir. Aynı zamanda madde 55’te “İş Şartlarının Temin Edilmesi” düzenlemesi ile madde 43’te yer alan hususları belirginleştirmiş ve işçi ve işveren için öngörülen iş şartlarını tekrarlamıştır. Aynı hususların farklı maddelerde ayrıntılı biçimde düzenlenmesi doğru yöntem değildir. Her iki madde düzenlemesini veya konuya ilişkin diğer maddelerin birleştirilmesi kanun hazırlama tekniği açısından doğru olacaktır.

İster sözleşme içeriğinde yer alması gerekenler, ister de taraflar için belirlenen iş şartları yazılı sözleşmede yer alacaktır. Yazılılık sözleşmenin zorunlu unsuru olup, kurala uyulmaması sözleşmenin geçersizliğine sebebiyet verecektir. Çalışmamızın içeriğinde de belirttiğimiz üzere yazılı şekil şartının katı biçimde zorunluluğu sözleşmenin zayıf tarafı olan işçiye zarar verecektir. Ayrıca bu hususun Anayasa’nın 35. maddesinde düzenlenen “sözleşme özgürlüğü” ilkesine aykırılık teşkil edeceği kanaatindeyim. Ancak iş şartlarında sonradan yapılan değişiklikler açısından veya çalışma koşullarında değişiklik hallerinde yazılı şekil şartının olumlu etkileri olacaktır. Nitekim Türk Hukukunda da işçinin çalışma koşullarında değişiklik yapılması halinde işçinin yazılı olarak rızasının aranması gerekmektedir.

Kanunda yer alan bir diğer önemli husus, sözleşmenin esas hususlarından birinin şartların sözleşmede yer almaması hususunun sözleşmenin geçersizliğine sebebiyet vermesidir. Taraflardan her hangi biri, sözleşmenin geçersizliğini ileri sürebilecek veya eksikliğin sözleşmeye ilavesini isteyebilecektir. Geçersizliğin ileri sürülmesi ise işveren için değil, özellikle işçi için olumsuz sonuç doğuracaktır. Bu itibarla işçinin olumsuz etkilenmesini veya tarafların suiistimalini önlemek için sözleşmeye dahil edilmesi gereken husus öngörülebilir niteliğe haizse sözleşmenin geçersiz sayılması engellenmelidir.

KAYNAKÇA

1. Aliyev, Mayıs. (2002). Müasir Dövrde Emek Hüququnun Prinsiplerinin Bezi Meseleleri Haqqında, Keçid Dövründe Azərbaycan Respublikasında Devlet Ve Hüquq Quruculuğunun Aktual Problemleri, Elmi Meqaleler Mecmuası, Sayı: 3, Bakı, (ss. 18-22).
2. Azərbaycan Emek Mecellesi Kommentariyası, (2007). (Editör: Alış Qasımov), Bakı.
3. Azərbaycan Respublikasının Emek Mecellesi, (2014). Qanun Yayınları, Bakı.
4. Çelik, Nuri. (2013). İş Hukuku Dersleri, İstanbul.
5. Demir, Fevzi. (2014). İş Hukuku ve Uygulaması, İzmir.
6. Narmanlıoğlu, Ünal. (2012). İş Hukuku, Ferdi İş İlişkileri, İstanbul.
7. Qasımov, Alış. (2007). Emek Hüququ, Bakı.
8. Süzek, Sarper. (2014) İş Hukuku, İstanbul.
9. Şakar, Müjdat. (2014). İş Hukuku Uygulaması, İstanbul.
10. Uşan, Muhammet Fatih. (2005). Azərbaycan Hukukunda İş Sözleşmesinin (Emek Mukavelesinin) Temel Özellikleri (Türk Hukukuyla Karşılaştırmalı Olarak), Kamu-İş; Cilt:8, Sayı: 3, Ankara, (ss. 17-51).
11. Y.HGK, 19.03.1986, E. 1984/9-555, K. 1986/251, YKD, Ocak 1988, (ss. 11-12).
12. Yargıtay 9. HD. 28.05.1985, 2971/5867, TÜHİS, Ocak 1986.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

(8)

Doç. Dr. Ramiz TEYUBOĞLU(TEYUBOV)*

Dr. Tahire HÜSEYİNLİ*

**ENERJİ KAYNAKLARI İHRACATÇI ÜLKELERİ OLARAK RUSYA VE AZERBAIJAN'IN
GÜNÜMÜZ KOŞULLARINDA İŞBİRLİĞİ OLANAKLARI
COLLABORATION OPPORTUNITIES BETWEEN RUSSIA AND AZERBAIJAN AS
EXPORTERS OF ENERGY RESOURCES IN PRESENT DAY CONDITIONS**

ÖZ

Rusya ve Azerbaycan son on yıllık dönemde, geçen yüzyılın 90'lı yıllarındaki dağılma sürecini önleyerek, karşılıklı ticaret hacmini arttırmayı başarmıştır. Azerbaycan'ın yakın ilişkileri bulunduğu, ilişkilerini daha da geliştirmek istediği ülkeler, Rusya'nın da ilgi alanına giren ülkelerdir. Bu ülkeler Türkiye, İran ve Orta Asya devletleridir. Büyük enerji kaynakları ihracatçısı ülkeleri olarak Rusya ve Azerbaycan, uluslararası projelerin birlikte işletilmesi ve taşımasında menfaatleri bulunmaktadır.

Bu çalışmamızda enerji kaynakları ihraç eden Rusya ve Azerbaycan'ın çok yönlü dış ekonomi stratejilerini göz önünde bulundurarak, işbirlikleri analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Azerbaycan, Enerji, İhracat, İthalat, Enerji Kaynakları İhracatçısı Ülkeler.

ABSTRACT

Over the past decade, Russia and Azerbaijan managed to overcome the disintegration processes of the 90-ies of the last century and every year to increase the volume of mutual trade. Azerbaijan has close ties with states in relations with which Russia is interested. This is primarily Turkey and Iran, the Central Asian states. As major energy exporters, Russia and Azerbaijan are interested in joint transnational projects on their processing and transportation.

This article presents an analysis of the cooperation of countries exporting energy resources of Russia and Azerbaijan with regard to the diversity of their foreign trade strategy.

Keywords: Russia, Azerbaijan, Energy, Export, Import, Countries Exporting Energy Resources.

* Moskova Mali-Sanayi Üniversitesi "Sinerji" Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Fakültesi. Ekonomik Teorisi ve Dünya Ekonomisi Bölümü, Moskova/RUSYA FEDERASYONU; gasram@mail.ru

* Antalya/TÜRKİYE; taira1976@rambler.ru

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

ВВЕДЕНИЕ

Энергетика, одна из базовых отраслей, играет важную роль в экономической и социальной сфере любого государства. Поэтому энергетический комплекс определен как один из приоритетных секторов экономики России и Азербайджана. Устойчивое развитие и надежное функционирование отрасли во многом определяют энергетическую безопасность страны и являются важными факторами ее успешного экономического развития.

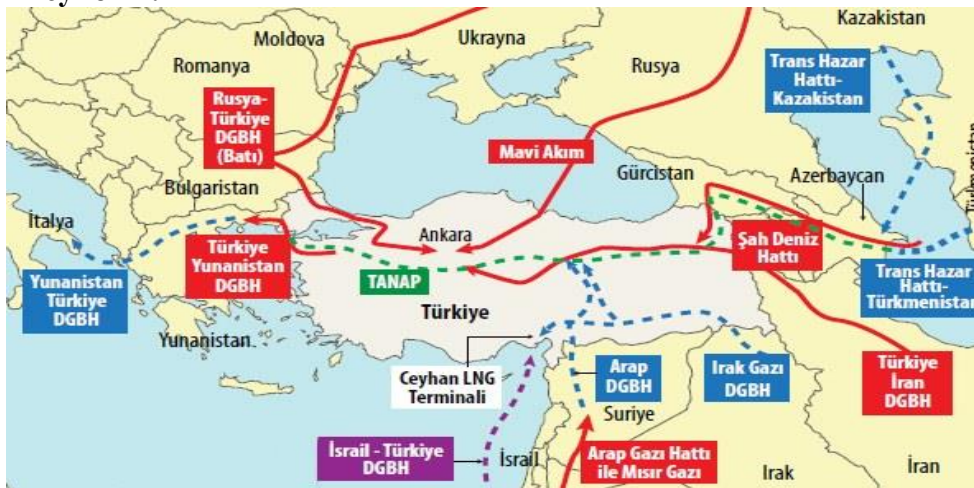
Ситуация на постсоветском пространстве во многом уникальна. В отличие от других регионов, стремящихся к созданию общих энергетических рынков, единая система – построенная, впрочем, на административных отношениях, уже существовала в СССР. В период коренной перестройки социально политических и экономических отношений конца 80-х – начала 90-х годов организационно-технологическое единство единой энергетической системы (ЕЭС) оказалось утраченным. Хотя технологическая целостность единой энергосистемы на постсоветском пространстве была относительно быстро восстановлена, в территориально-организационном плане ЕЭС оказалась раздробленной на отдельные части, которые стали принадлежать разным государствам, формируя соответствующие национальные энергетические системы. Снижение уровня интеграции новых национальных энергетических систем привело к снижению названных эффектов, хотя более тесная энергетическая кооперация стран бывшего СССР обеспечила бы ощутимые интеграционные эффекты всем участникам.

1. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ

После распада СССР прошло более двух десятилетий, за которые между бывшими союзными республиками подписано огромное число соглашений, договоров и инициатив. Все они, однако, продемонстрировали неспособность «постсоветской интеграции» обеспечить реальное сотрудничество государств региона.

Вопрос запасов нефти и газа в бассейне Каспийского моря, пожалуй, имеет стратегическое значение как для стран региона, так и для держав, ведущих борьбу за распространение своего влияния. Тот или иной регион мира привлекает их по нескольким причинам, например, своим географическим положением, либо обилием запасов энергоносителей.

Рисунок 1.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

Р1. Каспийский регион - самый перспективный для успешной реализации политики диверсификации в сфере энергетики

Относительно позиций России, считаем необходимым рассмотреть ее энергетическую стратегию до 2030 года: главной ее задачей является создание инновационного и эффективного энергетического сектора в России, который бы соответствовал потребностям растущей экономики в энергетических ресурсах и внешнеэкономическим интересам России. В Стратегии отмечено, что экспорт энергоресурсов продолжит оставаться одним из наиболее существенных факторов, способствующих экономическому развитию России, и что добыча нефти должна составить 530-535 млн. т., а природного газа - 885-940 млрд. м³ в год. (6,8)

Относительно энергетической (нефтегазовой) стратегии Азербайджана, которая достала название «Контракт века», нужно отметить то, что, она системно воплощается в жизнь на протяжении последних семнадцати лет. Суть ее сводится к тому, чтобы привлечь ведущие мировые нефтегазовые компании к разработке азербайджанских углеводородных месторождений, соорудить собственные коммуникации экспорта сырья, а полученные доходы вложить в развитие и модернизацию страны. (6, 8)

Таблица 1. Экспорт энергетических (нефтегазовых) ресурсов из России и Азербайджана по странам за 2014 г.

Страны	Соотношение
Наиболее крупными партнерами России на внешних энергетических (нефтегазовых) рынках являются (соотношение, %):	
Евросоюз и Турция	60 %
Страны СНГ	более 39%
Экспорт газа (всего), (млрд. куб. м.)	174,3
Экспорт нефти (всего), (млн. т.)	223,4
Беларусь	12,9
Казахстан	7,4
Украина	6,3
Наиболее крупными партнерами Азербайджана на внешних энергетических (нефтегазовых) рынках являются (соотношение, %):	
Турция	более 50 %
Грузия и Россия	более 35 %
Иран	10 %
Экспорт газа (всего), (млрд. куб. м.)	8,6
в том числе: Турция	4,35
Грузия	1,03
Россия	0,72
Иран	0,35
Экспорт нефти (всего), (млн. т.)	33,1
Нефтепровод "Баку-Супса"	4,2
Трубопровод "Баку-Тбилиси-Джейхан"	26,87
По железной дороге	0,586
Прочие	1.14

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

Примечание: сформировано автором на основе данных: ОАО «Газпром», Electricity System Commercial Operator (ESCO), European Network of Transmission System Operators for Electricity

Характеризуя состояние энергетического сотрудничества России и Азербайджана (прежде всего, сотрудничества в нефтегазовой сфере) хотелось бы отметить главное, что эти страны крупные нефтегазовые державы. Приведем некоторые цифры для подтверждения этого тезиса. По данным статистического обзора мировой энергетики компании ВР на конец 2011 г. доказанные запасы нефти в недрах этих стран оценивались в 11,6 млрд. т., что составляет 61% запасов нефти в Европе и в Евразии (19 млрд. т.), в том числе, в России – 10,6 млрд. т., в Азербайджане – 1 млрд. т. Эти страны являются одними из крупнейших нефтедобывающих стран. Добыча нефти составила в 2014 г. в РФ – 526,7 млн. т., в Азербайджане – 41,9 млн. т.. Россия и Азербайджан – крупные поставщики этого сырья и продуктов его переработки на мировой рынок. Экспорт нефти и нефтепродуктов составил в прошлом году и в России, и в Азербайджане около 70% добываемых жидких углеводородов. Основная часть азербайджанской нефти осуществляется по нефтепроводу Баку-Тбилиси-Джейхан (БТД) и 17-20% - по железной дороге в Батуми. Нефтепродукты экспортируются по упомянутой железной дороге и автотранспортом, в том числе, и в Россию. (3)

В постсоветский двадцатилетний период их взаимоотношения пережили разные времена, в том числе, взаимные недоверие и обиды. Однако жизнь показала, насколько тесно и глубоко взаимосвязаны эти страны. Только прагматичное политическое и экономическое сотрудничество между Россией и Азербайджаном на Каспийском море и на Кавказе приводит к стабилизации ситуации в столь важном для всего мира регионе, где пересекаются цивилизации, геополитические разломы и национальные интересы различных стран.

Поступления от экспорта нефти, нефтепродуктов и природного газа являются основными составляющими доходной части бюджетов этих стран. Так, в 2010-2015 г.г. их доля в экспортных доходах российского бюджета составила 46,5%. По данным ЦБ Азербайджана нефтегазовый экспорт принёс стране в 2014 г. 94,8% экспортных поступлений. Поэтому вопросы, связанные с интеграционным сотрудничеством стран экспортеров энергетических ресурсов России и Азербайджана являются весьма значимыми с точки зрения как наполнения бюджета, так и реализации социально-экономических задач двух стран.

Экономические связи между Россией и Азербайджаном весьма многогранны и охватывают самые разные сферы, в частности торговую и транспортную, сферы связи, пищевой промышленности, сельского хозяйства, а также топливно-энергетическую и банковскую. Вопросами торгово-экономического взаимодействия между двумя странами занимается российско-азербайджанская межправительственная комиссия по экономическому сотрудничеству.(4)

По данным министерства экономического развития России, (Таблица 1) по итогам 2014 года российско-азербайджанский товарооборот достиг **4 008,1** млн. долл. США (рост на 12,0% по сравнению с 2013 годом). Экспорт составил **3 373,2** млн. долл. США (рост на 14,6%), импорт – **634,9** млн. долл. США (снизился на 0,2%). Двусторонние торгово-экономические связи традиционно отличает высокий уровень диверсификации российского экспорта, в структуре которого доля машин, оборудования и транспортных средств, продовольствия, химической продукции, электроэнергии, черных и цветных металлов, металлопроката и прочих товаров с высокой добавленной стоимостью составляет не менее 90%. Основными статьями российского экспорта в Азербайджан в 2014 году были поставки машин и оборудования (36,3%), продовольственных товаров (22,9%), металлов и изделий из них (11,5%), древесины и целлюлозно-бумажных изделий (9,2%), другие товары (11,4%).

В структуре импорта из Азербайджана основными позициями являлись продовольственные товары (47,9%), минеральные продукты (10,8%), другие товары (код ТНВЭД 68-70, 91-97) – 28,9 %, топливо минеральное, нефть и продукты их перегонки (9,9%), а также металлы и изделия из них (4,7%). Согласно данным ФТС России, по итогам **января-апреля 2015 года** российско-азербайджанский товарооборот составил **978,2 млн. долл. США** и снизился на 9,7 % по сравнению с январем-апрелем 2014 года.

Таблица 1. Внешняя торговля России с Азербайджаном за период 2010-2014гг

	2010	2011	2012	2013	2014
	г.	г.	г.	г.	г.
ТОВАРООБОРОТ	1948,4	3076,2	3409,8	3578,4	4008,1
<i>Темпы роста в %</i>	<i>109,4</i>	<i>157,9</i>	<i>110,8</i>	<i>105,0</i>	<i>112,0</i>
ЭКСПОРТ	1562,1	2504,5	2845,7	2942,5	3373,2
<i>Темпы роста в %</i>	<i>106,3</i>	<i>160,3</i>	<i>113,6</i>	<i>103,4</i>	<i>114,6</i>
ИМПОРТ	386,3	571,7	563,5	635,9	634,9
<i>Темпы роста в %</i>	<i>123,8</i>	<i>148,0</i>	<i>98,6</i>	<i>112,8</i>	<i>99,8</i>
Сальдо	1175,8	1932,8	2282,2	2306,7	2738,3

(источник: ФТС России, млн. долл. США)

2. ИНВЕСТИЦИОННОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО

Рассмотрим некоторые примеры инвестиционного сотрудничества России и Азербайджана. (Таблица 2,3) Инвестиционное сотрудничество между двумя странами стабильно растет. На азербайджанском рынке осуществляют свою деятельность более 600 совместных компаний, в т.ч. около 200 со 100%-ым российским капиталом и свыше 300 – в формате СП. В Азербайджане с участием капитала ОАО «АВТОВАЗ» создано и действует совместное предприятие «Хазар-Лада» по сбыту, сервису и техническому обслуживанию автомобилей LADA, которое располагает более 40 станциями технического обслуживания практически во всех регионах страны. Компания «Лукойл Оверсиз» участвует в реализации проекта «Шах-Дениз». Инвестиции ОАО «Лукойл» с начала проекта составляют около 700 млн. долларов.

19 октября 2012 г. Государственным нефтяным фондом Азербайджанской Республики (ГНКАР) было размещено 3 млрд. рублей в виде краткосрочных депозитов в «Газпромбанке», приобретены акции ОАО «ВТБ» на общую сумму порядка 500 млн. долл. США. В декабре 2014 г. ОАО КАМАЗ и Производственное Объединение «Гянджинский автомобильный завод» подписали ряд документов по организации сборки автомобилей «КАМАЗ» на территории Азербайджана, в соответствии с которыми предусматривается поставка машинокомплектов автомобилей «КАМАЗ» для дальнейшей сборки на площадях азербайджанского предприятия. Дополнительно прорабатываются условия организации технического сервиса в гарантийный и постгарантийный периоды, который планируется организовать в городах Баку и Гянджа.

В рамках Петербургского международного экономического форума в 2014 году между ОАО «НК «Роснефть» и Государственной нефтяной компании Азербайджанской Республики (SOCAR)

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

подписано Соглашение о совместном предприятии в отношении проектов по разведке и добыче нефти и газа в различных юрисдикциях, в том числе в Азербайджане и России. Документ подписан в развитие заключенного 13 августа 2013 г. между «Роснефтью» и SOCAR Соглашения о сотрудничестве, в котором было обозначено намерение сторон о разработке проектов по разведке и добыче нефти и газа в России и Азербайджане путем создания СП. Сотрудничество AzMeCo и Сбербанк предусматривает возможность финансирования Сбербанком России ряда проектов на общую сумму порядка 1,5 млрд. долл. США, в том числе рефинансирование метанольного завода в Карадагском районе Баку на сумму 450 млн.долл. США, долгосрочное проектное финансирование коммерческих торговых площадей в Москве. Продолжается успешное сотрудничество ОАО «Метровагонмаш» с Бакинским метрополитеном. ОАО Банк ВТБ (Азербайджан) с уставным капиталом в размере около 25 млн. долл. США принимает активное участие в кредитовании азербайджанских предприятий отраслей торговли, строительства, промышленности (в т.ч. нефтегазовой), агропромышленного комплекса, транспорта и химической промышленности. Среди крупных проектов Группы ВТБ в Азербайджане можно выделить участие в синдицированном кредите по финансированию инвестиционной программы компании «Азербайджанские железные дороги» в размере 20,0 млн. долл. США. (8)

Азербайджанская компания «Azersun Holding» в последние два года за счет своих инвестиций ввела в эксплуатацию на территории Краснодарского края чаеразвесочную фабрику и консервный завод общей стоимостью около 16,5 млн. долл. США. В ближайшей перспективе в крае компания намерена восстановить чайные плантации и организовать выращивание плодоовощной продукции на основе современных технологий.

Компания SOCAR и «Газпромбанк» в декабре 2014 года подписали соглашение о предоставлении российским банком кредита в размере 420 млн. долл. США на строительство завода SOCAR-Polymer в Азербайджане. Кредит выдан на десять лет и без требования гарантии. Кроме того, банк открыл для SOCAR кредитный лимит на 2 млрд. долл. США.

Таблица 2. Прямые инвестиции Российской Федерацию из Азербайджанской Республики в 2009-2014 годах (участие в капитале, реинвестирование доходов и долговые инструменты)

Наименование	2009 г	2010 г	2011 г	2012 г	2013 г	2014 г
Прямые инвестиции, в том числе	48,45	18,01	126,76	151,95	78,05	36,93
участие в капитале	41,07	2,91	87,11	132,70	25,37	46,85
реинвестирование доходов	0	9,25	13,00	16,61	11,36	14,24
долговые инструменты	7,38	5,84	26,64	2,64	41,32	-24,16

(источник: ЦБ РФ, в млн. долл. США)

Таблица 3. Прямые инвестиции резидентов Российской Федерации в Азербайджанскую Республику в 2009 - 2014 годах

Наименование	2009г	2010 г	2011 г	2012 г	2013 г	2014 г
Прямые инвестиции, в том числе	5,11	8,70	9,35	-5,72	36,53	-33,46
участие в капитале	2,96	10,41	4,95	-1,94	26,70	-37,63
реинвестирование доходов	0	7,9	-1,76	-1,11	2,60	4,05
долговые инструменты	2,15	-9,61	6,17	-2,67	7,22	0,12

(источник: ЦБ РФ, в млн. долл. США)

Партнёрство двух стран в сфере энергетики является логичным и полностью отвечает взаимным интересам. Россия и Азербайджан имеют общую границу и связаны единой инфраструктурой. Это позволяет заключить контракт на закупку азербайджанского газа для снабжения российских республик Северного Кавказа. Этот участок газотранспортной системы азербайджана протяжённостью около 200 км проложен от столицы республики до российской границы по побережью каспийского моря. В итоге, Россия может стать одним из важных покупателей азербайджанского газа. Кроме того, Россия будет активно участвовать в логистических структурах энергокомплекса Азербайджана.

Но, констатируя, что сотрудничество этих стран в энергетической сфере развивается, нельзя не отметить, что обозначились и определенные ограничения для его развития. Речь идет о, том, что в итоге, эти страны становятся конкурентами на европейском рынке, прежде всего, на рынках южных стран Европы.

До сих пор эти страны практически не пересекались между собой на внешних региональных газовых рынках. Исключение составлял турецкий рынок. Россия - крупнейший экспортер природного газа в Турцию (63%). Турецкий рынок также стратегически важен и для Азербайджана, на него приходится около 2/3 азербайджанского экспорта газа. Но до сих пор эти страны на этом рынке практически не конкурировали, а дополняли друг друга. Сейчас ситуация меняется.

В последние годы углеводородные ресурсы Азербайджана все активнее пробивают себе дорогу на внешний рынок. Он развивает энергетическое сотрудничество и с Россией, и с Турцией, и со странами ЕС, Ираном, Казахстаном и т.д. В перспективе Азербайджан планирует продолжить такую многовекторную энергетическую политику, нацеленную на широкомасштабное развитие топливно-энергетических комплексов с привлечением иностранного капитала и их интеграцию в международную энергетическую систему. Энергетическая стратегия республики предусматривает не только наращивание объемов добычи углеводородов, но и многовариантность экспортных маршрутов, а также создание собственных перерабатывающих отраслей, способных производить высококачественные продукты газохимии, востребованные на внутреннем и международном рынках.

Выгодное географическое расположение вкупе с крупными запасами газа, по мнению экспертов, обеспечивают возможности для организации долгосрочных поставок «голубого топлива». Именно поэтому в настоящее время Азербайджан изучает преимущества различных маршрутов для транспортировки своего газа в Европу. Решения Азербайджана об участии в международных

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

энергетических проектах (включая выбор маршрутов для транспортировки газа) – его суверенное право. При этом нужно отметить, что руководство Евросоюза, Турции и ряда других стран импортеров природного газа, отводя Азербайджану важное место в реализации стратегии диверсификации энергоснабжения, рассматривают азербайджанский газ в качестве конкурентной альтернативы прежде всего российскому экспорту.(2)

Что касается позиции России, то она также ищет новые пути поставок газа в Европу. К ним относятся проекты «Северный поток 2» и «Южный поток», рассчитанные на создание инфраструктуры для поставок до 55 и 63 млрд. куб. м. газа соответственно на рынки Северной и Южной Европы.

По прогнозам Международного энергетического агентства (МЭА) потребление природного газа в Европе возрастет примерно на 15% к 2030-2035 г.г. Обеспечение спроса на газ будет достигнуто как за счет роста поставок трубопроводного газа на 50-60 млрд.куб.м., так и роста импорта сжиженного природного газа (СПГ) на 20-30 млрд.куб.м. По оценкам специалистов Citi Investment Research and Analysis, импорт СПГ в значительной степени увеличится за счет, в частности, стран Средиземноморья. Для большинства же европейских стран основным источником покрытия «нового» спроса останется трубопроводный газ.

ВЫВОДЫ

Согласно проведенному анализу торгово-экономических отношений России и Азербайджана в современных условиях, нужно отметить, что реалии ставят вопрос о необходимости выработки новых подходов к их сотрудничеству как в прикаспийском регионе, так и на внешних рынках энергоресурсов. Турецкая республика стала для обеих стран стратегическим партнером. Рост взаимной торговли между Турцией, Россией и Азербайджаном тому подтверждение. В складывающихся условиях Турция может выступать в качестве нового интегрирующегося звена стран экспортеров энергетических ресурсов. Необходимо создавать реальные условия для компаний этих государств развивать сотрудничество друг с другом, создавать совместные предприятия, а не искать поддержки у западных стран. Для Азербайджана Россия является важнейшим рынком сбыта не только сельскохозяйственной продукции, но и продукции машиностроения и легкой промышленности. Россия также заинтересована в азербайджанском рынке развивающегося государства с положительными темпами экономического роста. Несмотря на небольшое снижение товарооборота, вызванное ухудшением экономической ситуации в России и снижением цен на энергоресурсы на мировом рынке, его динамика и структура позволяют говорить о том, что это явление временное.

Пока же вопрос о том, насколько Россия и Азербайджан сумеют приспособить свою энергетическую политику к меняющимся обстоятельствам и нужна ли им конкурентная борьба, остается открытым, и существует опасность втягивания России и Азербайджана в разорительную гонку газотранспортных сооружений прежде всего на южном фланге ЕС.

Относительно возможной конкурентной борьбы между Россией и Азербайджаном, очевидно, что от нее выигрывают только другие страны–поставщики газа, транзитные страны и страны-потребители, которые в этой ситуации пытаются получить максимальные политические и экономические дивиденды.

По нашему мнению, поиск решения указанной проблемы должен строиться на базе комплексного межгосударственного подхода к разработке эффективной экспортной и трубопроводной стратегии этих стран на ближайшие 10-15 лет, оптимального баланса между стратегическими

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

интересами и геополитической целесообразностью с одной стороны, и экономической эффективностью и коммерческой выгодой – с другой.

ЛИТЕРАТУРА

1. Измоденов И.А. “Российско-азербайджанские отношения” (1991-2003 гг) М.2004. стр.35, 185.
2. Журнал “Проблемы национальной экономики” N.1, (6). 2011, стр. 113-118
3. BP Statistical Review of World Energy. 2011 June..
4. Journal «Made in Azerbaijan» – 2011. - p. 37.
5. Strategy for Regional Cooperation in the Energy Sector of CAREC.
Asian Development Bank. Available at: <http://www.adb.org/documents/events/2008/7th>
6. World Economic Forum, Global Competitiveness Report 2011-2012.
7. http://ec.europa.eu/energy/strategies/2010/2020_en.htm.
8. www.ekonomi.gov.ru
9. <http://www.cisstat.com>
10. <http://energocis.org>.
11. www.ekonomi.gov.tr

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

(9)

Öğr. Gör. Besti ALİYEVA*

Ayten HÜSEYNOVA*

WEB SAYTLARA MÜRACİƏTLƏRİN İDARƏ EDİLMƏSİ ALQORITMLƏRİ WEB SITES, APPLICATIONS MANAGEMENT ALGORITHMS

ÖZ

Birçok ülkede İnternet hizmet düzeylerinde bazı kaynaklara başvurular yönetilmektedir. Bu yönetim mevcut yasalara göre ve esasen bazı pornografi, savaş propagandası, ırkçılık gibi hasarlı araçların yasaklanmasından oluşmaktadır. Fakat şirket ortamında İnternet araçlarına başvuruların yönetilmesi üzerine başka talepler de konulabilir. Bu zaman kurumsal çıkarlar daha çok önem arz eder ve yönetim çalışanların çalışma zamanlarını verimli kullanmaları açısından kurulur. Kurumsal çıkarların korunması ve mevzuata uyulması ile beraber insanların özel ve aile yaşamının dokunulmazlığı da şirket genelinde çözülmesi gereken konular içinde yer alır.

Makalede konuya çözüm üretecek veri kümesi yapıları oluşturulmuştur. Buraya mesai zamanı başvuru yapılmasına izin veren siteler veritabanı, mesai saatleri dışında başvuru yapmaya izin veren siteler veritabanı ve çalışma süresinde başvuru yapılmasına izin verilmeyen siteler veritabanı aittir. Öncelikle üslerin bilgiyle doldurma algoritması kullanılmıştır ve bu sürece çalışanlar da katılmıştır. Bu durum kendilerinin de katılımcılara dönüştükleri filtirlene sürecindeki sorumluluklarını artırır. Nihayet sitelere başvuru yönetim algoritması oluşturulur. Bu algoritmaların özelliği uygun yazılımın sömürüldüğü zaman yönetimin kalitesinin yükselmesidir.

Anahtar Kelimeler: Korporativ maraqlar, Green_Sites, Yellow_Sites, Red_Sites.

ABSTRACT

It is not secret that most of countries filterize and restrict some internet resources in some levels. It is regulating by some rules which relying on law of countries. Pornography, war propaganda, racism are examples of these restrictions. However, controlling internet it is much more complicated in organization environment because they take into consideration firstly organization interest then use of employees' hours in efficient manners. Protecting organizational interests and following rules and legislations as well as they take into account to solve personal and family problems inside the organization.

The article provides a solution to the problem in accordance with the investment structure of the database has been created. The database structure has been divided into three section which are list of sites allowed in working hours and non-working hours, and list of sites which are banned to visit during working time. Firstly, necessary data collected to develop algorithms process, where main users, employees also participated on the way to increase their responsibilities. Finally, management of webpage algorithms has been developed. The main function of these algorithms will be that by using appropriate software it will increase quality of management.

Keywords: Corporate interests, Green_Sites, Yellow_Sites, Red_Sites.

* Türk Dünyası İşletme Fakültesi" İşletme ve İktisadiyat" kafedrası; Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi Bakü/AZERBAYCAN; bastiyusifova@gmail.com

* AMEA " İnfomasiya Texnologiyalar İnsitutu", Bakü/AZERBAYCAN.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

GİRİŞ

Tədqiqatlar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, WEB saytlara müraciətlərinin idarə edilməsi alqoritmlərinin yaradılması olduqca aktualdır. Müəyyən edilmişdir ki, KKŞ istifadəçilərinin iş vaxtlarında bəzi WEB saytlara müraciət etmələri

- əmək məhsuldarlığının aşağı düşməsinə;
- işçilər tərəfindən ziyanlı vərdişlərə yiyilənməyə;
- yekun nəticədə işçilərin itirilməsinə;
- korporasiyanın maddi və mənəvi ziyanlarla qarşılaşmasına səbəb ola bilər.

Qeyd edilmişdir ki, cəmiyyətdə baş verən bəzi neqativ halların da mənbəyi nəzarətsiz WEB aludəçiliyidir [1-3]. Ona görə də KKŞ istifadəçilərinin WEB saytlara müraciətlərinin intellektual idarə edilməsi zərurəti yaranır. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi WEB saytlara müraciətlərin idarə edilməsinin bir neçə məqsədi ola bilər:

- KKŞ istifadəçilərinin iş vaxtlarından səmərəli istifadə edilməsi və iş vaxtları ərzində faydasız və korporasiya üçün heç bir əhəmiyyət kəsb etməyən saytlara müraciət edərək işçilərin vaxtlarının səmərəsiz sərf edilməsinin qarşısının alınması;
- KKŞ əməkdaşlarının irqi, dini ayrı-seçkilik, müharibə təbliğatı ilə seçilən saytlara müraciət etməsinin qarşısının alınması;
- İnsanların şəxsi həyatının toxunulmazlığını pozan, mənəviyyatın korlanması ilə məşğul olan saytlara müraciət etməklə iş vaxtının bir hissəsinin ziyankar vərdişlərin əldə edilməsinin qarşısının alınması və s.

WEB saytlara müraciətlərin idarə edilməsi məsələsi KKŞ istifadəçilərinin müraciət etdikləri saytların müəyyən edilməsi və bundan başqa korporasiyanın istehsalat fəaliyyəti ilə bağlı əvvəlcədən faydalı olduğu müəyyən edilmiş saytların elektron ünvanlarının toplanması ilə başlamalıdır. Əvvəlcədən müəyyən edilmiş saytların bazası saytlara müraciətlərin idarə etmə sistemi qurulduqdan sonra da zaman keçdikcə təkmilləşdirilməlidir. Nəzərə almaq lazımdır ki, bəzi saytlar zaman keçdikcə öz profillərini dəyişə bilərlər. Profilin dəyişməsi hadisəsi kommertiya mülahizələrindən və ya digər mülahizələrdən baş verə bilər. Bundan başqa hər bir KKŞ istifadəçisinin də maraqları dəyişə bilər və o yeni saytlara, xüsusən də korporasiya üçün əhəmiyyətsiz saytlara müraciət etməyə başlayar. Ona görə də şəbəkədə birinci növbədə ən çox tez-tez müraciət edilən saytlar analiz edilməlidir. Bu analizin dairəsi genişlənməli və bütün müraciət edilən WEB saytlar korporasiya üçün faydalılıq nöqtəyi nəzərindən, ictimai, əxlaqi təhlükəliliyi nöqtəyi nəzərindən analiz edilməlidir. Toplanmış saytların qruplaşdırılması, onların faydalı, əyləncə və ziyanlı saytlar kimi saytlara ayrılması həm təcrübəli admnistrasiya əməkdaşları tərəfindən aparılmalıdır, həm də bu işə bütün KKŞ istifadəçiləri cəlb edilməlidir. Məqsədə uyğun hallarda istifadəçilərin arasından sınaq qrupunun yaradılması da faydalı ola bilər. Bu zaman saytların klassifikasiyası işinə bütün KKŞ istifadəçiləri cəlb edilməz və onların vaxtına qənaət edilmiş olar.

Digər tərəfdən yuxarıda göstərilədiyi kimi KKŞ istifadəçilərinin əksəriyyəti iş vaxtının xeyli hissəsini İnternetdən müxtəlif şəxsi məqsədlər üçün istifadəyə və əmək fəaliyyəti ilə əlaqəsi olmayan digər işlərə sərf edirlər ki, bu da nəticə etibarlı ilə şəbəkədən məqsədyönlü istifadə edilməməsi halları yaratmaqla şəbəkənin məhsuldarlığını azaldır, başqa sözlə təşkilata maddi ziyan vurur. Məqalə problemin həlli istiqamətində Web resurslara müraciətlərin idarə edilməsinə həsr edilmişdir.

1. Məsələnin qoyuluşu.

Məlum olduğu kimi, korporativ şəbəkələrdə Web resurslardan istifadə səmərəliliyinin artırılması olduqca aktual bir məsələdir. Bu məqsədlə ilkin tədbir kimi Web resurslara müraciət sürətinin artırılması

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştrmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

tədbirləri reallaşdırıla bilər. Sürətin artırılması hər bir İnternet istifadəçisi üçün ən vacib məsələlərdən biridir. Lakin tədqiqatlar göstərir ki, təkcə sürətin artırılması korporativ şəbəkələrin istismarında mövcud olan bir çox problemləri həll edə bilməz [3-6].

Məlumdur ki, İnternetdə faydalı məlumatlarla yanaşı arzuolunmaz və hətta ziyanlı məlumatlar da var [1-3].

Ziyanlı məlumatlar sırasına aşağıdakılar aiddir:

- ✓ istənilən yaş dövrü üçün qadağan olunmuş kontent;
- ✓ uşaq və yeniyetmələr üçün arzuolunmaz məlumatlar.

Arzuolunmaz resurslara aşağıdakılar aid edilə bilər:

- ✓ uşaq pornoqrafiyası olan saytlar;
- ✓ terrorçuların saytları;
- ✓ irqi ayrı-seçkiliyi təbliğ edən saytlar.

İnternetdə belə məlumatların olması istifadəçilərin mənəviyyətinə pis təsir göstərməklə bərabər hüquq pozulmalarına da yol açır.

Yuxarıda qeyd olunan saytlara aşağıdakı məzmununda saytları da əlavə etmək olar:

- ✓ amansız oyunlar;
- ✓ online kazinolar;
- ✓ pornoqrafiya ;
- ✓ amansızlığı təbliğ edən saytlar;
- ✓ seksual azlıqların saytları;
- ✓ intim xidmət maqazin saytları və s.

Yuxarıda deyilənləri nəzərə alaraq məqalədə aşağıdakı məsələnin həlli qarşıya qoyulur:

Web resurslara müraciətlərin idarə edilməsi alqoritminin yaradılması.

2. Saytlara müraciətlərin idarə edilməsi alqoritmləri.

KKŞ istifadəçilərinin saytlara müraciəti zamanı məsuliyyətin artırılması vasitəsi ilə və müəssisənin profilinə uyğun olmayan saytlara müraciətlərin qadağan edilməsi vasitəsi ilə həll edilir.

Bu məqsədlə korporativ şəbəkə istifadəçilərinin hər birinin poçtuna aşağıdakı cədvəl 1 şəklində sorğu məktubu göndərilir və cədvəli doldurub geri göndərmək tələb edilir.

Cədvəl 1. Saytlardan istifadə haqqında sorğu cədvəli.

Nö	Saytın adı	Elmi- Texniki	İstehsalat	Əyləncə	Zərərli
1	http://www.science.gov.az/	+			
2	http://www.ict.az/az/	+			
3	http://www.antjournal.az	+			
4	http://prosoft.ru/		+		
5	http://bksv.com/		+		
6	http://ww90.youtube.com/			+	
7	http://www.armpress.com/				+

Qəbul edilmiş məlumatlardan və digər mənbələrdən alınan məlumatlardan aşağıdakı üç baza faylı formalaşır:

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

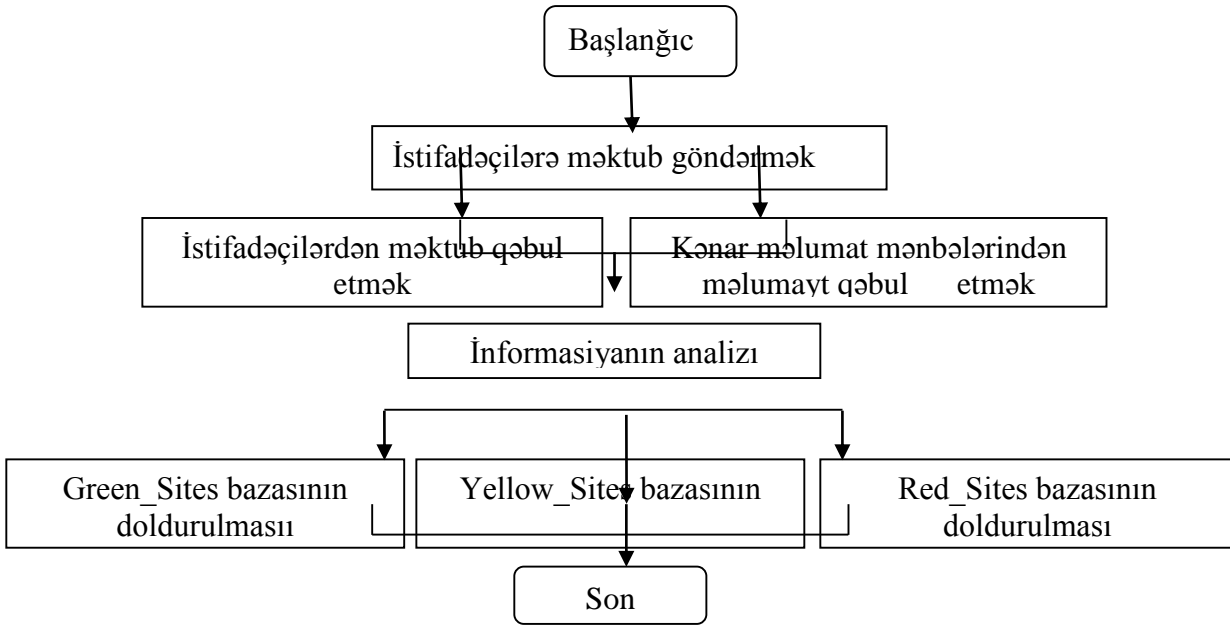
- Green_Sites - iş vaxtı müraciət edilməsinə icazə verilən saytlar bazası;
- Yellow_Sites- qeyri-iş vaxtlarında müraciət etməyə icazə verilən saytlar bazası;
- Red_Sites - iş vaxtı müraciət edilməsinə icazə verilməyən saytlar bazası.

Hər üç verilənlər bazasının quruluşu sadə və eynidir. Bazalarla iş Bazaların formalaşdırılması alqoritmləri ilə yerinə yetirilir (şəkil 1.).

Bu proses periodik olaraq və yeni istifadəçilər yarandıqda yerinə yetirilir. Zaman keçdikcə bazalarda kifayət qədər KKŞ istifadəçilərinin maraqlarını və antimaraqlarını əks etdirən məlumat toplanır ki, bu bazaların vasitəsi ilə saytlara müraciətləri idarə etməyə imkan yaradar.

Saytlara müraciətlərin idarə edilməsi KKŞ istifadəçilərinin hər hansı sayta müraciət etdiyi zaman müraciət edilən sayt adlarının yuxarıda adları çəkilən bazalarla müqayisə edilməsinə əsaslanır. Birinci olaraq Red_Sites bazası müqayisə edilir. Bunun səbəbi odur ki, KKŞ istifadəçilərin Red_Sites bazalarında göstərilən saytlara nadir hallarda müraciət etdikləri üçün bu bazada az məlumat olur və istifadəçi icazə verilən saytlara daha tez müraciət hüququ almış olur.

Bazaların məlumatla doldurulması

Şək.1. Bazaların formalaşdırılması alqoritmi.

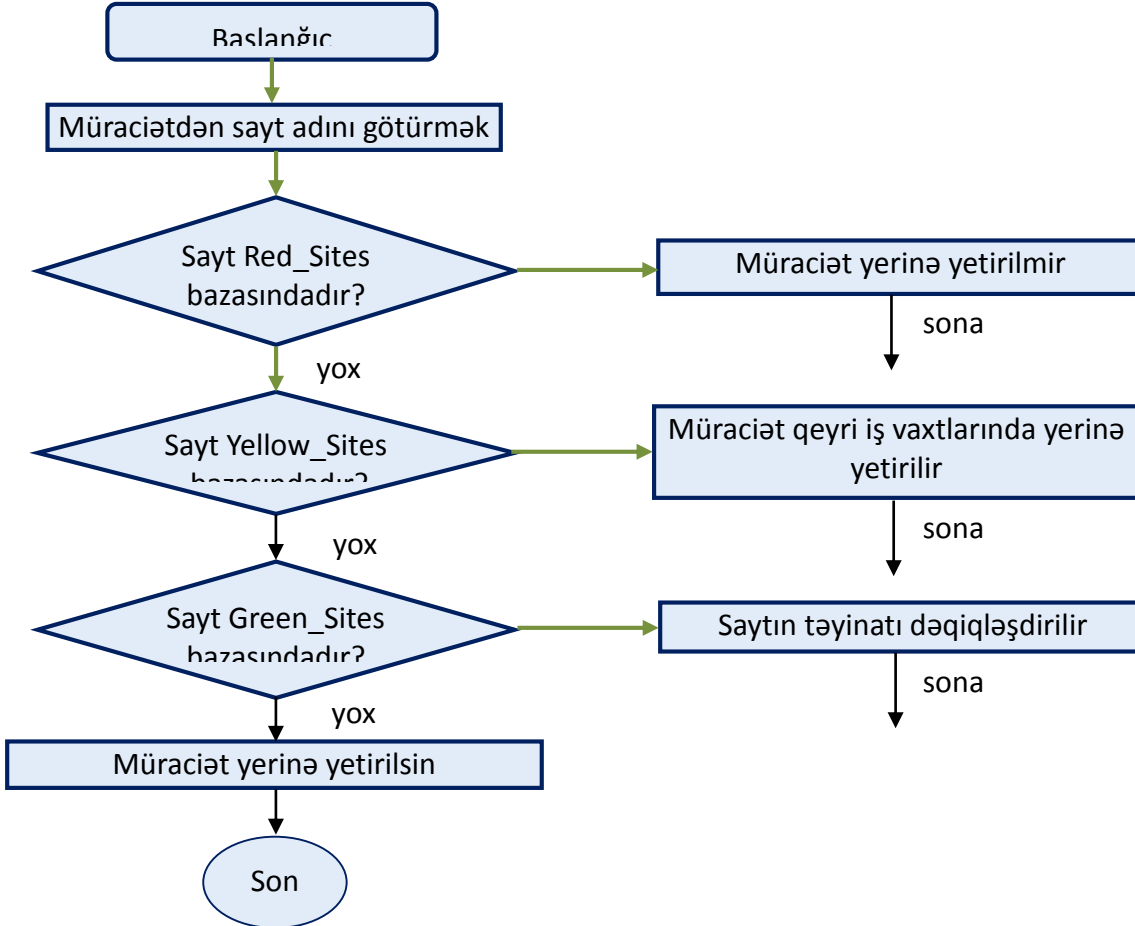
Müraciət edilən sayt Yellow_Sites bazasında tapılırsa bu müraciət ya qeyri-iş vaxtlarında və ya iş vaxtında (trafik həcmi şəbəkə limitini keçməyəcəyi hallarda) yerinə yetirilə bilər.

Deyilənlərdən aydındır ki, əgər müraciət edilən sayt Green_Sites bazasında tapılırsa, müraciət adı qaydada yerinə yetirilməlidir.

Əgər müraciət edilən sayt axtarılan bazalarda tapılmasa saytın adı yuxarıdakı cədvələ yazılaraq məktub şəklində istifadəçiyə göndərilir və istifadəçi uyğun qrafaları dolurmaqla məktubu geri qaytarır. İstifadəçinin məktubundakı məlumat bazalara daxil edilir. Nəticədə istifadəçinin məsuliyyəti artır və bazalarda toplanmış məlumatlar zənginləşir.

Qeyd olunan prosesin alqoritmini şakil 2-də olduğu kimi göstərmək olar.

Şak.2. Saytlara müraciətlərin idarə edilməsi alqoritmi.

NƏTİCƏ

Məqalədə WEB saytlara müraciətlərin idarə edilməsinin bəzi alqoritmləri verilmişdir. Bu alqoritmlər istənilən korporativ şəbəkədə tətbiq edilə bilər. Müəyyən istismar təcrübəsindən sonra məqalədə adı çəkilən bazalarda kifayət qədər məlumatlar toplana bilər və şəbəkədə baş verən neqativ halların qarşısı alınabilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Əliquliyev R.M., Hüseynova A.Ə. Məhdud imkanlı korporativ mühitdə İnternet resursların bölünməsinin səmərəliliyinin artırılmasına bəzi yanaşmalar haqqında / “Kibernetika və İnfomatika problemləri” PCI II Beynəlxalq Konfransı –2006, 2006, s.73-75.
2. Hüseynova A.Ə. Məhdud sürətli bağlantı ilə İnternetə çıxışı olan korporativ şəbəkədə web trafikinin monitorinqinin təşkili / “İnfomasiya Texnologiyaları və Telekommunikasiya” III Beynəlxalq Konfransı, 2007, s.315-317.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

3. Алгулиев Р.М., Алыгулиев Р.М., Гусейнова А.. Повышение эффективности корпоративных сетей с применением CDN-технологии. // Информационные технологии, 2008, №7, с. 2-9.
4. Абросимов Л.И. Основные положения теории производительности вычислительных сетей. // Вестник МЭИ -2001 №4 - с. 70 - 75
5. Алиев А.И., Гусейнова А.А. Пути повышения производительности корпоративной сети и об одном критерии обновления документов в кеш-серверах // İnformasiya texnologiyaları problemləri, 2010, №1, s. 8-12.
6. Aliyev A.I., Huseynova A.A. On the approaches of increasing the productivity of the corporal net and a criterion of data updating in cash-servers / The second international conference “Problems of cybernetics and informatics” September 10-12, 2008, Vol. 1, pp. 78-80.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

(10)

Doç. Dr. Fariz AHMADOV*

Uzman. Meleyke DADAŞOVA*

Dr. Nurhodja AKBULAEV*

DÖVİZ PİYASALARINDAKİ STRATEJİK UYGULAMALAR: AZERBAIJAN ÖRNEĞİ STRATEGIC APPLICATIONS IN FOREIGN EXCHANGE MARKETS: THE CASE OF AZERBAIJAN

ÖZ

Bu çalışmada döviz piyasalarındaki stratejik uygulamaların Azerbaycan ekonomisine olan etkisi, karşılaşılan sorunlar ve bu sorunların çözüm önerilerine yer verilmiştir.

Araştırmada kişisel katılımcıların Azerbaycan'daki döviz piyasasının gelişimi, gelişimine katkıda bulunan kişi ya da kurumların kimler olduğu, katılımcı konumunda olan kişi veya kurumların özellikleri göz önüne alınarak piyasada olma nedenleri, hangi amaçla işlem yaptıkları, piyasanın işleyişi sırasında karşılaştıkları sorunlar ve piyasadaki beklentileri anket yapma yolu ile araştırılmıştır, elde edilen bulgular istatistik analizlere tabi tutularak yorumlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Döviz piyasası, strateji, Azerbaycan, döviz.

ABSTRACT

In this study, the effect on the economy of Azerbaijan in the foreign exchange market of strategic applications, have been given to the problems and the solution of these problems.

The study participants in the foreign exchange market in Azerbaijan to personal development, who are people or institutions that contribute to the development of participant characteristics of a person or by considering the characteristics of market institutions have become the reasons why, and for what purpose their process, the problems they may face during the functioning of the market and expectations from the market were investigated by conducting a poll of, the obtained results subjected to statistical analysis have been interpreted .

Keywords: Foreign exchange market, strategy, Azerbaijan, exchange.

* Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Türk Dünyası İşletme Fakültesi, İşletme ve İktisat Bölümü, Bakü/AZERBAIJAN;
e-mail: ahmadovfs@hotmail.com

* Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Türk Dünyası İşletme Fakültesi, İşletme ve İktisat Bölümü, Bakü/AZERBAIJAN;
e-mail: meleyke.dadashova@gmail.com

* Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Türk Dünyası İşletme Fakültesi, İktisat ve İşletme Bölümü, Bakü/AZERBAIJAN;
e-mail: nurhoca@gmail.com

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

GİRİŞ

Yabancı ülkelerin paralarına genel bir terim olarak "döviz" denilmektedir. Döviz piyasaları da, yabancı paraların alınıp satıldığı ya da bir ulusal paranın başka bir paraya dönüştürülmesine imkan veren kurumsal yapılardır. Döviz piyasalarının temel fonksiyonu, uluslararası ticaret ve sermaye akımlarının gerçekleştirilmesidir. Bugün dünyadaki en büyük mali piyasalar döviz piyasalarıdır. Bu piyasalarda yapılan işlemler dünyadaki toplam işlem hacminin 50 katından fazladır²⁸. Azerbaycan'da uygulanan döviz kuru sistemi dönemler itibarıyla farklılıklar arz etmektedir. Döviz piyasalarının diğer mal ve hizmet piyasalarından bazı temel farklılıkları vardır. Döviz piyasaları daha çok farklı ulusal paraların birbirine dönüşümünü sağlayan bir örgüt veya kurumsal yapı niteliğinde olup bir piyasanın ana özelliklerini de bünyesinde taşırlar. Şöyle ki, bu piyasada da döviz arz eden satıcılar, döviz talep eden alıcılar ve aracı kurumlar vardır.

Döviz piyasasında arz ve talebin karşılaşmasıyla döviz fiyatları oluşmaktadır. Döviz piyasasının temel aracı kurumları ticari bankalardır. Hemen hemen tüm büyük bankalar müşterilerine döviz alım ve satım hizmeti sunmaktadır. Bankaların genellikle döviz işlemleri yapmak üzere kurulmuş özel servisleri (kambiyo departmanı) vardır. Döviz piyasasının bankalardan sonra diğer katılımcıları ise, mali kuruluşlar, ihracat- ithalat firmaları, şirketler, kamu kuruluşları, küçük tasarruf sahipleri ve merkez bankalarıdır.

Azerbaycan'da da yerleşik ve yerleşik olmayan kişilerin döviz ve Azerbaycan manatı üzerinden işlem yapması, kişilerin döviz bulundurmaları serbesttir. Döviz bulunduranlara dövizlerin kaynağı sorulamaz. Dolayısıyla, gerçek ve tüzel kişiler (bankalar, mali kuruluşlar, ihracatçı ve ithalatçılar, şirketler, kamu kuruluşları ve merkez bankaları) birbirleri ile serbestçe döviz üzerinden işlem yapabilmektedir. Döviz piyasaları da, yabancı paraların alınıp satıldığı ya da bir ulusal paranın başka bir paraya dönüştürülmesine imkan veren kurumsal yapılardır. Bir başka deyimle göre bireyler, kuruluşlar ve devletler çeşitli nedenlerle farklı ülkelerin paralarını alıp satmak istemektedirler. Bu döviz arz ve taleplerinin karşılaşmasını sağlayan piyasa döviz piyasasıdır (ÇUFADAR, 2010:1).

1. Döviz Piyasası Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

II. Dünya savaşının ardından 1944 yılında, uluslararası para sisteminin yeniden kurulması için ABD ve İngiltere'nin öncülüğünde, Türkiye'nin de dahil olduğu 44 ülkenin katılımıyla Bretton Woods Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferans sonucunda, döviz kurlarındaki istikrarın yeniden oluşturulabilmesi için 35 ABD doları, 1 ons altına eş değer olarak kabul edilmiş, diğer ülkelerin para birimleri ise ABD dolarına karşı sabitlenmiştir. Bu sistem ile diğer ülkelerin para birimlerinin ABD dolarına karşı %1'i aşmayacak oranda dalgalanmasına izin verilmiştir. Bu oranın aşılması durumunda ise paritedeki istikrarın ilgili ülkedeki Merkez Bankasının döviz piyasasına müdahalesiyle sağlanması amaçlanmıştır. İlerleyen dönemlerde ABD, artan dış ticaret açıklarından dolayı doları devalüe etmek istemiş ve 1971 yılında altına dönüştürülebilirliği tek tarafı olarak kaldırmıştır. Hemen ardından, döviz kurlarındaki kısa dönemli spekülasyon dalgalanmalarına bir çare olarak planlanan Bretton Woods sistemi, petrol krizinin patlak verdiği 1973 yılında gelişmiş ülkelerin paralarını dalgalanmaya bırakmasıyla çökmüştür (Seyidoğlu, 1996:135-164).

2. Döviz Piyasasında Fiyatları Etkileyen Faktörler

Para piyasasında fiyatlar makro ekonomik faktörlerden etkilenir, örneğin işsizlik oranları, ulusal üretim değerleri ve enflasyon gibi. Haber olaylarından haberdar olmak teknolojinin gelişimiyle artık son derece kolay. Bir çok platformda ekonomik ve politik haberleri anında ekranınızdan izleyebilirsiniz. Para

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

piyasasında işlem yapan birisi analizini yaparken dikkat etmesi gereken üç makro ekonomik faktör vardır (Müslümov ve diğerleri, 2003:15,16):

a) Faiz oranlar oranları: Her döviz cinsinin gecelik borç oranı vardır. Bu oran ülkenin merkez bankası tarafından tayin edilir. Düşük faiz oranları genellikle o para biriminin değer kaybetmesine neden olur. Bunun nedeni piyasada "işlem taşıma" (carry trade) denilen bir faaliyet olmasıdır. Düşük faiz oranı olan para birimi satılır ve yüksek faiz veren para birimi alınır.

b) İşsizlik oranları: İşsizlik oranları ekonomik gücün göstergesidir. Eğer işsizlik oranı yüksek ise, ekonomi iş sağlayacak kadar güçlü değil demektir, dolayısıyla o ülkenin para birimi ülkenin zayıflamasına neden olur.

c) Jeopolitik Olaylar: Küresel önemli olaylar sadece para piyasasını değil tüm piyasaları etkilemektedir.

3. Döviz Piyasalarındaki Stratejik Uygulamaların Azerbaycan Ekonomisine Olan Etkisine Yönelik Bir Araştırma

3.1. Araştırmanın Problemi

İncelenecek araştırma problemi döviz piyasalarındaki stratejik uygulamaların Azerbaycan ekonomisine olan etkisi, karşılaşılan sorunlar ve bu sorunların çözüm önerileridir. Kişisel katılımcıların ve firmaların döviz piyasasında hangi işlemleri yaptığı, kişisel katılımcıların döviz piyasasında işlem yapmak için hangi aracı kurumları kullandığı ve tasarruflarının ne kadarını döviz piyasasında değerlendirdikleri, araştırmanın diğer alt problemleridir.

3.2. Araştırmanın Amacı

Araştırma, genel olarak döviz piyasalarında uygulanan stratejilerin Azerbaycan ekonomisine olan etkisinin belirlenmesi amacıyla yapılmaktadır. Bu nedenle rastgele seçilen 100 kişiden konu ile ilgili bilgilerin elde edilmesi ve elde edilen bilgilere göre karşılaşılan problemlerin çözüm yollarının aranması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda toplanan bilgiler literatür çalışmasına göre değerlendirilerek Azerbaycan ekonomisi için uygunluğu belirlenmektedir.

3.3. Araştırmanın Hipotezleri

1) Bir çok ülkelerde döviz piyasaları sürekli geliştiği halde Azerbaycan'da döviz piyasası sisteminin kuralları tam öğretilmemiş ve bu kurumlarda çalışacak nitelikli elemanlar yetiştirilmesine ağırlık verilmediği için döviz piyasası tam gelişmiş bir halde değil.

2) Toplumda belirli "pazar kurtları" vardır ki, onlar piyasadaki dalgalanmalarla bağlı yanlış tüyolar, sinyaller ve ya taktikler bildirerek yatırıma yeni başlamış yatırımcılara psikolojik etki yapmakla yatırdıkları parayı kaybetmelerine sebep ola biliyorlar.

3) Ülkemizde döviz piyasalarında yeni yatırım yapan yatırımcıların psikolojik bakımdan yatırılan yatırımın kaybedilmesi durumuna hazır olmaması onların piyasadaki erken çekilmelerine neden oluyor. Bu da döviz piyasalarında aksaklıkların olmasına yol açıyor.

İleride yazacak olduğum makalede bu alt gruplar kategorilerine göre incelenecek, bu gruplara neden ihtiyaç duyulduğu vurgulanacak. Ödevde aşağıdaki soruların cevapları yanıtlanmaya çalışılacaktır:

- 1) Azerbaycan'da döviz piyasalarının gelişmemesinin temel nedenleri
- 2) Döviz piyasalarında yeni yatırım yapan yatırımcıların durumu
- 3) Yatırımcılara destek veren kurum ve ya kuruluşlar

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

4) Azerbaycan döviz piyasasında karşılaşılan sorunlar ve onların çözüm önerileri

7.4 Araştırmanın Yöntemi

Çalışmasının teorik kısmı hazırlandıktan sonra araştırma yöntemi olarak anket yöntemi seçilmiştir. Gerekli bilgilerin elde edilebileceği kapsamda sorulardan oluşturulan anket 100 kişi arasında yapılmıştır. Ankette toplam 15 soru yer almıştır. Cevaplayacaklardan, sorunlarla ilgili sorularda verilen seçenekleri katılma derecelerine göre işaretlemeleri istenmiştir. Anket uygulaması yapılarak daha gerçekçi bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır.

3.4. Araştırma Bulguları

Önceden anlatıldığı üzere 100 kişi arasından anket yardımıyla elde olunan bulgular yorumlanacaktır.

3.4.1. Kişisel Bilgilere İlişkin Bulgular

Ankete katılan kişilerin %60'ı erkek iken, %40'ı kadındır. Evli olanların oranı %59'dur. Yaş dağılımına bakıldığında ağırlıklı yaş grubunun %48'i 20-29 yaş arasında olduğu görülmektedir. 40 yaşına kadar olan grubun ağırlığı %41 iken 41-50 yaş arasının ağırlığı ise %9'dur. Ankete katılanların %66'sı fakülte mezunudur. Bunu sırasıyla eşit yüzde ağırlıklarla yüksek lisans veya doktora mezunları ve lise mezunları izlemektedir. Katılımcıların %29'unun gelir grubu 250-500 AZN iken %20'nin gelir grubu 500-700 AZN, %16'nın gelir grubu 750-1000AZN'dir. Meslek durumlarına bakıldığında işçilerin ağırlığının %47, memur ağırlığının %31 olduğu görülmektedir. Diğer grupta yer alan meslekler muhasebeci, dış ticaret uzmanı, mimar, denetçi ve sigortacı, olup ağırlığı %22'dir.

3.4.2. Katılımcılara Yönelik Olarak Araştırma Konusuyla İlgili Bulgular ve Yorumlar

Araştırmada öncelikli olarak kişilere tasarruflarının yüzde kaçını döviz olarak değerlendirdikleri sorulmuştur. Daha sonra döviz kurlarını etkileyen faktörlerin neler olduğunu, katılımcıların hangi kurum veya kuruluş vasıtasıyla piyasa katılımcısı olduklarını, hangi amaç için işlem yaptıklarını, döviz işlemlerinde hangi kurum veya kuruluşları tercih ettiklerini, piyasada işlem yaparken karşılaştıkları sorunları ve hangi tür işlemleri yaptıkları sorulmuştur. Elde edilen bulgular cinsiyet, gelir durumu, meslek ve eğitim durumuna göre incelenmeye tabi tutulmuştur.

Ankete katılan 100 katılımcının 63'ü tasarruflarını %10 ve daha az olarak, 24'ü %11-30 oranında, 12'si %31-50 oranında, 1'i ise %51 ve üstü oranlarında döviz piyasasında değerlendirmektedirler. Katılımcıların 34'ü kadın, 66'sı erkek olmak üzere tasarruflarını döviz piyasalarında değerlendirmektedirler. Ankette elde olunan bulgulardan da görüleceği üzere, gelir miktarı arttıkça tasarrufların döviz olarak değerlendirme oranı düşmektedir. Geliri 250-500 AZN olanlar tasarruflarının %10-50 arasındaki kısmını döviz olarak değerlendirmektedir. 500-750 AZN gelir elde edenlerde tasarrufların döviz olarak değerlendirme oranı %10-30 arasında, 1001 AZN ve üzeri gelir elde edenlerde ise bu oran daha düşüktür. Eğitim bakımından tasarruflarını döviz piyasasında değerlendiren fakülte mezunlarının %66'sı, yüksek lisans veya doktora mezunlarının %45'i %10 ve daha az oranında döviz olarak değerlendirmektedirler. Lise mezunlarının ise %20'si %5 oranında döviz olarak değerlendirmektedir.

Aynı zamanda elde olunan bulgulardan görüleceği üzere Memurların %62'si, İşçilerin %61'i, Küçük Esnaf/Sanatkârların %78'i ve Diğer meslek gruplarının (muhasebeci, dış ticaret uzmanı, mimar, denetçi, sigortacı) %87'si tasarruflarını %10 ve daha az oranında döviz olarak değerlendirmektedirler.

Araştırmadan görüleceği üzere döviz kurlarını etkileyen en önemli faktör olarak ekonomik faktörler

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

görülmektedir. Katılımcılar, politik faktörleri ikinci sıraya, yurt dışı gelişmeleri üçüncü sıraya, insan davranışlarını ise dördüncü sıraya yerleştirmişlerdir. Diğer faktörler (manipülasyon, spekülasyon) ise %1'lik dilimle en son sırada yer almaktadır. Araştırmaya katılan erkek katılımcılara göre döviz kurlarını etkileyen en önemli faktörlerin ilk sırasında ekonomik faktörler yer alırken, kadın katılımcılara göre ise politik faktörler ilk sırada yer almaktadır.

Katılımcılar döviz piyasasında en fazla spot işlemlerde (%75) bulunmaktadırlar. İkinci olarak swap işlemler (%20), üçüncü olarak da vadeli işlemler (%5) yapmaktadırlar.

Araştırmadan elde edilen bir diğer bulgu kişilerin hangi kurumlar vasıtasıyla döviz piyasasının katılımcısı olmalarıdır. %67'si yatırım danışmanları, %55'i ticari bankalar, % 34'ü döviz büroları vasıtası ile döviz piyasasının katılımcısı olurlar.

Döviz piyasasında kişilerin en önemli amacı yatırım yapmaktır. İkinci sırada riskten korunma, üçüncü sırada ise ticaret yapma amacı gelmektedir. Spekülasyon yapma amacı kişisel katılımcıların dördüncü amacı olarak yer alırken diğer amaçları ise son sırada yer almaktadır.

Ankete katılan katılımcıların piyasada karşılaştıkları sorunların ilk üç sıralaması önem sırasına göre şöyledir:

1. Piyasanın spekülasyona açık bir yapısı olması(%33).
2. Kurların çok hızlı olarak değişiklik göstermesi(%29)
3. Döviz piyasası hakkında yeterli uzman personelin bulunmaması(%22)

Elde edilen araştırma sonuçlarına göre günümüzde FX olarak bilinen tezgâh üstü piyasalarda yapılan döviz işlemleri hızla artmakta ve ülkemizde bunların ileride oluşturabileceği sorunlara ilişkin herhangi bir düzenleme veya tedbirler bulunmamaktadır. Merkez Bankasının görevleri arasında yer alan döviz piyasaları ile ilgili düzenleyici tedbirler almak hükmü kesin olarak uygulanmalı ve FX firmaları yasal düzenlemeler kapsamına alınarak denetlenmelidir.

SONUÇ

Araştırma sonuçları göstermiştir ki, kişiler tasarruflarının çok az miktarını döviz piyasasında değerlendirmektedirler. Bu konu üzerinde finans kuruluşları çalışma yaparak döviz piyasası hakkında topluma bilgi vermeleri ve daha aktif rol oynamaları gerekmektedir.

Azerbaycan`da döviz piyasasının olması gerektiği noktaya gelebilmesi için öncelikle devletin etkin bir politika izlemesi, daha sonra Merkez Bankası tarafından piyasanın gelişimini sağlayacak alt yapının ortaya konulması, eğitim kurumlarının vasıflı eleman yetiştirmesi ve döviz piyasasının kullanıcılarına piyasanın en iyi şekilde tanıtılması gerekmektedir. Bunun için bankalar, aracı kurumlar ve yatırım danışmanlıkları web sayfalarında, gazetelerde, televizyonlarda, toplumun dikkatini büyük oranda çeken ve etkili olan reklam panolarında ilanlar vererek piyasanın tanıtımını yapmalıdırlar. Ayrıca bunların yanında katılımcıların piyasa özetlerini cep telefonu veya bilgisayar programlarıyla takip etmeli, tanıtım seminerlerine katılmalı, piyasanın ünlü katılımcılarının da katılımının sağlanacağı konferanslar düzenlemelidirler.

Ayrıca döviz piyasasında yeterli uzman personelin olmaması sorunu da önemlilik arz edecek durumda görülmekte, eğitilmiş ve uzman personellerin yetiştirilmesi gerekmektedir. Bu konuda vadeli işlem borsası ve üniversitelere büyük pay düşmektedir.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

KAYNAKÇA

1. **ACAR, Nilgün**, Döviz Kuru Sistem ve Politikalarının Dış Ticaret Açısından Analizi, 1980 Sonrası Türkiye Örneği, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, D.E.Ü., İzmir, 2005.
2. **ARAS, Osman Nuri**, Azerbaycan Ekonomisi, “İktisat Politikaları”, Bakü 2003 Avrupa Birliği İş Geliştirme Merkezi Ağı dergisi, Ocak 2011.
3. **ASLAN, Müslümov, A., Hasanov, M. ve Özyıldırım, C.**, Döviz Kuru Sistemleri ve Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Ekonomiye Etkileri, İstanbul, Ekonomi Ödülleri Kitapları-3, 2003.
4. **Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası Bülteni**, Sayı 10, Döviz Kuru Rejimleri ve Türev Piyasalar”, Haziran 2011.
5. **ÇUFADAR, Ümit**, Türkiye’deki Döviz Piyasalarının Katılımcıları ve Katılımcıların Piyasadan Beklentileri, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Finansman Anabilim Dalı, Ankara, 2010.
6. **GÜNAL, M**, Merkez Bankasının Değişen Rolü ve Para Politikası Uygulamaları. İstanbul, MKB Yayını, 2001.
7. **ÖZDEMİR, Kadir Azim, Gülbin Şahinbeyoğlu**, Alternatif Döviz Kuru Sistemleri, Değişim yayımları, Eylül 2000.
8. **SAKA, Yasin, S. Çolak**, Uluslararası Finansman Ders Notları, Ankara 2008.
9. **SEYİDOĞLU, Halil**, Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama, 11. Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul, 1996.
10. <http://www.tspakb.org.tr/tr/DesktopDefault.aspx?tabid=87>
11. Uluslararası Döviz Piyasası, (çevrimiçi) 04 Aralık 2014
https://tr.wikipedia.org/wiki/Uluslararası_C4%B1_d%C3%B6viz_piyasası_C4%B1

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

(11)

Dr. Sdabe SALİHOVA*

Dr. Nurhodja AKBULAEV*

**TURİZM SEKTÖRÜNÜN KAZAKİSTAN'IN EKONOMİK BÜYÜMESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ:
VAR ANALİZİ YAKLAşIMI
THE EFFECT OF TOURISM SECTOR ON THE ECONOMIC GROWTH OF KAZAKHSTAN:
VAR ANALYSIS APPROACH**

Z

Turizm sektörünün dünya genelinde büyük bir hızla gelişme gösterdiği bu alanda yapılmış olan bütün çalışmalarda belirtilmiştir. Turizm sektörünün diğer sektörlere doğrudan veya dolaylı olarak katkı sağlayan bir sektör olması nedeniyle ülke ekonomilerine katkısı ayrıntılı olarak hesaplanmaya çalışılan alanlardan biridir. Bu bağlamda, ulusal ve uluslararası literatürde konuya ilişkin olarak yapılan teorik ve ampirik çalışmalardan, turizmin ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisi olduğu da anlaşılmaktadır. Kazakistan'ın bağımsızlığını ilan ettiği tarihten itibaren en çok önem verilen sektörler içerisinde turizm sektörüne ayrıca bir önem verilmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, turizm ve ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olup olmadığını test etmek ve bu sektörün ekonomik büyümeye ilişkin olası katkısını ortaya koymaktır. Böylece, 1990-2014 yılları arasında turizm gelirleri ile GSYİH'dan oluşan değişkenlere ait zaman serisi, VAR modeli kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen ampirik sonuçlar, Kazakistan'da hem turizmin ekonomik büyüme üzerinde hem de ekonomik büyümenin turizme bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak yapılan eş bütünleşme testinin sonucu, her iki değişken arasında karşılıklı bir ilişkinin bulunmadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Ekonomik Büyüme, Turizm Gelirleri, Nedensellik Analizi, VAR

ABSTRACT

The tourism industry is one of the rapidly developing sectors in the world. Because it is a sector that contributes directly or indirectly to other sectors of the tourism industry to the economy of the country is one of the areas studied in detail the contribution is calculated. Kazakhstan declared its independence as of the date of the most valued within the sector, the tourism sector is also given importance. Tourism in Kazakhstan, especially after independence to occupy a place in the international tourism industry to develop rapidly and it is evident that are.

Thus between the years of 1990-2014, the time series of gross domestic product (GDP) with variables and tourism revenues has been investigated by using the VAR model. The obtained empirical results, and economic growth in Kazakhstan tourism on the economic growth of tourism, it was determined that did not have an impact on. Consequently, the suggests that a reciprocal relationship exists between two variables, the result of the test integration.

Keywords: Kazakhstan, Economic growth, Tourism revenues, Casualty Analysis, VAR

* Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Türk Dünyası İşletme Fakültesi, İktisat ve İşletme Bölümü, Bakü/AZERBAYCAN;
e-mail: sudabe74@gmail.com

* Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Türk Dünyası İşletme Fakültesi, İktisat ve İşletme Bölümü, Bakü/AZERBAYCAN;
e-mail: nurhoca@gmail.com

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

GİRİŞ

Günümüzde ulaşım, konaklama, yeme-içme ve eylem gibi 55 farklı alanın birleşmesiyle çok yönlü hizmet sunan turizm sektörü, özellikle 20. yy.ın ikinci yarısından itibaren ülke ekonomilerinin karşılaştığı ekonomik sorunların çözümünde ve döviz darboğazların aşılmasında âdeta bir çıkış noktası hâline gelmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin kalkınması ve büyümesi için ihtiyaç duyulan dövizin sağlanmasında, turizm sektörünün geliştirilmesi gereği ön plâna çıkmış ve turizm, bu tür ülkelerin kalkınma ve büyüme için umut bağladıkları bir sektör konumuna gelmiştir.

Kazakistan'ın turizm sektörü Sovyetler Birliği döneminden bu yana gelişmektedir. Sovyetler Birliği içerisinde bir ülkeden diğer ülkeye serbestçe seyahat etme imkanı Kazakistan'ı Sovyetler Birliği içerisindeki turizm merkezleri olan ülkelere katkıda bulunmuştur. Söz konusu birliğin dağılması ve sonrasında ülkenin bağımsızlığını elde etmesiyle turizm sektörü daha çok uluslararası ticaret ve uluslararası turizm kapsamında gelişme göstermeye başlamıştır. Kazakistan'ın turizm sektörü ülkenin ekonomisine önemli bir katkı sağlamaktadır. Bunu son yirmi yılda Kazakistan'a gelen yoğun yabancı turist akışından takip etmek mümkündür. Bu son yirmi yıllık dönemde yabancı turistlerin yoğun ilgisi, Kazakistan ekonomisine önemli derecede döviz getirisiyle katkıda bulunmaktadır. Turizm sektörü aynı zamanda ülkenin ulaşım, tarım, bankacılık, sanayi, iç ve dış ticaretine de katkı sağlamaktadır. Ülkede modern mimarlık unsurları ile yapılan ve devam eden yeni inşaat çalışmalarıyla şehirlerin güzelleştirilme çabaları da turizme olumlu katkı sağlamaktadır.

Dünya Turizm Örgütü verilerine (WTO) göre, uluslararası turist sayısı 2012'de 1.035 milyon, 2013'te 1.087 milyon iken 46 milyon artarak 2014'te 1.133 milyon kişiye, uluslararası turizm gelirleri ise 2014'te 1.245 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Ayrıca, turizm sektörü dünyadaki GSYİH'nin %9'unu, 1.5 trilyon ABD doları olan ihracatın %6'sına ve istihdamın da 1/11'ne sahiptir²⁹. Bu nedenle, turizm başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere, turizm potansiyeline sahip birçok ülkede; istihdama, gelir düzeyine, dış ticaretin geliştirilmesine iç ve dış borç yüklerinin hafiflemesine, döviz getirisi ile ödemeler dengesine ve sonuçta ülke insanının refah düzeyinin yükselmesine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır³⁰. 1950 yılında dünya turist sayısının 25.3 milyon olduğu varsayıldığında, 63 yıl içerisinde dünya turizm :hareketlerinin %4296 oranında arttığı (yaklaşık 43 kat) görülmekte olup, bu çok büyük gelişmenin göstergesidir. Söz konusu rakamların 2020 yılında sırasıyla 1.6 milyar kişi ve 2 trilyon Dolar³¹, 2050 yılında ise 2 milyar kişi ve 2.1 trilyon Dolar olması öngörülmektedir. Bununla birlikte, yine 2050 yılında, dünya genelindeki iç ve dış turizm gelirlerinin toplam olarak 24.2 trilyon Amerika Dolarına ulaşacağı beklenmektedir³².

Kazakistan'ın GSYİH'sı içindeki turizmin payı, 1995 yılında %0,76'dan 1996'da %1,22'ye, 1997'de %1,58'e ve 2002'de %2,76'ya kadar yükselmiştir. Ancak, 2013'e gelindiğinde 1995 yılı oranının da altına %0,74 seviyesine gerilemiştir. Ayrıca, turizmin ihracat geliri içindeki payı 2005-2013 yılları için %2,64'ten %1,93'e kadar çekilmiştir.

²⁹ World Tourism Organization UNWTO, <http://media.unwto.org>, 2014, UNWTO Tourism Highlights, 2015 Edition, <http://www.eüunwto.org/doi/book/10.18111/9789284416899-Tjursday>, November 19,2015. 5:09:54 AM-IP Adress:78.111.49.239.

³⁰ MARCOUILLER, D.W., K_M, K.K. ve DELLER, S.C. Natural Amenities, Tourism and Income Distribution, Annals of Tourism Research, 31(4) 2004, s.1031-1050; GÖYMEN, K. Tourism and Governance in Turkey, Annals of Tourism Research, 27 (4), 2000. S.1025-1048; BAHAR Ozan, Turizm Sektörünün Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı, YÖNETİM VE EKONOMİ :2006 Cilt:13 Sayı:2, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. MANİSA, s.138

³¹ CHO, V. A Comparison of Three Different Approaches to Tourist Arrival Forecasting, Tourism Management, 2003, 24, 323-330.

³² PIZAM, A. Life and Tourism in the Year 2050, International Journal of Hospitality Management 1999, 18, 331-343.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

Tablo 1: Kazakistan'da Turizm Sektörüne İlişkin Ekonomik Göstergeler

Yıllar	Turizm Geliri (\$)	Turizm Gelirlerinin GSMH İçindeki % Payı	Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirleri İçindeki % Payı
2005	801000000	1,402221	2,636037
2006	973000000	1,201177	2,348069
2007	1214000000	1,157846	2,344854
2008	1255000000	0,940486	1,645759
2009	1185000000	1,027676	2,467358
2010	1236000000	0,834868	1,886717
2011	1524000000	0,810427	1,702192
2012	1572000000	0,772416	1,713177
2013	1717000000	0,740481	1,93621

Kaynak: <http://www.azstat.org/>; <http://data.worldbank.org/country/kazakhstan>: 20.11.2015

Literatürler incelendiğinde, turizm ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştıran diğer ülkelerle ilgili bazı çalışmalar olmasına karşın³³, Kazakistan ekonomisi için de önemli olan bu sektörün ekonomik büyüme üzerindeki olası etkisinin ampirik olarak test edilen çalışmalar yetersiz olduğu görülmektedir. Bu nedenle çalışmanın öncelikli amacı, Kazakistan ve turizm ekonomisi için bu açığı kapatmaya yönelik bir temel oluşturmaktır. İkinci amaç ise, turizm ve ekonomik büyüme arasında hem orta hem de uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığını test etmek ve bu sektörün ekonomik büyümeye ilişkin olası katkısını ortaya koymaktır. Kazakistan'ın ekonomik gelişmesinde büyüme ve turizm arasındaki ilişkiyi test etmek için üç hipotez sınanacaktır. Bu hipotezlerden birincisi turizmin ekonomik büyümeye neden olduğu, ikincisi ekonomik büyümenin turizmde büyümeye yol açtığı ve ikisinin de birbirini etkilediğidir. Söz konusu amaçlar doğrultusunda; çalışmanın ikinci bölümünde, literatürde yer alan ve turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran önceki ampirik araştırmalar incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise; çalışmada kullanılan yöntem, model, değişken ve veriler hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümde ise VAR (Vector Autoregressive) analizi ile yapılan bütün testlerin sonuçları ayrı ayrı gösterilmiş ve ampirik sonuçların genel bir değerlendirmesi ve yorumu yapılmıştır.

1. Literatür Taraması

Ekonomi literatürüne bakıldığında, turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini inceleyen çok sayıda araştırmanın olduğu görülmektedir. Turizm sektörü gelirleri ile ekonomik

³³ SHARPLEY, R. The Challenges of Economic Diversification Through Tourism: the Case of Abu Dhabi, The International Journal of Tourism Research, 4 (3), May/June, 2002, s.221-235; BALAGUER, J. ve JORDA, M.C. Tourism as a Long-run Economic Growth Factor: the Spanish Case, Applied Economics, 34, 2002, s.877-884; DURBARRY, R. Tourism and Economic Growth: the Case of Mauritius, Tourism Economics, 10, 2004, s.389-401. Aktaran: BAHAR Ozan, a.g.e., s.138

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

büyüme ilişkisi konusunda yapılan ampirik çalışmalarda elde edilen bulguların benzerlik ve farklılıkları mevcuttur. Bu benzerlik ve farklılıklar açısından turizmin genel anlamda, turizmin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği başka bir ifade ile, ihracattaki gelişmenin ve artışın ekonomik büyümede oransal bir artışa neden olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Literatürde konuyla ilgili ampirik çalışmalara bakılacak olursa, çalışmalardan elde edilen sonuçlar genelde turizm yönlü büyüme hipotezini desteklemektedir. Aykaç T-VAR (Threshold Vector Autoregressive) analizi ile test edilmiştir. Turizm gelirleri ile büyüme arasındaki pozitif ilişkiyi göstermekle birlikte bu ilişkinin turizmden elde edilen gelirden %30'un üzerinde artış olması halinde ortaya çıktığını göstermektedir. Kızılgöl ve Erbaykal (2008 Türkiye), 1992:01–2006:02 dönemlerini kapsayan üçer aylık veriler kullanılarak yapılan test sonuçlarına göre, ekonomik büyümeden turizm gelirlerine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi ortaya çıkmıştır. Çil Yavuz (2006 Türkiye), 1992:Q1- 2004:Q4 dönemindeki turizm gelirindeki artışın ekonomik büyümeye Standart Granger nedensellik testi sonuçlarına göre, turizm gelirleri ile iktisadi büyüme arasında nedensellik ilişkisi yoktur. Orhan Çoban ve Ceyhun Can Özcan (2013 Türkiye), 1963-2010 dönemine ilişkin Türkiye'de turizm ve ekonomik büyüme arasındaki kısa dönemde bir ilişki bulunmamakta iken uzun dönemde turizm ekonomik büyümenin önemli bir nedenidir sonucuna ulaşılmıştır. Salihova ve Akbulaev (2014), çalışmamızda 1990–2012 yılları arasındaki turizm gelirleri ile GSYİH'dan oluşan değişkenlere ait zaman serisi, VAR modeli kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen ampirik sonuçlar, turizmin ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki meydana getirdiğini ve yapılan eş bütünleşme testine göre de, her iki değişken arasında karşılıklı bir ilişkinin bulunduğunu tespit edilmiştir.

2. Model ve Veri Seti

Bu çalışmada, oluşturulan model tahmini ve kullanılan testler açısından diğer çalışmalardan farklılık arz etmektedir. Buradan hareketle; turizm gelirleri (TG) ile GSYİH zaman serileri kullanılarak iki seri arasındaki ilişkinin büyüklüğü ölçülecektir. Söz konusu iki değişken ile ilgili 1990–2014 yıllarına ait istatistiksel verilere, Kazakistan Cumhuriyeti Turizm Bakanlığı, Devlet İstatistik Komitesi, Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Bankası ve Dünya Bankası veri tabanlarından ulaşılmış ve tüm değişkenler doğal logaritma şeklinde ifade edilmiştir. 1990-1994 yıllarına ve 2014 yılına ait turizm gelirleri ile ilgili veriler tahmini değerlerden oluşmaktadır. Söz konusu iki seri arasındaki ilişki ölçülürken, VAR yöntemi kullanılacaktır.

3. VAR Modeli

VAR modeli yardımıyla yapılan ekonometrik çalışmalardaki değişkenler ya da büyüklükler eş anlamlı olarak incelenmektedir. Burada, teorik modellerde olduğu gibi, kesin bir biçimde içsel ve dışsal değişken ayırımına gidilmemektedir. İktisadi teorinin öne sürdüğü kısıtlamaların ve varsayımların model tanımını bozmasına izin vermemektedir. Benzer şekilde, değişkenler arasında ilişkiler hakkında bir ön kısıt konulmamaktadır. Dolayısıyla da, iktisatçıların model kurma aşamasında yapmak zorunda oldukları ön varsayımların olumsuz etkileri büyük ölçüde ortadan kalkmaktadır. İktisadi teorinin öne sürdüğü çeşitli hipotezlerin istatistik ve ekonometri sınamaları, daha sonra sayısal iktisadi veriler kullanılarak yapılmaktadır³⁴. Bu tür iktisadi kısıtlamalar olmaksızın yapılan VAR analizleri klasik yapısal modellemeden daha iyi bir sonuç vermektedir. VAR modelindeki değişkenlerin hem içsel hem de dışsal olması teorinin yapamadığını yaparak, iki değişken arasındaki ilişkinin doğru kurgulanmasına olanak sağlamaktadır³⁵. Ayrıca

³⁴ ÖZGEN, F.B. ve GÜLOĞLU, B. Türkiye'de İç Borçların İktisadi Etkilerinin VAR Tekniğiyle Analizi, *METU Studies in Development*, **31 (Haziran)**, 2004, s. 93-114.

³⁵ BAHAR Ozan, a.g.e., s.143.

VAR modellerinde bağımlı değişkenlerin gecikmeli değerlerinin yer alması, geleceğe yönelik güçlü tahminlerin yapılmasını da mümkün kılmaktadır.

İki değişkenli bir VAR Modeli standart haliyle aşağıdaki şekilde ifade edilebilmektedir:

$$x_t = \alpha_1 + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_{2i} x_{t-i} + \varepsilon_{1t} \quad (1)$$

$$y_t = \alpha_2 + \sum_{i=1}^p \delta_{1i} x_{t-i} + \sum_{i=1}^p \delta_{2i} y_{t-i} + \varepsilon_{2t} \quad (2)$$

Bu modelde; y GSYİH'1, x ise turizm gelirlerini (TG) ifade etmektedir. Modelde p gecikmelerin uzunluğunu, ε ise ortalaması sıfır, kendi gecikmeli değerleriyle olan kovaryansları sıfır ve varyansları sabit, normal dağılıma sahip, rassal hata terimlerini göstermektedir. VAR modelinde hataların kendi gecikmeli değerleriyle ilişkisiz olması varsayımı, modele herhangi bir kısıt getirmemektedir. Çünkü değişkenlerin gecikme uzunluğunun artırılmasıyla otokorelasyon sorunu ortadan kaldırılabilir. Hataların, zamanın belli bir noktasında birbiriyle ilişkili olması durumunda yani aralarındaki korelasyonun sıfırdan farklı olması durumunda ise, hatalardan birindeki değişim, zamanın belli bir noktasında diğerini etkilemektedir. Ayrıca hata terimleri, modelin sağındaki tüm değişkenlerle ilişkisizdir. Modelin sağ tarafında, sadece içsel değişkenlerin gecikmeli değerleri yer aldığı için, eş anlılık sorunuyla karşılaşmamaktadır. Bu durumda modeldeki her bir denklem, klasik en küçük kareler yöntemiyle öngörülebilir³⁶.

Öncelikle, GSYİH ile turizm gelirleri arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir. Zaman serisi analizinde eşbütünleşme (koentegrasyon) ilişkisinin varlığı açısından durağanlık testi son derece önem taşımaktadır. Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olması eşbütünleşmenin var olması demektir.

Bu çalışmada değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin varlığı Engle Granger eşbütünleşme testi ile araştırılmıştır. Bu modelde, iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişkiyi araştırırken modelde kullanılan tüm değişkenlerin durağan oldukları varsayılmaktadır. Bu sebepten ilk olarak değişkenlerimizin aynı dereceden durağan olduklarını sağlamalıyız.

Genellikle, ekonomiyle ilgili çeşitli değişkenlere ait zaman serilerinin durağan olmadıkları görülmektedir. Serilerin durağanlığı trend, mevsimsel etkiler ve rassal nedenlerle bozulmaktadır. Bu bağlamda, serilerin durağan olup olmadığını anlamak için birim kök testleri uygulanmaktadır. Birçok makroekonomik zaman serileri birim kökleri içermektedir. Bir zaman serisinin durağanlığının incelenmesinde birim kök sınamaları önemlidir. Bunun sebebi de, durağan olmayan regresörlerin varlığı birçok standart hipotez testini geçersiz kılabilir. Yani, durağan olmayan serilerde regresyon analizleri yüksek test istatistiklerine ve sahte regresyona neden olmaktadır.

Bu çalışmada Artırılmış Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi uygulanmış ve hem turizm gelirleri hem de GSYİH düzeyi değişkenleri sabit, sabit ve trendli, sabitsiz ve trendsiz olarak test edilerek durağanlaştırılmıştır.

³⁶ Özgen ve Güloğlu, 2004: 96

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

Tablo 2. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF Test İstatistiği	P-Olasılık	Model	Sonuç
Düzeyde				
LGSYİH	-4,828400	0,0008	Sabit	Birim kök yok
LGSYİH	-5,306650	0,0014	Sabit ve Trendli	Birim kök yok
LGSYİH	0,327661	0,7716	Sabitsiz ve Trendsiz	Birim kök var
LTG				
LTG	-1,486419	0,5231	Sabit	Birim kök var
LTG	-4,409348	0,0097	Sabit ve Trendli	Birim kök yok
LTG	0,671167	0,8540	Sabitsiz ve Trendsiz	Birim kök var

Not: ADF sınaması sonucunda p-değeri 0,05'den yüksek bulunmuşsa birim kök var, aksi durumda birim kök yok kararı alınmıştır.

Tablo 2'den grldği üzere, değişkenlerin seviyelerine uygulanan ADF test sonuçları değişkenlerin sabit ve trendli model için durağan olduklarını göstermiştir.

Engle Granger eşbütünleşme testine göre, önce değişkenlerin durağan hallerinde regresyon denklemi kurulur. GSYİH ile Turizm Gelirleri arasında uzun dönemli bir ilişkinin denklemi Tablo 3 de verilmiştir.

Tablo 3. LGSYİH ile LTG arasındaki ilişkinin regresyon denklemi

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LTG	0.201835	0.179769	1.122747	0.2731
C	28.65093	3.601609	7.955034	0.0000
R-squared	0.051959	Mean dependent var		32.68851
Adjusted R-squared	0.010740	S.D. dependent var		0.995252
S.E. of regression	0.989893	Akaike info criterion		2.894180
Sum squared resid	22.53745	Schwarz criterion		2.991690
Log likelihood	-34.17724	Hannan-Quinn criter.		2.921225
F-statistic	1.280580	Durbin-Watson stat		2.116785
Prob(F-statistic)	0.273129			

Regresyon denklemi kurulduktan sonra kalıntıların düzey değerleri için durağan olup olmadığına bakılır. Eğer düzey değerlerinde durağan ise değişkenlerin eşbütünleşik olması sonucuna varılır.

Tablo 4. Kalıntıların (Hata Terimlerinin) ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF Test İstatistiği	P-Olasılık	Model	Sonuç
Kalıntı	-5,114799	0,0004	Sabit	Birim kök yok
Kalıntı	-5,080423	0,0022	Sabit ve Trendli	Birim kök yok
Kalıntı	-5,226480	0,0000	Sabitsiz ve Trendsiz	Birim kök yok

Tablo 4'den görüldüğü üzere, kalıntıların oluşturduğu seri yüzey değerlerinde durağandır. Sonuç olarak, GSYİH ve turizm gelirleri değişkenleri eşbütünleşiktirler. Yani, uzun dönemde birlikte dengeye gelmektedirler.

VAR modeli için optimal gecikme uzunluğunun farklı kriterler çerçevesinde belirlenmesi gerekmektedir. Yıllık veriler kullanılmasına ve dönem sürecinin de kısa olmasına bağlı olarak maksimum gecikme uzunluğu üzerinden Likelihood Ratio (LR), Final Prediction Error (FPE), Akaike (AIC), Schwarz (SC) ve Hannan Quinn (HQ) kritik değerlerini en küçük yapan gecikme uzunluğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Modeldeki değişkenler arasındaki ilişkileri araştırmada, regresyon tekniğini kullanabilmek için, öncelikle analiz edilecek zaman serilerinin durağan olması gerekmektedir. Aksi takdirde, kullanılan zaman serileri ile uygun bir model geliştirmek ve doğru bir tahmin yapmak mümkün olmayabilir³⁷.

Tablo 5. Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-50.55625	NA	0.511579	5.005357	5.104835	5.028946
1	-30.45388	34.46155	0.110799	3.471779	3.770214	3.536547
2	-16.41124	21.39800*	0.043207*	2.515356*	3.012747*	2.623302*
3	-13.38833	4.030539	0.049076	2.608412	3.304761	2.759538
4	-8.724064	5.330591	0.049178	2.545149	3.440454	2.739453

Not: * ilgili kritere göre uygun gecikme sayısını göstermektedir.

Uzun dönemde birlikte hareket ettikleri belirlenen değişkenler arasındaki kısa dönem ilişkisi, Granger nedensellik testi yardımıyla araştırılır. Granger'e göre TG değişkeni modele eklendiğinde GSYİH serisine olumlu katkı yapıyorsa, yani öngörülebilirliğini artırıyorsa, TG, GSYİH'nin nedenidir. Böylece $\beta_{t-p} = 0$ hipotezi red edilmelidir. Bu durum, kısıtlanmış modelin kalıntıları ile kısıtlanmamış modelin kalıntıları

³⁷ KUTLAR, A. *Ekonometrik Zaman Serileri*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2000, s.1-13.

orantılanarak elde edilen F değeri ile test edilir. GSYİH değişkeni modele eklendiğinde, TG serisine olumlu katkı yapıyorsa, yani, öngörülebilirliğini artırıyorsa, GSYİH, TG'un nedenidir³⁸. Benzer test mantığı son iki durum için de geçerlidir.

Tablo 6. Grander Nedensellik Tablosu

Veri Dönemi:1990-2014 Gecikme Uzunluğu: 2 (AIC'e göre)			
H ₀ Hipotezi	Veri	F değeri	P değeri
LTG, LGSYİH'nın Granger nedeni değildir	23	5,031489	0.0808
LGSYİH, LTG'nın Granger nedeni değildir		2,831909	0.2427

*Hipotezin %5 anlamlılık düzeyine göre reddedildiğini ifade eder.

Tablo 5'te yapılan Granger nedensellik testi, ikinci gecikmeden tahmin edilmiştir. Değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olup olmadığını gösteren söz konusu tabloya bakıldığında, "Turizm Gelirlerinin GSYİH üzerinde etkisi yoktur" hipotezi %5 önem düzeyinde kabul edilmektedir. Diğer yandan, Granger nedenselliği anlamında GSYİH'nın turizm gelirleri üzerinde bir etkisinin bulunmadığı yine aynı tablodan görülmektedir. Granger nedenselliği anlamında buradan; Turizm Gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin olmadığı görülmüştür. Bu durumda, Kazakistan'daki ekonomik gelişim ve büyüme olgusunun, turizm gelirlerinin artmasına neden olduğu söylenemez.

Kısa ve uzun dönem ilişkisi incelendikten sonra tahmin edilen VAR Modeli aşağıdaki denklemlerle verilmektedir:

$$(3) \quad LGSYİH = -0,0274 * LGSYİH(-1) + 0,0772 * LGSYİH(-2) - 0,3647 * LTG(-1) + 0,6348 * LTG(-2) + 25,7864$$

(0,1967)   (0,1940)   (0,2923)   (0,29625)   (8,9533) *

(-0,1394)   (0,3979)   (-1,2474)   (2,1434)   (2,8801) **

$$(4) \quad LTG = -0,0067 * LGSYİH(-1) + 0,2109 * LGSYİH(-2) + 0,4194 * LTG(-1) + 0,4351 * LTG(-2) - 3,5951$$

(0,1278)   (0,1260)   (0,1899)   (0,1924)

(5,8175) *   (-0,0516)   (1,6737)   (2,2079)   (2,2610)   (-0,6180) **

*** Olasılık değerini, *** t istatistik değerini göstermektedir.

Yukarıdaki tahmin denklemlerine esasen, ekonomik büyümenin turizm gelirlerini hangi yönde etkilediği konusunda bir tahmin yapılamamaktadır.

³⁸ GRANGER, C. W. J. Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods, *Econometrica*, **37**, 1969, s.553-560. Aktaran: : BAHAR Ozan, a.g.e., s.145.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

SONUÇ ve ÖNERİLER

Turizm sektörü, hem yeni iş olanakları sağlaması hem de döviz kazandırıcı etkisinden dolayı çok sayıda ülkenin önemle üzerinde durdukları bir sektör haline gelmiştir. Bu nedenle çalışmada, dünya turizmi içinde yer almak için bu denli önem verilen Kazakistan turizminin uluslararası turizmden elde etmeye başladığı gelirin ve Kazakistan'da ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Modeldeki değişkenlerin düzey seviyesinde durağanlığı sağlanmış ve Engle Granger eş bütünleşme yöntemi uygulanmıştır. Eş bütünleşme sonuçları doğrultusunda iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmadığı ve sonuç olarak Kazakistan'da elde edilen turizm gelirlerinin uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde etkili olmadığını ortaya koymaktadır. Kazakistan için yapılan bu çalışma ile turizmin uzun dönemde ekonomik büyüme ve gelişmeyi etkilemediği tespit edilmiş olmaktadır. Yani, yapılan nedensellik testi sonuçlarına göre, Turizm Gelirleri ile GSYİH arasında bir nedensellik ilişkisinin mevcut olmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuç, ekonomik büyümenin turizmi, yoksa turizmin ekonomik büyümeyi etkilediği konusunda bir tahmin yapmamızı engellemektedir.

Son olarak da çalışmanın kısıtları hakkında şunları söylemek mümkündür. Kurulan modelde değişken olarak sadece gayri safi yurt içi hasıla değişkeni büyümeyi temsilen; turizm değişkenini temsilen ise turizm geliri kullanılmıştır. Bu iki değişken ve uyguladığımız yöntem çalışmanın sınırlarını oluşturmaktadır. Elde edilen sonuçların, söz konusu modele ilave faktörler eklenerek test edilmesi uygun olacaktır. Bu bağlamda, bundan sonraki araştırmalarda büyümeyi etkilediği düşünülen diğer bir takım değişkenler olan ülkeye gelen yabancı turist sayısı, ihracat gelirleri ve döviz kurlarının da modele dâhil edilebilir ya da farklı bir model kullanılabilir. Böylece, bu çalışmada elde edilen sonuçların iktisadi anlamı üzerinde doğuracağı şüpheler ortadan kaldırılabilir.

KAYNAKÇA

1. Akbulaev Nurhoca Kırgızistan Ekonomisinde Turizm Sektörünün Yeri Ve Önemi, İş,Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Yıl: 2004/ Cilt: 6 Sayı: 1 Sıra: 9 / No: 199 /, www.isgucdergi.org, (15.05.2015).
2. Ali Rıza Aktaş, Fatih Kaplan ve Candidate Seyfettin Kocaman Turizm ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Akdeniz Ülkeleri Üzerine Bir Panel Veri Analizi, International Conference on Eurasian Economies 2013, SESSION 5C: Turizm II, s.755-760.
3. Ali Rıza Sandalcılar , Türkiye'de Kâğıt Tüketimi İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 13, Sayı 2, 2012. S.1-15.
4. Alper ASLAN, Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Turizm İlişkisi Üzerine Ekonometrik Analiz, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Say: 24 Y 1:2008/, s.1-11
5. BAHAR Ozan, Turizm Sektörünün Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı, Yönetim ve Ekonomi: 2006 Cilt:13 Sayı:2, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Manisa, s.138-145.
6. BAHAR Ozan, Turizm Sektörünün Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı, Yönetim ve Ekonomi :2006 Cilt:13 Sayı:2, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. MANİSA, s.138-145.
7. BALAGUER, J. ve JORDA, M.C. Tourism as a Long-run Economic Growth Factor: the Spanish Case, Applied Economics, 34, 2002, s.877-884.
8. BALAGUER, J. ve JORDA, M.C. Tourism as a Long-run Economic Growth Factor: the Spanish Case, Applied Economics, 34, 2002, s.877-884;

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

9. BRITTON, S.G. The Political Economy of Tourism in the Third World, *Annals of Tourism Research*, 9, 1982, s. 332.
10. CHO, V. A Comparison of Three Different Approaches to Tourist Arrival Forecasting, *Tourism Management*, 2003, 24, 323-330.
11. CHO, V. A Comparison of Three Different Approaches to Tourist Arrival Forecasting, *Tourism Management*, 2003, 24, 323-330.
12. COPELAND, B.R. Tourism, Welfare and De-industrialization in a Small Open Economy, *Economica*, 58, November, 1991, s.515.
13. CROUCH, G.I. ve RITCHIE, J.R.B, Tourism, Competitiveness and Societal Prosperity, *Journal of Business Research*, 44, . 1999, s.138
14. DIAMOND, J. Tourism's Role in Economic Development: the Case Reexamined, *Economic Development and Cultural Change*, 25 (3), 1977, s.539.
15. Dilek Temiz, Türkiye'de Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1960-2006 Dönemi, 2. Ulusal İktisat Kongresi / 20-22 Şubat 2008 / DEÜ İİBF İktisat Bölümü /İzmir-Türkiye, s. 1-18.
16. DURBARRY, R. Tourism and Economic Growth: the Case of Mauritius, *Tourism Economics*, 10, 2004, s. 389-401.
17. DURBARRY, R. Tourism and Economic Growth: the Case of Mauritius, *Tourism Economics*, 10, 2004, s.389-401.
18. Elçin AYKAÇ , "Türkiye'de Turizm Gelirleri İle Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi", ALPhttp://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/DERG_/28/13-24.pdf
19. ENGLE, R. ve GRANGER, J. (1987) Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing, *Econometrica*, 50, 987-1007.
20. GÖYMEN, K. Tourism and Governance in Turkey, *Annals of Tourism Research*, 27 (4), 2000. S.1025-1048.
21. GÖYMEN, K. Tourism and Governance in Turkey, *Annals of Tourism Research*, 27 (4), 2000. S.1025-1048;
22. GRANGER, C. W. J. Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods, *Econometrica*, 37, 1969, s.553-560.
23. GRANGER, C. W. J. Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods, *Econometrica*, 37, 1969, s.553-560.
24. GREENE, W.H. *Econometric Analysis*, Second Edition, Prentice-Hall. 1993
25. HAO, J., VAR, T. ve CHON, J. A Forecasting Model of Tourist Arrivals From Major Markets to Thailand, *Tourism Analysis*, 8, 2003, s. 33.
26. KUTLAR, A. *Ekonometrik Zaman Serileri*, Ankara: Gazi Kitapevi, 2000, s.1-13.
27. KUTLAR, A. *Ekonometrik Zaman Serileri*, Ankara: Gazi Kitapevi, 2000, s.1-13.
28. MARCOUILLER, D.W., K_M, K.K. ve DELLER, S.C. Natural Amenities, Tourism and Income Distribution, *Annals of Tourism Research*, 31(4) 2004, s.1031-1050.
29. MARCOUILLER, D.W., K_M, K.K. ve DELLER, S.C. Natural Amenities, Tourism and Income Distribution, *Annals of Tourism Research*, 31(4) 2004, s.1031-1050
30. MCKINNON, T. Foreign Exchange Constraint in Economic Development and Efficient Aid Allocation, *Economic Journal*, 74, 1964, s. 388-409.
31. Nilgün ÇİL YAVUZ , Türkiye'de Turizm Gelirlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisinin Testi : Yapısal Kırılma Ve Nedensellik Analizi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7 (2) 2006, 162-171.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

32. Orhan ÇOBAN ve Ceyhun Can ÖZCAN, Türkiye’de Turizm Gelirleri- Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi (1963-2010), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİB Dergisi, NİSAN 2013, 8(1), 243-261
33. Orhan ÇOBAN, Ceyhun Can ÖZCAN, Türkiye’de Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi (1963-2010), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİB Dergisi, Nisan 2013, 8(1), s. 243-261
34. ÖZGEN, F.B. ve GLOGLU, B. Türkiye’de İ Borçların İktisadİ Etkilerinin VAR Tekniğiyle Analizi, METU Studies in Development, **31 (Haziran)**, 2004.
35. ÖZGEN, F.B. ve GLOGLU, B. Türkiye’de İ Borçların İktisadİ Etkilerinin VAR Tekniğiyle Analizi, METU Studies in Development, 31 (Haziran), 2004, s. 93-114.
36. ÖZGEN, F.B. ve GLOGLU, B. Türkiye’de İ Borçların İktisadİ Etkilerinin VAR Tekniğiyle Analizi, METU Studies in Development, **31 (Haziran)**, 2004, s. 93-114.
37. Özlem KIZILGL ve Erman ERBAYKAL, Türkiye’de Turizm Gelirleri İle Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Nedensellik Analizi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Y.2008, C.13, S.2 s.351-360.
38. Özlem KIZILGL, Erman ERBAYKAL, Türkiye’de Turizm Gelirleri ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Nedensellik Analizi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Y.2008, C.13, S.2 s.351-360.
39. PAPTODOROU, A The Demand for International Tourism in the Mediterranean Region, Applied Economics, , 31, 1999, s. 619-630.
40. PIZAM, A. Life and Tourism in the Year 2050, International Journal of Hospitality Management 1999, 18, 331-343.
41. PIZAM, A. Life and Tourism in the Year 2050, International Journal of Hospitality Management 1999, 18, 331-343.
42. Salihova Sdabe ve Akbulaev Nurhodja, “Turizm Sektörünün Azerbaycan’ın Ekonomik Büyümesi zerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı”, 1. Uluslararası Turizm ve Yönetim Araştırmaları Kongresi, 09-11 Mayıs 2014, Antalya/Türkiye. ss.626-639.
43. SHARPLEY, R. The Challenges of Economic Diversification Through Tourism: the Case of Abu Dhabi, The International Journal of Tourism Research, 4 (3), May/June, 2002, s.221-235.
44. SHARPLEY, R. The Challenges of Economic Diversification Through Tourism: the Case of Abu Dhabi, The International Journal of Tourism Research, 4 (3), May/June, 2002, s.221-235
45. Sdabe Salihova ve Nurhodja Akbulaev, Kırgızistan’ın ekonomik büyümesi Turizm sektörünün üzerindeki etkisi: Var analizi Yaklaşımı, Türk Dünyası Araştırmaları Sayı: 217, ISSN: 0255-0644, Temmuz - Ağustos İstanbul-2015.
46. Sdabe Salihova ve Nurhodja Akbulaev, Turizm Sektörünün Azerbaycan’ın Ekonomik Büyümesi zerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı, Ist International Congress of Tourism & Management Researches, 09-11 Mayıs 2014, Antalya/Türkiye
47. TİKA Kırgızistan lke Raporu, Ankara, 1996.
48. VANEGAS, M. ve CROES, R.R. Growth, Development and Tourism in a Small Economy: Evidence from Aruba, The International Journal of Tourism Research, 5 (5), September/October, 2003, s. 315-330.
49. Volkan ALPTEKİN, Ekonomik Büyüme Performansının Sürdürülebilir Kalkınma Algısı Anlamında Turizm Sektörü zerindeki Etkisi: Türkiye rneği, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 28 / 2012, s. 31-41.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

50. World Tourism Organization UNWTO, <http://media.unwto.org>, 2014, UNWTO Tourism Highlights, 2015 Edition, <http://www.eüunwto.org/doi/book/10.18111/9789284416899-Tjursday>, November 19,2015. 5:09:54 AM-IP Adress:78.111.49.239.
51. <http://data.worldbank.org/country/kazakhstan>: 20.11.2015
52. <http://www.azstat.org/>: 20.11.2015

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

(12)

Uzman Evren KEMER*

HAZAR HAVZASI'NIN ÇÖZÜLEMİYEN HUKUKİ STATÜ SORUNU UNRESOLVED ISSUES LEGAL STATUS OF THE CASPIAN BASIN

ÖZ

Enerji kaynakları, özellikle de petrol ve doğal gaz gibi hidrokarbon kaynakları, günümüz uluslararası ilişkiler sisteminin siyasi ekonomisini belirleyen unsurların başında gelmektedir (Bilgin, 2005: 178). Bu doğrultuda geçen yüzyılda büyük devletler arasında enerji kaynakları üzerine verilen mücadelelerin, 21. yüzyılda artarak devam etmesi beklenmektedir. Bu mücadelelerin alanı 1991'de SSCB'nin dağılması ile birlikte Kafkasya ve Orta Asya'ya kadar genişlemiştir.

Avrasya coğrafyasında bulunan Hazar Havzası ise sahip olduğu zengin hidrokarbon kaynakları ve jeopolitik konumu ile içinde bulunduğu coğrafyanın en önemli merkezi haline gelmiştir. Özellikle Orta Doğu'da yaşanan istikrarsızlık ve devletlerin enerji arz güvenliğini sağlamak zorunda olmaları, bölgesel ve küresel güçler açısından Hazar'ı daha çekici hale getirmektedir. Biz bu çalışmada özellikle Kafkasya bölgesinin tamamlayıcısı konumunda olan Hazar havzasını bir türlü çözölemeyen hukuki statü sorunu açısından inceledik ve Hazar'a kıyıdaş ölkelerin soruna bakış açılarını yansıtmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Hazar Havzası, Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Hukuk, Hukuki Statü

ABSTRACT

Energy resources, especially hydrocarbons like oil and gas, today is one of the most important factors that determine the political economy of international relations system. In this direction, the struggles among big states over energy resources in the last century is expected to continue to increase in the 21st Century. The area of this fight has expanded to the Caucasus and Central Asia together with the Soviet Union collapsed in 1991.

The Caspian Basin is located in the lands of Eurasia has become the most important centre in the geography with its rich hydrocarbon resources and geopolitical position. Especially, encountered instability in Middle East and necessity of ensuring energy supply security for states makes Caspian more attractive for regional and global powers. In this study, we specifically analyzed the Caspian basin the complement of Caucasus region in terms of a kind of unresolved legal status problem and we have tried to reflect the perspectives of the Caspian littoral countries on the issue.

Keywords: Caspian Basin, International Relations, International Law, Legal Status

---

* Kafkas Üniversitesi Rektörlüğü, Kars/TÜRKİYE; evren_kemer1984@hotmail.com

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

GİRİŞ

Hazar, 1991 yılına kadar Sovyetler Birliği'nin ağırlıklı olarak nüfuzu altındaydı. Bu tarihe kadar SSCB ve İran arasında paylaşılan Hazar Denizi, SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya Federasyonu, Azerbaycan, İran, Türkmenistan ve Kazakistan tarafından çevrelenen yeni bir coğrafi özellik kazanmıştır.

Harita 1. Hazar Havzası (Keskin, 2006: 2)

Hazar Havzası, haritada gösterildiği gibi Basra Körfezi'nin kuzeyinde bulunan ve Hazar Denizi'nin etrafında yer alan Rusya, İran, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan gibi ülkelerden oluşan bölgeyi ifade eder. (Klare, 2005: 113) Yani bu bölge, Güneydoğu Avrupa ve Güneybatı Asya'nın birleştiği noktada yer almaktadır. (Vikipedi, 2015) Hazar Denizi'nin adı ise 5. yy ile 13.yy arasında Kafkasya ve Ukrayna bölgesinde kurulmuş olan Hazara Türk Devleti'nden gelmektedir. (Metin, 2004: 15)

Hazar Denizi'nin toplam sahası 376 bin km² ve su hacmi 76.700 km³'tür. Kuzeyden güneye 1200 km uzunluğunda, batıdan doğuya ise 320 km genişliğinde olan Hazar'ın ortalama derinliği 184 m'dir. Hazar kıyılarının toplam uzunluğu yaklaşık 7010 km'dir. Kazakistan'ın 2340 km, Rusya'nın 1930 km, Türkmenistan'ın 1200 km, Azerbaycan'ın 800 km ve İran'ın 740 km uzunluğunda Hazar Denizi'ne kıyısı bulunmaktadır. (Yüce, 2006: 236-237)

Hazar Denizi, dünyanın en büyük kapalı su (tuzlu su) kütesidir ve ilginç coğrafi özelliklere sahiptir. Hazar, deniz seviyesinin 27 metre altındadır ve etrafı karalarla kaplıdır. Herhangi bir deniz ya da okyanusla bağlantısı olmadığından göl görünümündedir. Fakat dört tarafı karalarla çevrili dünyanın en büyük su topluluğu olması nedeniyle diğer göllerden farklı bir statüde değerlendirilmektedir (Bilgin, 2005: 121).

Enerjiye olan ihtiyacın sürekli arttığı bir dünyada, farklı bir statüde değerlendirilen Hazar Havzası, sahip olduğu zengin petrol ve doğal gaz rezervleriyle çeşitli dünya devletlerinin enerji politikalarının merkezine yerleşmiştir. Başta Rusya ve ABD arasında olmak üzere, AB, Türkiye, Çin ve İran gibi bölgesel ve küresel güçler, Hazar enerji kaynakları üzerinde kıyasıya bir rekabet halindedir (Klare, 2005: 122).

Hazar'a kıyısı bulunan Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Rusya Federasyonu, İran ile bölge hinterlandında yer alan Özbekistan, Hazar Havzası'ndaki temel enerji üreticisi ülkelerdir (Yüce, 2006: 8). Özellikle SSCB sonrası yeni bağımsızlığını kazanan bölge cumhuriyetlerinin siyasi ve ekonomik olarak bağımsızlıklarını güçlendirebilmesi için mevcut hidrokarbon kaynaklarının büyük önemi bulunmaktadır. Ancak enerji ihtiyacı giderek artan bölgesel ve küresel güçler arasında, gerek bölge hidrokarbon kaynaklarının paylaşımı hususunda gerekse bu kaynakların hangi enerji güzergahları vasıtasıyla uluslararası piyasalara ulaştırılacağı hususunda büyük bir güç mücadelesi yaşanmaktadır. Bu mücadele başta Rusya ve ABD olmak

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

üzere, AB, Türkiye, Çin ve İran gibi ülkeler arasında hüküm sürmektedir. Bölgede aktif olan çok uluslu şirketler arasında da ciddi bir rekabet söz konusudur (Turan, 2010: 2).

Hazar Havzası enerji kaynakları ekseninde yaşanan bu mücadeleyi kimi analizciler “Büyük Oyun II” ya da “Yeni Büyük Oyun” olarak adlandırmaktadırlar. “Tarihteki “Büyük Oyun”, 19. Y.Y. daki Rusya ve İngiltere arasında geçen Balkanlardan Afganistan’a uzanan bir coğrafyadaki rekabet ve güç mücadelesine verilen addır” (Kutluk, 2003: 25). SSCB’nin dağılmasından sonra Avrasya coğrafyasında tekrar gündeme gelen ve “Yeni Büyük Oyun” olarak adlandırılan uluslararası mücadelenin arka planında ise Kafkasya ve Orta Asya enerji kaynaklarının elde edilmesi, kullanımı veya nakli ile ilgili çıkar çatışmaları olduğu görülmektedir (Metin, 2004: 199). Yalnız oynanan bu yeni oyunda bölgesel ve küresel aktörlerin sayısı bir hayli fazladır. Sahip oldukları enerji kaynakları sebebiyle Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan gibi yakın zamanda bağımsızlığını kazanmış devletler de bu yeni oyunda yerini almışlardır. Ancak bölgedeki enerji denkleminde esas rekabet Rusya ve ABD arasında yaşanmaktadır. Her iki ülkede ulusal menfaatleri doğrultusunda stratejik çıkar hesapları yaparak bu oyundan galip çıkmak istemektedirler (Klare, 2005: 122).

SSCB sonrasında ortaya çıkan bu yeni jeopolitik durum ve Hazar’ın zengin hidrokarbon rezervleri, bölgeyi uluslararası güç mücadelesinin merkezi konuma getirmiştir. Hazar Havzası petrol ve doğal gazının uluslararası piyasalara taşınması için yapılması planlanan boru hatları güzergahları için de ayrı bir mücadele verilmektedir. Batının bölgedeki kaynakları geliştirerek, Orta Doğu petrolüne olan bağımlılığını azaltmak istemesi ve enerji nakil güvenliği sağlayarak Avrasya’da enerji üzerindeki Rus ve İran tekeli kırılmak istemesi verilen bu mücadelenin özünü oluşturmaktadır. Rusya, batılı ülkelerin enerjide kendisine olan bağımlılığını azaltacak alternatif projeleri bertaraf etmeye yönelik misilleme politikalar üreterek bu mücadelede yer almaktadır (Yüce, 2006: 31). Avrasya Jeopolitiğinde enerji koridoru olmak isteyen Türkiye için de Hazar enerji kaynaklarının taşınması konusu birincil derecede önem teşkil etmektedir. Çin ve Hindistan gibi hızla büyüyen ekonomiler de Hazar Havzası enerji kaynaklarından yararlanmak istemekte ve bu kaynakların taşınması konusunu güvenlik sorunu olarak kabul etmektedirler (Turan, 2010: 7).

Hazar Denizi’nin hala çözülemeyen hukuki statü sorunu, bölge enerji kaynakları üzerinde verilen nüfuz mücadelesinin bir diğer önemli boyutudur. Sorunun çözümü konusunda, ekonomik kaygılar ön planda tutulduğu için Hazar Denizi’ne kıyısı bulunan ülkelerin ortak noktada buluşması zor gözükmektedir. Bu belirsiz durum ise hem hidrokarbon rezervlerinin geliştirilebilmesini zorlaştırmakta hem de Hazar Denizi’nin altına döşenmesi planlanan petrol ve doğal gaz boru hatlarının yapımını erteleyerek bölgesel ve küresel aktörlerin politikalarını etkilemektedir. Hazar’daki bu belirsizlik, Rusya ve İran gibi bölge ülkelerini, ekonomik ve siyasal açıdan kazançlı çıkarırken, başta ABD, AB ve Türkiye gibi batılı güçler olmak üzere, bazı Hazar devletlerinin ulusal menfaatlerine ters bir durum oluşturmaktadır.

Netice de Hazar’da verilen nüfuz mücadelesinde aktörler, amaçlarına ulaşmak için farklı araçlar kullansalar da, temelde enerji güvenliğinin sağlanması ve enerji nakil güzergahlarında hak sahibi olmak tüm devletlerin ortak amaçları arasındadır (Turan, 2010: 7).

Hazar Deniz mi Göl mü?

Hazar Denizi’nin Basra Körfezi ve Sibirya’daki rezervlerden sonra dünyanın en büyük petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip olduğu tahmin edilmektedir. Bu nedenle Hazar, son yıllarda bölgesel ve küresel güçlerin politikalarının kesiştiği bir merkez haline gelmiştir. Ancak gerek bölgesel gerekse küresel güçler bölgeye yönelik politikalar geliştirirken, Hazar Denizi’nin göl mü yoksa deniz mi olduğu hususunda bir netlik olmamasından ve Hazar’ın paylaşımına yönelik kıyı ülkelerce üzerinde anlaşılacak ortak bir mutabakat bulunmamasından dolayı birçok açmazla karşı karşıya gelmektedirler (Metin, 2004: 143). Doğal olarak Hazar

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

Denizi'nin hukuki statüsüne ilişkin bu sorunlar belirsizliklere neden olmakta ve önemli enerji yatırımlarının önünü kesmektedir (Laçiner, 2006: 62). Yaşanan bu olumsuzluklardan ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını yeni kazanan ve Rusya Federasyonu karşısında bu bağımsızlıklarını güçlendirmek isteyen bölge ülkeleri ekonomik ve siyasi açıdan zarar görmektedir.

Hazar Denizi'ndeki sorun nitelik itibarıyla bir statü ve zengin kaynakların paylaşımı gibi görünse de, aslında sadece bir statü ve paylaşım mücadelesinden ibaret değildir. Bu sorunun temelinde yatan ana sebep; bölgede "jeopolitik üstünlük" sağlayabilme uğruna yapılan mücadeledir. Hazar'ın statüsü ise, bu mücadelede sonuca ulaşmak için kullanılan önemli araçlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Hazar'daki birçok petrol ve doğal gaz yatağının geleceği statü sorunun çözümüyle yakından ilgilidir (Bayraktar, 2007: 85-86).

Hazar'ın statü sorununa sadece coğrafi kriterlerle açıklık getirilemeyeceğinden sorunun tarihsel süreç içerisindeki gelişimine bakmakta yarar vardır. Bu doğrultuda Hazar'ın statüsünü belirlemeye yönelik ilk girişimler Çarlık Rusyası zamanında ortaya çıkmıştır (Oğan, 2010). Rusya ve İran arasında 1828 yılında yapılan Türkmençay Anlaşması'yla, Hazar Denizi, bu iki devlet arasında Astara (Azerbaycan)-Hasan Kuli (Türkmenistan) hattıyla paylaştırılmıştır. Böylece bu hattın kuzeyinde kalan %88'lik kısım Çarlık Rusyası'nın, hattın güneyinde kalan %12'lik bölüm ise İran'ın ulusal sektörü olarak kabul edilmiştir. Bu anlaşma aynı zamanda Hazar Denizi'nin hukuki statüsünü belirleyen ilk anlaşma olmuştur (Bayraktar, 2007: 86). Anlaşmaya göre, Çarlık Rusyası tarafından İran'a Hazar'da donanma bulundurma yasağı getirilmiş ve Hazar Denizi, Rusya'nın dışındaki ülkelerin deniz gücüne yasaklanmıştır. Bu anlaşmayla ayrıca Rusya'nın Hazar'daki denizcilik, balıkçılık ve doğal kaynaklar üzerindeki hakları meşrulaşmıştır. Kısacası Türkmençay Anlaşması o dönemde Hazar Denizi'nin hem ekonomik hem de siyasi olarak tamamen Rusya'nın hâkimiyetinde olduğunu göstermektedir (Bilgin, 2005: 124).

1921 yılında Bolşevikler, Çarlık Rusyası tarafından daha önce yapılmış bu tür anlaşmaları iptal etmiştir. 26 Şubat 1921'de ise SSCB ile İran arasında Dostluk Anlaşması imzalanmıştır. Ardından yine bu ülkeler arasında 25 Mart 1940'da ticaret ve seyrüfer anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla SSCB ve İran'a 10 millik sularda balıkçılık yapma hakkı verilmiş ve Hazar'ın kapalı bir Sovyet-İran denizi olması kabul edilmiştir. Bu her iki anlaşmada ticaret, deniz ulaşımı ve balıkçılık konuları ele alınmış olmakla birlikte Hazar Denizi üzerinde herhangi bir egemenlik hakkı doğuran düzenlemeler yer almamıştır (Yapıcı, 2004: 244). 1970'te ise SSCB, Hazar'da petrol arama ve işletme faaliyetlerini bir düzene sokmak için Hazar Denizi'nin Sovyet sektörünü; Rusya, Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan arasında bölgesel sektörlere bölmüştür. Bu paylaşım işlemi uluslararası geçerli ilkeler göz önünde tutularak yapılmıştır.

SSCB'nin 1991'de dağılmasıyla birlikte Hazar Denizi'nin çevresinde bağımsızlıklarını kazanan devletler ortaya çıkmıştır (SİSAV, 1998: 19). Kazakistan'da bir araya gelen bu devletler 21 Aralık 1991'de Almata Deklarasyonu'nu imzalayarak (Rusya dahil) kendilerini SSCB'nin ortak mirasçısı olarak kabul etmişlerdir. Ayrıca bu devletler, 1970'te Sov Sovyetler Birliği tarafından Hazar Denizine yönelik olarak yapılan sektörel paylaşımı, SSCB'nin ortak mirasçısı olduklarından ulusal sektörleri olarak kabul etmeye başlamışlardır (Bayraktar, 2007: 86). Rusya Federasyonu'nun ise bu duruma itirazı bulunmaktadır.

1992 yılında Hazar Denizi'nin hukuki statüsünü çözmek için beş Hazar devleti Tahran Konferansı'nda bir araya gelmişlerdir. Fakat bu toplantıdan Hazar'ın paylaşımına yönelik herhangi bir sonuç alınamamıştır. Daha sonra 1996 yılında Aşkabat'ta toplanan kıyıdaş devletlerin Dışişleri Bakanları'nın kararıyla, Hazar sorununun çözümü için bir çalışma grubu oluşturulması kararlaştırılmıştır. Oluşturulan bu çalışma grubu daha sonraki yıllarda Hazar'ın hukuki statüsünü çözüme ulaştırmak için ard arda toplantılar yapmıştır (Kaliaskarova, 2007: 10). Pek çok konuda anlaşma sağlanmasına rağmen hala konunun esas

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

ögesini oluşturan Hazar Denizi'nin paylaşımı konusunda nihai bir sonuca ulaşamamıştır (Bozkurt, 2006: 34). Rusya siyasi ve ekonomik çıkarları doğrultusunda Hazar Denizi'ne yönelik politikalarında birkaç kez görüş değiştirmiştir. Bu doğrultuda 1998'de Kazakistan'la, Hazar'ın kuzey kısmıyla ilgili olarak ortay hat (median line) prensibini, su yüzeyi içinse ortak sahipliği içeren bir anlaşma imzalamıştır (Yapıcı, 2004: 247). Daha sonra 2001'de Azerbaycan'la, Hazar'ın kuzey kesiminin deniz dibinin paylaşılmasını öngören bir anlaşma imzalamıştır (Turan, 2010: 39). İmzalanan bu anlaşmalar Hazar'ın statüsünün belirlenmesi için kilit önemdedir.

Hazar'ın statüsünün belirlenmesi hususu, deniz dibine dösenmesi düşünülen enerji boru hatlarının geleceği açısından büyük önem arz etmektedir. Bu noktada Rusya, Hazar'ın dibine dösenmesi planlanan boru hatlarına çevre konularını bahane ederek karşı çıkmaktadır. Bu durum ise enerji kaynaklarını uluslararası piyasalara ulaştırmak isteyen Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan'ın çıkarlarıyla örtüşmemektedir. İran ise Rusya'nın Kazakistan ve Azerbaycan'la yaptığı anlaşmalara itiraz etmekte ve deniz dibinin ulusal sektörlere göre paylaşılmasına karşı çıkmaktadır (Turan, 2010: 35-54).

Anlaşıldığı üzere, *“Hazar Denizi'ni çevreleyen ülkeler Hazar'ın hukuki statüsünü, dünya pazarlarına gaz ve petrol satışı için, azami üretim, bunu sağlayacak ulaşım ve alt yapı imkânlarının geliştirilmesi amaçlarına yönelik olarak şekillendirmek istemektedirler”* (Metin, 2004: 145).

Hazar, 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin, 122. maddesinde yer alan “kapalı” veya “yarı-kapalı deniz” tarifine bir dereceye kadar uymaktadır. Bu kapsamda kapalı veya yarı kapalı deniz, iki ya da daha fazla devlet tarafından etrafı çevrilmiş ve başka bir denize ya da okyanusa dar bir çıkışla bağlanan veya tümüyle ya da esas itibarıyla iki veya daha fazla sayıdaki kıyı devletinin karasuları ve münhasır ekonomik bölgesinden oluşan bir körfez, havza veya deniz anlamına gelmektedir (Yalçınkaya, 2006: 221).

Hazar'ın deniz ya da göl olarak kabul edilmesi durumunda farklı hukuki sonuçlar ortaya çıkacaktır. Esasen Hazar Denizi'nin yasal statüsü hakkında yapılan çalışmalarda değişik görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşlerden ilkinde göre Hazar Denizi bir göldür. Bu bağlamda Hazar'ın paylaşımına yönelik 2 alternatif bulunmaktadır. İlk alternatif Hazar'ın kıyıdaş ülkelere ortak kullanımını (condominium) içerir. İkinci alternatif ise Hazar'ın kıyı devletleri arasında eşit biçimde paylaşılmasıdır. Bu alternatifler içerisinde ikincisi yani Hazar'daki göl yatağı ve su alanlarının kıyı devletleri arasında eşit olarak paylaşılması fikri ağır basmaktadır (Ogan, 2010). İkinci görüşe göre Hazar Denizi'nin statüsü, 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne (BMDHS) uygun olarak değerlendirilmelidir. Bu sözleşme kapsamında kıyı devletlerden her birinin eşit oranda kara suları, kıta sahanlıkları ve münhasır ekonomik bölgeleri olmalıdır (Yüce, 2006: 241). Kalan sular ise açık deniz olarak kabul edilmeli ve bunların tarifleri yapılmalıdır (Terzioğlu, 2008: 34).

Üçüncü görüşe göre ise, *“Hazar Denizi kendine özgü jeolojik şartlarda meydana gelmiş geniş bir özel su havzası özelliğindedir. Bu nedenle ne göl ne de deniz olarak değerlendirilebilir”* (Metin, 2004: 145). Doğal olarak özelliklerinin farklılığı sebebiyle Hazar'ın statüsünün belirlenmesinde uluslararası deniz hukuku ilkeleri ya da uluslararası göllerin bölünmesine yönelik geleneksel uygulamalar kabul edilemez (Terzioğlu, 2008: 35) Dolayısıyla kıyıdaş devletlerin kendi sektörlerinde kalan bölgeler dahil bütün balıkçılık alanları, deniz yatakları ve seyrüsefer (deniz taşımacılığı) şartları üzerinde ortak kullanma esası kabul edilmelidir (SİSAV, 1998: 20).

Hazar'a kıyısı bulunan ülkelerin yukarıdaki görüşleri ortak bir noktada buluşturabilmeleri, Hazar'ın zengin petrol ve gaz rezervlerinin işlenebilmesini ve bu kaynakların uluslararası piyasalara ulaşımı için gerekli olan boru hatlarının yapımına başlanmasını mümkün kılacaktır (Abdullayev, 1999: 286)

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

HAZAR DENİZİ'NE KIYISI BULUNAN ÜLKELERİN SORUNA BAKIŞI

Rusya Federasyonu'nun Soruna Bakışı

Rusya Federasyonu siyasi ve ekonomik çıkarları doğrultusunda Hazar Denizi'nin statüsünün belirlenmesi hususunda en etkin konumda olan ülkedir ve bu konuda günümüze kadar sürekli görüş değiştirmiştir.

Rusya, Hazar'ın kaynaklarına yönelik tek taraflı hareketlerin uluslararası hukuka aykırı olduğunu ve Hazar'ın dibine döşenmesi planlanan boru hatlarının Hazar'ın ekosistemine zarar vereceğini iddia etmektedir. Esasen Rusya'nın bu tutumunun altında bölge ülkeleri üzerindeki siyasi ve ekonomik nüfuzunu devam ettirme isteği ve ayrıca Hazar Denizi'nin zengin petrol ve gaz kaynakları üzerinde söz sahibi olma düşüncesi yatmaktadır. Ayrıca petrol zengini Azerbaycan'ın Batı ile olan ilişkilerinin artması, Rusya'nın Hazar'ın statüsüne yönelik politikalar oluşturmasında belirleyici bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır (Yüce, 2006: 244-255).

Rusya, belli bir dönem Hazar'ın açık denizlere doğal bir çıkışı olmadığını Hazar'ın göl olduğunu savunmuştur (Terzioğlu, 2008: 159). Hazar'ın statüsünün ise 1921 tarihli Moskova ve 1940 tarihli Tahran Antlaşmaları ile belirlendiğini ileri sürmüştür. Ayrıca Rusya, bu anlaşmalarda belirlenen 10/12 millik münhasır bölge dışında kalan deniz tabanının ve su kütesinin beş kıyı devletinin ortak kullanımına açık olması gerektiğini savunur (Metin, 2004: 159). “*Rusya Federasyonu'nun Hazar'ı denize kapalı bir su havzası veya göl olarak görmek istemesindeki temel amaç Hazar'ı önce Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin etki alanının dışına çıkarmak ve daha sonra da sonucun belirlenmesinde 1921 ve 1940 Anlaşmalarını tek başvuru kaynağı olmasını sağlamaktır.*” (Metin, 2004: 146)

Rusya, 1921 ve 1940 tarihli anlaşmalara dayanarak Hazar'ın ulusal sektörlere göre paylaşılmasına karşı çıkmaktadır. Eğer ulusal sektörlere göre bir paylaşım olursa Rusya, Türkmenistan ve İran'la olan ortak sınırını, kaybedecektir. Bu durumda sadece Azerbaycan dört kıyı devletiyle mevcut sınırlarını korumuş olacaktır. Bu nedenle Rusya böyle bir paylaşımın denizcilik alanında eşit olmayan haklar doğuracağını ve diğer ülkelerle olan ikili ilişkileri zayıflatacağını düşünmektedir. Ayrıca böyle bir paylaştırmada Hazar Denizi üzerinde Kazakistan %29.6, Azerbaycan %19.5, Rusya %18.7, Türkmenistan %18.4 ve İran ise %13.8'lik bir paya sahip olacaktır (Oğan, 2010).

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne göre, Denizleri göllerden ayıran temel ilke, denizlerin açık denizlere doğrudan ya da dolaylı bir şekilde (diğer denizler yoluyla) bağlantısının olmasıdır. Rusya'nın Don-Volga ve Volga-Baltık yapay kanalları ile Hazar'dan Baltık Denizine açılması, hukukun bir tartışma konusu olmuştur. Ancak Rusya, yapay kanal ve nehirlerin uluslararası hukukun objesi olmadığını ve Hazar'ın Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne konu olmadığını savunmaktadır. Bu tutumunun temel amacı ise, üçüncü ülkelerin bölgeye müdahalesini engellemek ve bu kanallardaki geçiş kontrolünü ulusal mevzuatıyla düzenlemektir (Bayraktar, 2007: 87). Daha açık bir ifadeyle Rusya, Hazar'ın açık denizlerle doğal bir bağlantısı olmadığını özel bir iç deniz olduğunu ileri sürmüştür (Kemp, 2000: 148). Rusya, Hazar'ın uluslararası denizciliğe açık hale gelmesini engellemeye çalışmaktadır (Metin, 2004: 162).

1996'da Rusya Hazar'ın göl olduğuna yönelik tezini 45 millik karasuları tezine dönüştürmüştür. Daha sonra Rusya'nın Hazar Denizi kıyılarında da enerji kaynaklarının bulunmaya başlanmasıyla, Rusya 1998'de tekrar görüş değiştirerek Hazar'ın deniz tabanının ulusal sektörlere ayrılabilirliğini, su kütesi ve yüzeyinin ise kıyıdaş ülkelere ortak kullanılması gerektiğini savunan bir tutum içerisine girmiştir. Böylece Rusya

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

Hazar'ın sınır gölü olduğuna yönelik görüşlere yakınlaşmıştır. Bu tutuma paralel olarak Rusya 1998'de ve 2002'de Kazakistan'la bir anlaşma imzalamıştır. Yine aynı çerçevede 2001 yılında Rusya ile Azerbaycan arasında benzer bir anlaşma imzalamıştır. Mayıs 2003'te ise Rusya, Azerbaycan ve Kazakistan arasında Hazar Denizi'nin yatağı konusunda "Ortay Hat" (median line) yönteminin esas alındığı, üç taraflı bir anlaşma imzalanmıştır. Ortay hat yöntemiyle beraber her kıyı devleti ulusal sektörleri içinde yer alması koşuluyla Hazar'ın tabanına yönelik tüm egemenlik haklarını kullanabileceklerdir (İşcan, 2010: 72-79). Bu yöntem göre; "münhasır ekonomik bölgelerin genişliği devletlerin kıyı çizgilerinden paralel ve eşit uzaklıkta olan ortay bir hattın çizilmesi yoluyla çözümlenmiştir. Münhasır ekonomik bölgelerin uzunluğu ise, denizin millî sektörlerle bölünmesi suretiyle, devletlerin kıyıları boyunca orantısız olarak hesaplanmıştır" (Terzioğlu, 2008: 37).

Azerbaycan'ın Soruna Bakışı

Hazar'ın aktif ülkelerinden olan Azerbaycan, Hazar'ın statüsü hususunda Rusya tarafından öne sürülen 1921 ve 1940 tarihli anlaşmaları eski SSCB cumhuriyetlerinin söz hakkı olmadan imzalandığı için kabul etmemektedir. Ayrıca Rusya'nın 45 millik karasuyu yaklaşımına da mineral kaynaklarının bu bölgenin ilerisinde kaldığını öne sürerek itiraz etmektedir. Azerbaycan, Hazar'ın statü sorununa yönelik ise 2 yaklaşımına sahiptir. Bu yaklaşımlardan ilkinde göre Hazar bir sınır gölü olarak değerlendirilebilir. Bu durumda Hazar, ortay hat esasına göre kıyı devletleri arasında ulusal sektörlerle göre bölünmeli ve bu devletler kendi bölgelerinde münhasır haklara sahip olmalıdır (İşcan, 2010: 80).

Azerbaycan'ın bir diğer yaklaşımı ise 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin Hazar'a uygulanabileceği yönündedir. Bu kapsamda Hazar'ın açık deniz olarak kabul edilebileceğini öne sürmektedir (Metin, 2004: 165). Bu yaklaşım kabul edilirse her devletin 12 millik karasuları, karasal marjine bağlı olarak 200 ile 350 mil arasında kıta sahanlıkları ve 200 mil uzunluğunda münhasır ekonomik bölgeleri olacaktır. Ayrıca her devlet kendi ulusal sektöründe bulunan kaynakları işletme hakkına sahip olacaktır (Bayraktar, 2007: 86).

Azerbaycan, Hazar'ın ulusal sektörlerle göre bölünmesi gerektiği tezini, 1970 yılında Hazar'ın Sovyet kesiminin dörde bölünmesi ile oluşan sektörel bölünmeye dayandırmaktadır (Yüce, 2006: 250). "Azerbaycan açısından önem taşıyan nokta Hazar'ın göl veya deniz statüsünde tanınmasından çok kıyı ülkelerinin deniz üzerinde münhasır yetkilerini kullanabileceği ulusal egemenlik alanlarına bölünmesidir. Ancak Hazar'ın hukuksal statüsü kesin olarak belirleninceye kadar Azerbaycan her kıyı devletinin kendi bölgesinde kalacak petrol ve doğal gaz rezervlerini işletebilmesini savunmaktadır" (Çolakoğlu, 1998: 109). Ayrıca Azerbaycan batılı şirketlere enerji yatırım anlaşmalarında büyük paylar vererek bu statü tartışmalarından kazançlı çıkmaya çalışmaktadır. 2001 yılında ise Rusya ile daha önce Kazakistan'la yapılan anlaşmaya benzer bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma çerçevesinde Hazar'ın dibi kıyı ülkelerinin ulusal sektörlerine bölünürken, su kütlesi ve yüzeyi bu ülkelerin ortak kullanımında kalmıştır (Yüce, 2006: 250).

İran'ın Soruna Bakışı

Hazar'ın statüsüne yönelik İran politikasında geçmişten günümüze herhangi bir değişiklik olmamıştır. İran, Hazar Denizi'nin göl olduğunu iddia etmekte ve ulusal sektörlerle bölünmesine karşı çıkmaktadır (Çolakoğlu, 1998: 112). Eğer bu şekilde bir paylaşım olursa İran %13.8'lik bir oranla Hazar Denizi'nde en az paya sahip ülke haline gelecektir (Oğan, 2010). Bu nedenle Hazar'ın deniz tabanının ve yüzeyinin beş kıyı devleti arasında eşit biçimde paylaşılmasını istemekte ve Hazar'a kıyısı bulunmayan devletlerin Hazar'dan yararlanmasına karşı çıkmaktadır (Terzioğlu, 2008: 40). İran'ın bu politikasının arkasında, enerji

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

zengini Hazar Denizi'nin petrol ve doğal gaz rezervlerinin işletilmesi sürecinden dışlanmamak ve diğer devletlerle eşit olarak bu kaynaklardan yararlanma düşüncesi bulunmaktadır.

İran, Hazar konusunda yıllarca stratejik ortağı Rusya ile beraber hareket etmiş ve Hazar'a yönelik Rus tezlerini desteklemiştir. Fakat Rusya'nın politika değiştirerek 1998'de Kazakistan'la anlaşma imzalaması üzerine İran Hazar politikasında yalnız kalmıştır. Bu durum karşısında BM nezdinde bu anlaşmayı protesto etmiş ve 7 Temmuz 1998'de Türkmenistan'la ortak bir bildiri yayınlayarak beş kıyı devletinin ortak rızası olmaksızın Hazar'ın bu şekilde paylaşılmasının kabul edilemeyeceğini ve ayrıca Hazar'ın tek bir hukuki statüsünün bulunduğunu, kaynakların adil ve eşit biçimde bölüşülmesi gerektiğini ilan etmiştir (Çolakoğlu, 1998: 112).

İran, Rusya ile boru hatları konusunda ortak paydada buluşabilmektedir. Her iki ülke de enerji ile ilgili ulusal çıkarları açısından Hazar Denizi'nin tabanına dökülmesi planlanan boru hatlarına karşı çıkmaktadır (İşcan, 2010: 82).

Hazar konusunda yalnız kalan İran tüm bu gelişmelere rağmen Rusya ile stratejik işbirliğini devam ettirmek istemektedir. Bu doğrultuda 2001'de İran ile Rusya arasında Hazar konusunda ortak bir deklarasyon imzalanmıştır. Deklarasyonda taraflar statüsü belli olana dek Hazar'da herhangi bir resmi sınır tanımayacaklarını, Hazar'da hiçbir şekilde askeri bir varlığı kabul etmeyeceklerini ve Hazar'ın paylaşımının kıyı ülkeler arasında bir sorun olduğunu ve üçüncü tarafların müdahalesinin kabul edilemez olduğunu beyan etmişlerdir (Metin, 2004: 162-163). Ayrıca İran, Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün belirlenmesi hususunda, ortay hat prensibi üzerine anlaşılan Rusya Federasyonu, Azerbaycan ve Kazakistan üçlüsüne karşı Türkmenistan'la beraber hareket ederek 2003'te Hazar'ın güney deniz yatağının uluslararası hukukun ilke ve normlarına ve Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne uygun olarak paylaşılması konusunda Türkmenistan ile bir anlaşma imzalamıştır (Terzioğlu, 2008: 41).

Türkmenistan'ın Hazar'ın Statüsüne İlişkin Görüşleri

Türkmenistan, Hazar Denizi'nin hukuki statüsü konusunda bugüne kadar net bir yaklaşım ortaya koyamamıştır. 1993 yılında kıyı boyunca denize doğru 12 millik ülke sınırını kabul eden bir kanun çıkarmıştır (Kaliaskarova, 2007: 10). Daha sonra fikir değiştirerek Rusya'nın 45 millik teklifini desteklemiştir. Bu doğrultuda 1997 yılına kadar 45 millik münhasır yetki alanı dışında kalan yerlerin ortak kullanıma açık bir alan olması gerektiğini savunmuştur (İşcan, 2010: 84). Fakat daha sonra Azeri-Çırağı ve Serdar/Kepez petrol yataklarının keşfedilmesi üzerine Türkmenistan 45 millik yaklaşımdan vazgeçmiştir. Çünkü bu petrol sahaları 45 millik mesafenin daha ilerisinde bulunmaktaydı. Bu nedenle "Türkmenistan paylaşımın Hazar'ın hukuki statüsünün ortay hat esasına dayanılarak yapılması ve kıyıdaş beş ülkenin Hazar'ın kendi ulusal sektörlerinde kalan bölümünde deniz dibini, su kütlelerini ve su yüzeyini münhasıran kullanmakta serbest olması gerektiği görüşünü savunmaya başlamıştır." (Terzioğlu, 2008: 42)

Ancak Türkmenistan açısından en büyük sorun Hazar'ın statüsünün belirsizliği nedeniyle Azerbaycan'la yaşadığı anlaşmazlıklardır. Bu anlaşmazlık özellikle Azeri-Çırağı ve Kepez petrol yataklarının hangi ülke tarafından kullanılması gerektiği üzerinde cereyan etmektedir. Her iki ülke de bu yataklar üzerinde egemen olduklarını iddia etmektedirler. Özellikle iki ülke arasında Hazar'da çekilecek ortay hattın yöntemi hususu taraflara ciddi sıkıntılar yaşatmaktadır. Türkmenistan'ın ortay hat belirleme yöntemi esas alındığında Serdar/Kepez yatağının yanı sıra Azeri/Çırağ yatakları da Türkmenistan'ın ulusal sektörü içinde yer almaktadır. Azerbaycan'ın belirlediği yöntem esas alındığında ise Azeri/Çırağ yataklarının tamamı ve Serdar/Kepez yataklarının bir kısmı Azerbaycan'ın ulusal sektörü içinde kalmaktadır. Yani bu yöntemde dahi Serdar/Kepez yatakları iki ülkenin ortasında kalarak belirsizliğini korumaktadır (Bayraktar, 2007: 88).

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

Azerbaycan ile Türkmenistan arasında mevcut bulunan bu görüş ayrılıkları Hazar'ın statüsünün belirlenmesini hususunu daha da çıkmaza sokmaktadır. Bu durum karşısında Türkmenistan'ın İran ile yakınlaşması Türkmenistan'ın Azerbaycan'a karşı destek arayışı içinde olduğunu göstermektedir (Çolakoğlu, 1998: 113).

Kazakistan'ın Hazar'ın Statüsüne İlişkin Görüşleri

Kazakistan, Hazar Denizi'nin hukuki statüsü konusunda baştan beri Azerbaycan ile benzer görüşleri paylaşmıştır. Bu bağlamda her iki ülke için esas olan yaklaşım, Hazar Denizi'nin kıyı ülkeler arasında egemenlik alanlarına bölünerek, ülkelerin kendi petrol ve doğal gaz sahalarındaki egemenlik haklarının tanınmasıdır (Çolakoğlu, 1998: 65).

Kazakistan, 1998 yılına kadar Hazar'ın statüsünün, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne uygun olarak düzenlemesi gerektiği yönünde bir yaklaşım içerisinde olmuştur. Daha sonra 1998'de Rusya Federasyonu ile imzaladığı anlaşma çerçevesinde, Hazar'ın deniz yatağının ortay hat usulüne göre paylaşılmasını, su kütesinin ise belli bir münhasır yetki alanı dışında ortak biçimde kullanılması gerektiği savunmaya başlamıştır. Yani Kazakistan bu son yaklaşımıyla Hazar'ı bir sınır gölü olarak kabul etmektedir. Fakat Azerbaycan'ın yaklaşımındaki gibi Hazar'ın tamamen ulusal sektörlere göre paylaşılmasını istememektedir. Kazakistan'a göre, sadece deniz tabanının ulusal sektörlere göre bölünmesini yeterlidir (Abdullayev, 1999: 278-279). Ayrıca Kazakistan, "her sahildar ülkenin Hazar'a açılan ve Rusya topraklarında kalan su yollarını RF ile ikili anlaşmalar çerçevesinde kullanması gerektiğini savunmaktadır" (Metin, 2004: 167).

Ulusal sektörlere göre yapılacak bir paylaşım Kazakistan, %29.6'lık oranla Hazar Denizi'nde en çok paya sahip ülke olacağından İran'ın önerdiği eşit paylaşım teklifine de sıcak bakmamaktadır. Ayrıca Kazakistan üzerindeki Rus nüfuzunun ağırlığı dolayısıyla bu ülke ile olan ilişkilerinde ve özellikle Hazar ile ilgili konularda hassas dengeleri gözetmeye çalışmaktadır (Bayraktar, 2007: 87-88).

SONUÇ

Ülkeler için stratejik öneme haiz enerji kaynakları son iki yüzyılda olduğu gibi günümüzde de artan bir şekilde uluslararası ilişkilere yön vermektedir. Enerji kaynaklarına sahip olmak veya bu kaynakların işletilmesinde söz sahibi olmak, üretilen enerji ham maddesini ihtiyaç duyulan pazarlara ulaştırmak, ulaşım yollarını kontrol etmek ve dağıtımında belirleyici rol oynamak devletlerin siyasi, ekonomik ve güvenlik anlayışlarını etkilemektedir. Hazara kıyısı olan devletlerde içinde yaşadığımız yüzyılda tüm bunların önemini kavramış olduğundan Hazardaki petrol ve doğal gaz pastasından kendi ulusal çıkarları doğrultusunda maksimum düzeyde pay almak istemekte ve bu durum Hazar'ın hukuki statü sorununun çözümüne yönelik üzerinde uzlaşılabilir ortak bir mutabakata varılamamasına neden olmaktadır.

SSCB'nin dağılmasının ardından Hazar ve Orta Asya bölgesindeki bağımsızlığını yeni kazanan devletler, yeni boru hatları yapıldıkça, petrol ve doğal gaz kaynaklarını, uluslararası rekabetçi piyasa koşullarında dünya pazarlarına ulaştırabilir ve bu sayede elde edilecek gelirler bölge ülkelerinin refah ve güvenliğine büyük katkı sağlayarak bu ülkelerin kısa zamanda ekonomik ve siyasi açıdan kalkınmasını sağlayabilir. Rusya ise bölge ülkeleri üzerinde sahip olduğu nüfuzunu kaybetmemek ve batılı devletler nezdinde elinde tuttuğu enerji kozunu devam ettirebilme adına enerji nakil güzergahları üzerinde SSCB döneminden kalma hakimiyetini devam ettirmeye çalışmaktadır. Orta Asya'dan başlayıp Kafkasya'yı aştıktan sonra Türkiye ve Avrupa'ya ulaşacak petrol ve doğal gaz boru hatlarının yapımı, Rusya'nın ivedi ekonomik ve siyasi çıkarlarına derin bir darbe indireceğinden, Rusya bölgedeki etkinliği korumak adına başta doğal gaz

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

silahı olmak üzere pek çok yönteme başvurmaktadır. Öncelikle Hazar'ın altına döşenmesi planlanan boru hatlarının yapımına, Hazar'ın "ekolojik sistemi" ve "sismik aktifliği" gibi tezler ileri sürerek karşı çıkmaktadır. Hazarın statüsü konusunda da Rusya, bölgede istikrarsızlığı körükleyerek bilinçli bir çözümsüzlük politikası izlemektedir. Hazar'ın eşit biçimde paylaşılması gerektiğini savunan İran da bu politikadan nemalandığı için Rusya'yı desteklemekte ve çözümsüzlükte Rusya ile birlikte başat rol oynamaktadır. Bu politika sonucu, Hazar'ın hukuki statüsü netliğe kavuşmamakta ve batılı yatırımcıların bölgeye girişi engellenmektedir. Böylece Rusya, Hazar'dan çıkan petrol ve doğal gazı kendi nakil hatlarıyla Avrupa'ya taşıma imkanına kavuşmaktadır.

KAYNAKÇA

1. ABDULLAYEV, Cavid, "Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Hazar'ın Statüsü ve Doğal Kaynaklarının İşletilmesi Sorunu", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 48, Sayı: 1, (1999), s. 255-290.
2. BAYRAKTAR, Gökhan, "Hazar'daki Jeopolitik Mücadelenin Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri", **Stratejik Öngörü Dergisi**, Sayı: 11, (2007), s. 83-93.
3. BİLGİN, Mert, **Avrasya Enerji Savaşları**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005.
4. **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 4, Sayı: 7, (2006), s. 21-45.
5. BOZKURT, Giray Saynur, "Enerji Nakil Hatları ve Türkiye-Rusya İlişkileri",
6. ÇOLAKOğLU, Selçuk, "Uluslararası Hukukta Hazar'ın Statüsü Sorunu", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 53, Sayı: 1, (1998), s. 107-122
7. İŞCAN, İsmail Hakkı, "Uluslararası Enerji Güvenliği Açısından Hazar Bölgesi Enerji Ekonomisi ve Hazar Denizi'nin Paylaşım Sorunu", **Sosyoekonomi Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 12, (2010), s. 72-79.
8. KALIASKAROVA, Zaure, "Hazar Denizi'nin Petrol ve Gaz Kaynakları Potansiyelinin Araştırılması", **AsyAvrupa Dergisi**, Sayı: 5, (2007), s. 5-16.
9. KESKİN, M. Hakan, "Stratejik Açından Avrupa Birliği Enerji Politikası ve Uluslararası Güvenlik Sistemine Etkisi", **Dokuz Eylül Üniversitesi Doktora Tezi**, İzmir, 2006.
10. KLARE, Michael T, **Kaynak Savaşları**, İstanbul, Devın Yayıncılık, 2005.
11. KUTLUK, Deniz, **Hazar-Kafkas Petrolleri, Türk Boğazları, Çevresel Tehdit**, İstanbul, TÜDAV Yayınları, 2003
12. KEMP, Geoffrey, "U.S.-Iranian Relations: Competition or Cooperation in the Caspian Sea Basin", **Energy and Conflict in Central Asia and the Caucasus**, Boston, USA, Rowman and Littlefield Publishers, 2000, s. 148
13. LAÇİNER, Sedat, "Hazar Enerji Kaynakları ve Enerji-Siyaset İlişkisi", **Uşak-Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı: 1, (2006), s. 36-66.
14. METİN, Meftun, **Politik ve Bölgesel Güç Hazar**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004.
15. OğAN, Sinan, "Yeni Global Oyun ve Hazar'ın Statüsü", 2005, <http://www.turksam.org/tr/a153.html>, (07.05.2010)
16. YALÇINKAYA, Alaeddin, **Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler, Etnik Düğümden Küresel Kördüğüme**, Ankara, Lalezar Yayıncılık, 2006.
17. YAPICI, Utku, **Küresel Süreç ve Türk Dış Politikasında Yeni Açılımlar Orta Asya ve Kafkasya**, İstanbul, Otopsi Yayınları, 2004.
18. YÜCE, Çağrı Kürşat, **Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele**, İstanbul, Ötüken Yayıncılık, 2006.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

19. Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı (SİSAV), **Türkiye'nin Enerji İhtiyacı Açısından Hazar Bölgesi Petrol ve Doğalgaz Kaynaklarının Değerlendirilmesi**, İstanbul, 1998.
20. TURAN, Aslıhan P, "Hazar Havzasında Enerji Diplomasisi", **Bilge Strateji Dergisi**, Cilt:1 Sayı: 2, (2010), s. 35-54.
21. TERZİOĞLU, Süleyman Sırrı, "Hazar'ın Statüsü Hakkında Kıyıdaş Devletlerin Hukuksal Görüşleri", **Uşak-Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 5, (2008), s. 26-47.
22. Vikipedi, "Hazar Denizi", http://tr.wikipedia.org/wiki/Hazar_Denizi, (12.09.2015)

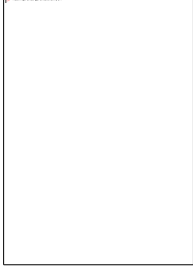

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

KİTAP TANITIMLARI ve REKLAMLAR

1. "TÜRK BİRLİĞİ PROJESİ"

Türk demek, dil demektir. Milliyetin çok bariz vasıflarından birisi dildir. Türk milliyetindenim diyen insanlar, her şeyden önce mutlaka Türkçe konuşmalıdırlar. Türkçe konuşmayan bir insan Türk harsına, camiasına mensubiyetini iddia ederse buna inanmak doğru olmaz. M.Kemal Atatürk Mustafa Kemal Atatürk Diyor ki: “ Bugün Sovyetler birliği dostumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağına kimse bugünden kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya – Macaristan parçalanabilir, ufanalabilir. Bugün elinde sımsıkı tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim dostumuz idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir, kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprüleri sağlam tutarak Dil bir köprüdür... inanç bir köprüdür... Tarih bir köprüdür... Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimize içinde bütünleşmeliyiz. Onların (soydaş Türk kardeşlerimizin) bize yaklaşmasını beklememeliyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli.”

“Türk birliği'nin bir gün hakikat olacağına inancım vardır. Ben görmesem bile gözlerime dünyaya onun rüyaları içinde kapayacağım. TÜRK Birliği'ne inanıyorum. Onu görüyorum. Yarının tarihi yeni fasıllarına TÜRK birliği ile açacak. Dünya sükununu bu fasıllar içinde bulacaktır. Türklüğün varlığı bu köhne aleme yeni ufuklar açacak. Güneş ne demek, ufuk ne demek o zaman görülecek. Hayatta yegane varlığım ve servetim Türk olarak doğmamdır.

Kitap isteme: Yrd. Doç. Dr. Elnur Hasan MİKAİL, e-posta: emikail@turansam.org

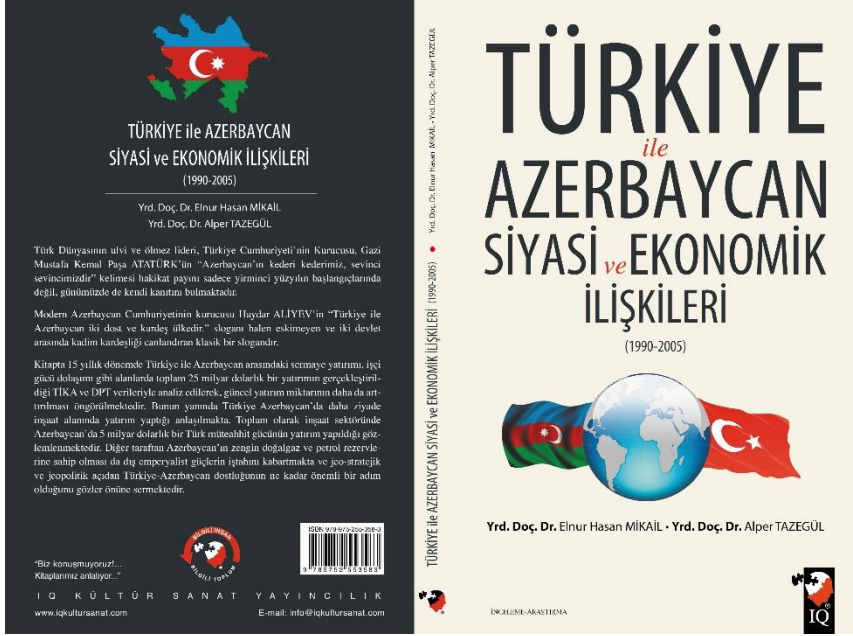

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

2. “TÜRKİYE ile AZERBAIJAN SİYASİ ve EKONOMİK İLİŞKİLERİ”

Türk Dünyasının ulvi ve ölmez lideri, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurucusu, Gazi Mustafa Kemal Paşa ATATÜRK'ün “Azerbaycan'ın kederi kederimiz, sevinci sevincimizdir” kelimesi hakikat payını sadece yirminci yüzyılın başlangıçlarında değil, günümüzde de kendi kanıtını bulmaktadır. Modern Azerbaycan Cumhuriyetinin kurucusu Haydar ALİYEV'in “Türkiye ile Azerbaycan iki dost ve kardeş ülkedir.” sloganı halen eskimeyen ve iki devlet arasında kadim kardeşliği canlandıran klasik bir slogandır. Bu kitapta, zaman-zaman tarihin Türkiye-Azerbaycan kardeşliğine nasıl ayna tuttuğuna canlı şahit olacaksınız. Bazen kederlenecek, bazen sevineceksiniz...

Kitapta 15 yıllık dönemde Türkiye ile Azerbaycan arasındaki sermaye yatırımı, işçi gücü dolaşımı gibi alanlarda toplam 25 milyar dolarlık bir yatırımın gerçekleştirildiği TİKA ve DPT verileriyle analiz edilerek, güncel yatırım miktarının daha da artırılması öngörülmektedir. Bunun yanında Türkiye Azerbaycan'da daha ziyade inşaat alanında yatırım yaptığı anlaşılmakta. Toplam olarak inşaat sektöründe Azerbaycan'da 5 milyar dolarlık bir Türk müteahhit gücünün yatırım yapıldığı gözlemlenmektedir. Diğer taraftan Azerbaycan'ın zengin doğalgaz ve petrol rezervlerine sahip olması da dış emperyalist güçlerin iştahını kabartmakta ve jeo-stratejik ve jeopolitik açıdan Türkiye-Azerbaycan dostluğunun ne kadar önemli bir adım olduğunu gözler önüne sermektedir.

Kitap isteme: Yrd. Doç. Dr. Elnur Hasan MİKAIL, e-posta: emikail@turansam.org

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

3. Atatürk Dönemi Türkiye-Azerbaycan İlişkileri (1919-1938)

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkileri Bakü'de bulunan Devlet Arşivlerinde, Ankara'daki Cumhuriyet Arşivinde ve Moskova'da bulunan Rusya Devlet Arşivlerinden getirilen belgeler ışığında aydınlatmayı hedefleyen bu kitap çalışması eseri okurken hayret edeceksiniz. Bilinen ve bilinmeyen yönleriyle araştırılan bu çalışmayı diğerlerinden ayıran en temel özellik, yazarın Türkiye ve Azerbaycan Türkçelerine hakim olması, aynı zamanda Rusça ve İngilizce de bilmesidir. Türkiye-Azerbaycan İlişkileri bilimsel alanda çok araştırıldı. Ama bu kitabın yazarı Azerbaycan ve Türkiye'deki arşivlerde eşzamanlı araştırmalar yapmıştır. Yazar sadece Türk kaynaklarına değil, hem Azerbaycan hem de Rus kaynaklarına da atıflarda bulunarak bu eseri hazırlamıştır.

Öncelikle Osmanlı-Safevi savaşının çıkış nedenlerini gün yüzüne çıkaran bu çalışmada, ta-rihsel süreç içerisinde yakın dönem Türkiye-Azerbaycan ilişkileri araştırılarak farklı açılardan yaklaşımlarda bulunulmuştur. Menfaat ve çıkarlara dayalı bir dünyada Türk dünyasının üstünde esen tehlike çanları zamanında her zaman tek yumruk olduğu ve geleceğin Türk Birliği'nin de Türkiye-Azerbaycan stratejik işbirliğinden geçeceğini iddia eden bu çalışma özgünlüğü ile sizi etkileyecektir.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

GENEL BİLGİLER

TURAN-SAM ULUSLARARASI BİLİMSEL HAKEMLİ MEVSİMLİK DERGİSİ, EP-EBSCO-HOST, ICI(Index Copernicus International, GOOGLE-SCHOLAR, ASOS-INDEX, ProQUEST, Ulrich's-WEB(GLOBAL SERIALS DIRECTORY), ARAŞTIRMAX(ARASTIRMAX Bilimsel Yayın İndeksi), TOKAT(Ulusal Toplu Katalog), Akademik Dizin(Akademik Türk Dergileri İndeksi), TEİ(Türk Eğitim İndeksi), CEEOL(Central and Eastern European Online Library), Journal-Index.net Uluslararası Bilimsel Dergi Endeksleri Tarama Sistemlerince Taranmaktadır.

“TURANSAM-TURAN STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ DERGİSİ” İÇİN MAKALE ÇAĞRISI

TURAN-SAM Dergimiz için makalelerinizi gönderebilirsiniz.

Dergi Yazım Kuralları

*TURAN-SAM, ULUSLARARASI-BİLİMSEL-MEVSİMLİK DERGİSİ HAKEMLİ bir Dergidir. TURAN-SAM'da yayımlanmak üzere gönderilen makalelerin özgün-orijinal olmasına dikkat edilmelidir. Başka Dergilere Değerlendirilmek, Yayımlanmak üzere gönderilen Makalelerin dergimize gönderilmemesini rica ediyoruz. Lütfen, başka Dergilerde veya Çevrimiçi-Online Şebekelerde veya İnternet üzerinden daha önce yayımlanan Makalelerinizi TURAN-SAM'a göndermeyiniz. Bu durumun ihlalinin tespiti halinde yazara karşı Hukuksal çerçevede Yasal yollara başvurulacaktır;

*Makaleler word formatında 7 sayfayı geçmemelidir.

*Makalelerin 150 kelimeyi geçmeyen TÜRKÇE ÖZET'i ve ENGLISH-ABSTRACT'ı bulunmalıdır.

*Makaleler 12 punto ile "Times New Roman" ile yazılmalıdır. Alttan, üstten, sağdan ve soldan 3 cm boşluk bırakılmalıdır.

*Makalelerde Yazarların Adı, Soyadı, Babasının adı, Bağlı Bulunduğu(Çalıştığı) Kurum, Telefonu ve Açık Adresi belirtilmelidir.

*Kullanılan dipnotlarda Bilimsel Yazım Kurallarına dikkat edilmeli, APA(American Psychological Association) - <http://www.apastyle.org> standartlarına uyulmalıdır.

*2013 yılı itibariyle; Dergimiz, EBSCO-HOST, PRO-QUEST VE ULRICH'S-WEB gibi saygın ve seçkin Uluslararası Endekslerce de Taranıp, Dizinlenmeye başlandığı için, gönderdiğiniz makalelere ayrıca "JEL CODE"-Journal of Economic Literature (JEL) da eklemek zorunlu olmuştur. JEL CODE bilgisi bulunmayan makaleler değerlendirmeye alınmadan reddedilecektir. Bu konuda Bilgi sahibi olmak isteyen yazarlarımız bu siteden ayrıntılı bilgi alabilirler: http://www.aeaweb.org/jel/jel_class_system.php

*Makaleler genel olarak: ÖZET, ABSTRACT, GİRİŞ, Alt Bölümler, SONUÇ ve KAYNAKÇA şeklinde hazırlanmalıdır.

"TURAN-SAM'a yayımlanmak üzere göndermiş olduğunuz makaleleri bilimsel nitelikte

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 7/SONBAHAR, Sayı: 28
TURAN-CSR International Scientific Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 7/AUTUMN, Issue: 28

hazırlanmasına dikkat etmelisiniz.

Ayrıca Türkçe karakterler kullanmalısınız. Türkçe’de karşılığı bulunan “ğ, ü, ş, ı, ö, ç” harflerinin yerine başka “g, u, s, 1, o, c” harflerini kullanan yazarların makaleleri yayınlanmayacaktır.

Alıntı Makalelerde mutlaka kaynak belirtilmeli, Bilimsel Atıf kurallarına uygun dipnotlar ve KAYNAKÇA verilmelidir.

Yazılan Makalelerin, Akademik Eser Yazım Kurallarına uygun bir şekilde hazırlanması gerekmektedir. Ayrıca TDK-Türk Dil Kurumu'nun imla kılavuzuna uyulması gerekmektedir. Gayri Türkçe dillerde kelimeler kullanmaktan kaçınılmalıdır. Gayri Türkçe dillerden dönme kelimelerin makalelerde kullanıldığının tespiti halinde makaleler yayınlanmayacaktır. Bu kurallara uyularak makale göndermenizi rica ederiz."

Hazırlanan makaleler dergi yazım kurallarına uygun hale getirildikten sonra en geç 13 MART, 2016 tarihine kadar emikail@turansam.org adresine word formatında *.doc veya *.docx uzantılı olarak gönderilmelidir.